

Διδακτική Αρχαίων Ελληνικών στο Λύκειο

Γιούλη Χρονοπούλου

Οκτώβριος 2017

Πέτρινες ώρες;
Πέτρινη γνώση;

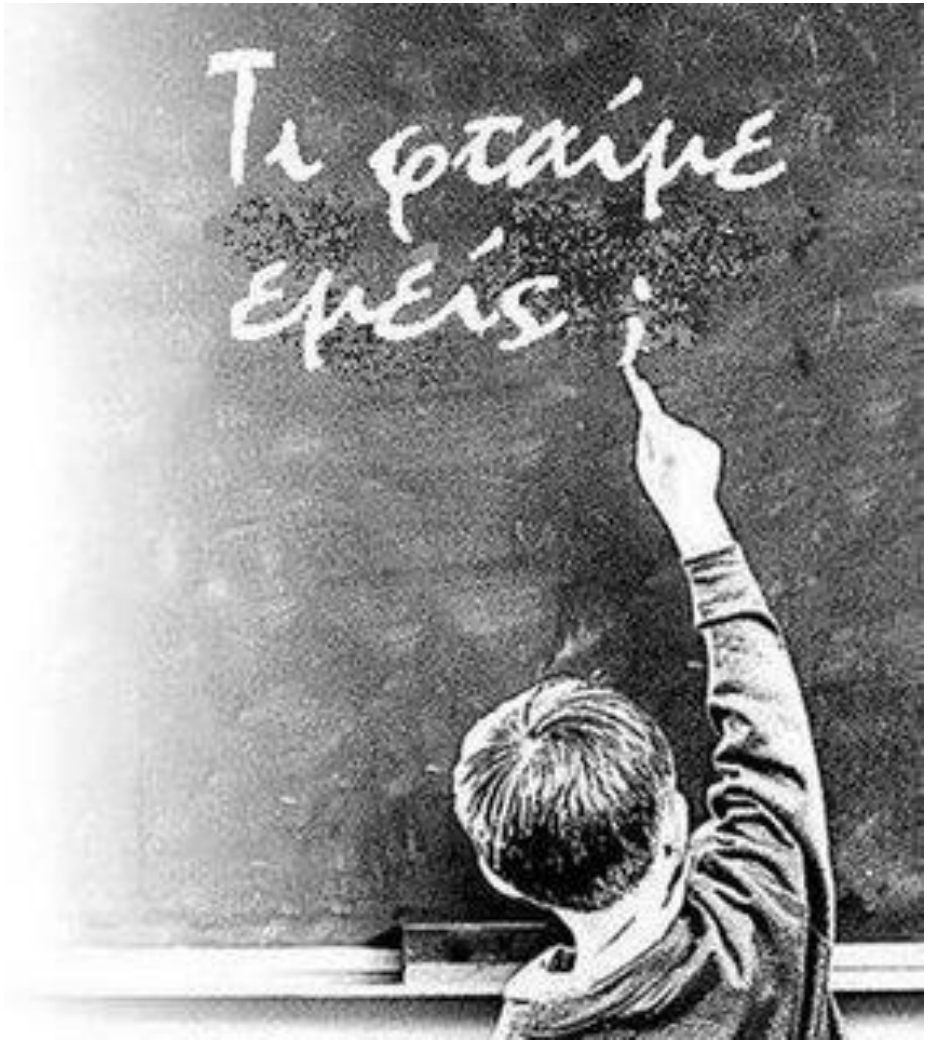

Μια τάξη απολιθωμένη;

(Θεόδωρος Παπαγιάννης: «Τάξη από μάρμαρο» Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Θ. Παπαγιάννης, Ελληνικό Ιωαννίνων)

Η συνήθης αντίδραση

Για ένα πιο ευχάριστο (και πιο αποτελεσματικό) μάθημα

Γενικές αρχές διδασκαλίας

- Προσέγγιση αρχαίου κόσμου μέσω αυθεντικών κειμένων –ολόκληρων έργων (στο Λύκειο).
- Ανίχνευση αρχαίου κόσμου – αντιπαραβολή με το σύγχρονο, όχι μόνο στη βάση της διαχρονίας αλλά και της διαφοράς (οριοθέτηση αξιακών συστημάτων/ συγκρίσεις γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων).
- Να αποκτά νόημα για το μαθητή η επικοινωνία με τον αρχαίο κόσμο, η κρίση της ανθρώπινης δράσης (κριτική στάση).

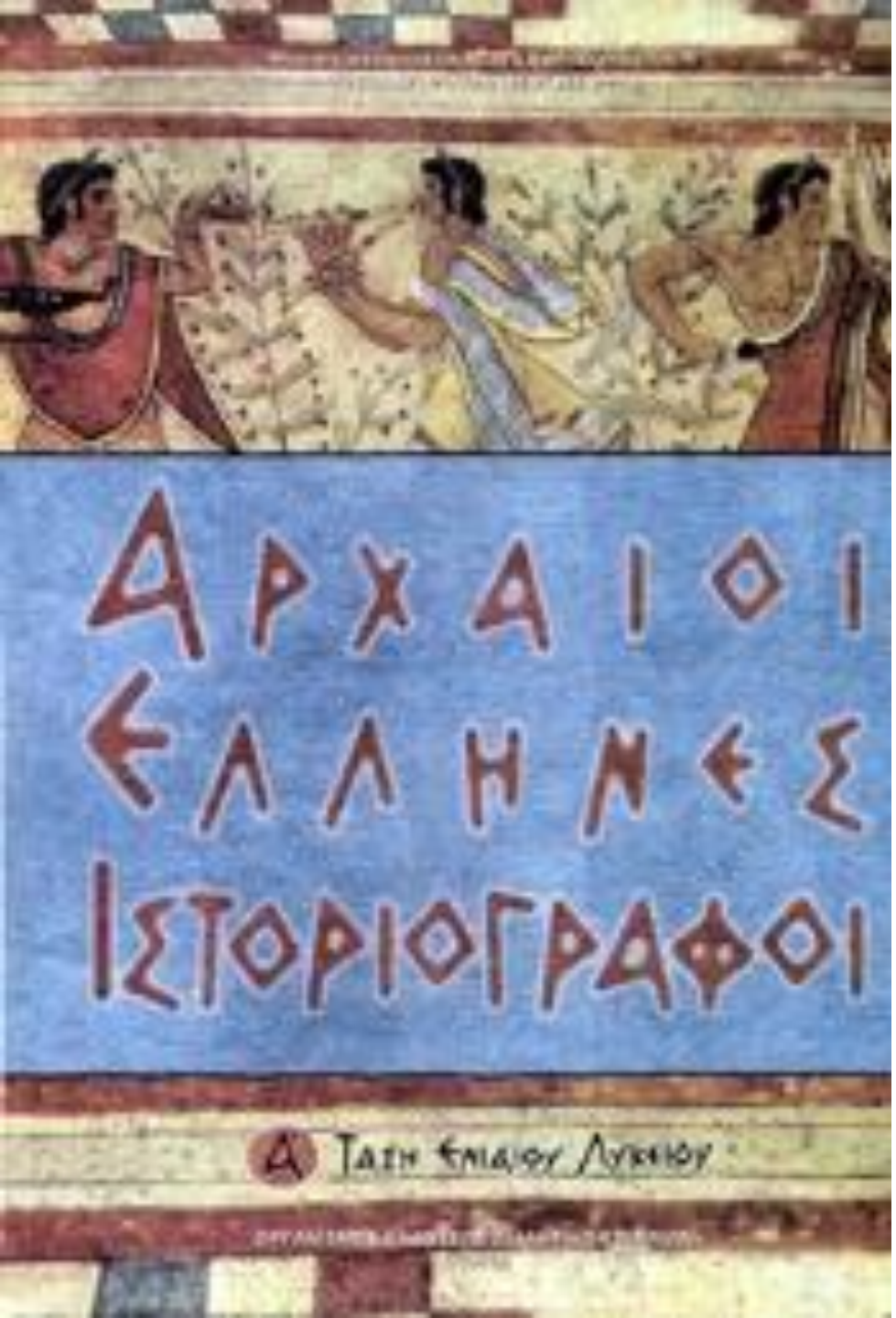
Η αντιμετώπιση του μαθήματος Στόχοι και μέθοδοι

- Ως γλώσσα: δομολειτουργική, επικοινωνιακή, συγκριτική (γλωσσική καλλιέργεια).
- Ως λογοτεχνία ή ως άλλο είδος (ανάδειξη όποιας λογοτεχνικής αξίας, συναισθηματική συμμετοχή, βιωματική πρόσληψη): ερμηνευτική, κειμενοκεντρική, ιστορικο-φιλολογική, σύγχρονες λογοτεχνικές θεωρίες (αναγνωστικές).
- Ως ανθρωπογνωσία (ανάδειξη ανθρωπιστικών αξιών, αλλά και μελέτη αξιών, ενίσχυση ανθρωπιστικής παιδείας, ανθρωποκεντρική διάσταση): βιωματική, ουμανιστική

- Ως πολιτισμό (επικοινωνία με τα πνευματικά και καλλιτεχνικά δημιουργήματα του αρχαίου κόσμου, συζήτηση για τη σημασία τους για το σύγχρονο πολιτισμό): αρχαιογνωστική, διαπολιτισμική.
- Γενικά: δημιουργική σύνδεση αρχαίου – νέου κόσμου, εξέταση κοινών σημείων και διαφορών γλώσσας, πολιτισμού, αξιών, μελέτη ανθρώπινης εμπειρίας (*κτήμα ες αεί*), σύγκριση με σύγχρονη ζωή, πολύπλευρη ευαισθητοποίηση ως προς το γνωστικό αντικείμενο, ενδυνάμωση προσωπικής / ενεργητικής συμμετοχής.

Α΄ τάξη

- Ιστοριογραφία

Πώς προσεγγίζουμε το κείμενο

- «Αναγνωστική» μονάδα: το κείμενο (συνοχή)
- Δομολειτουργική προσέγγιση εντός συμφραζομένων
- Επικοινωνιακή προσέγγιση – λειτουργίες της γλώσσας
- Σύνδεση αρχαίας – νέας ελληνικής
- Ερμηνευτική προσέγγιση, κειμενοκεντρική, διακειμενική, διαθεματική, συγκριτική
- Όχι αυτοτελής διαδικασία σχολαστικής συντακτικής/ γραμματικής ανάλυσης
- Όχι μία ορθή μετάφραση, τεχνικές μεταφραστικής ικανότητας (ομαδική, οπτικοποίηση – μεταγραφή κειμένου, εννοιολογικός χάρτης, λέξεις - κλειδιά)
- Αξιοποίηση λεξιλογίου εγχειριδίου
- Ιστορική – πολιτισμική ένταξη έργων
- Εναλλακτικές μέθοδοι (ομαδοσυνεργατική, βιωματική, ερευνητικές – δημιουργικές εργασίες, αξιοποίηση ψηφιακών μέσων, θεατρικές τεχνικές, δημιουργική γραφή)
- Μέθοδοι σε συνδυασμό

Τι κάνουμε – Βασικές αρχές προσέγγισης κειμένου

- Επεξεργασία / ανάλυση κατά τμήματα του κειμένου
- Εκτενής χρήση πίνακα – μεταγραφή κειμένου (μακροπερίοδος αρχαιοελληνικός λόγος)
- Ανάδειξη δομικών στοιχείων, συντακτικών σχέσεων
- Ανάδειξη δομής περιόδου, χωρισμός σε τμήματα νοηματικά – συντακτικά, χρήση τόξων και σημάνσεων, ανάδειξη επιρρηματικών σχέσεων
- Από κοινού συντακτικές επισημάνσεις, λεξιλογικές επεξηγήσεις (σύνδεση με νέα ελληνικά, όπου είναι δυνατόν), γραμματικές αναγνωρίσεις και μετάφραση
- Αλλά όχι γραμματική – συντακτικό
- Ενέργειες – δρώντα πρόσωπα, τόπος, χρόνος, επιλογές
- Ένταξη στην εποχή, στις συνθήκες, αναγωγή στο γενικό, το ανθρώπινο: συγχρονία, διαχρονία
- Ανάδειξη αφηγηματικών τεχνικών – ιστορικών δεδομένων

Κάποιες επιπλέον επισημάνσεις

- Ανάγνωση εκφραστική από διδάσκοντα
- Η αποκωδικοποίηση του κειμένου με συμμετοχή των μαθητών (διαλογικά με τις κατάλληλες ερωτήσεις ή με ομάδες)
- Η δομή του κειμένου στον πίνακα (χτίζεται σταδιακά μαζί με τους μαθητές)
- Μετάφραση χωρίς απολυτότητα (ποικίλες μεταφράσεις, κατανόηση, ερμηνεία)

Παραδείγματα δημιουργικής προσέγγισης στην Ιστοριογραφία

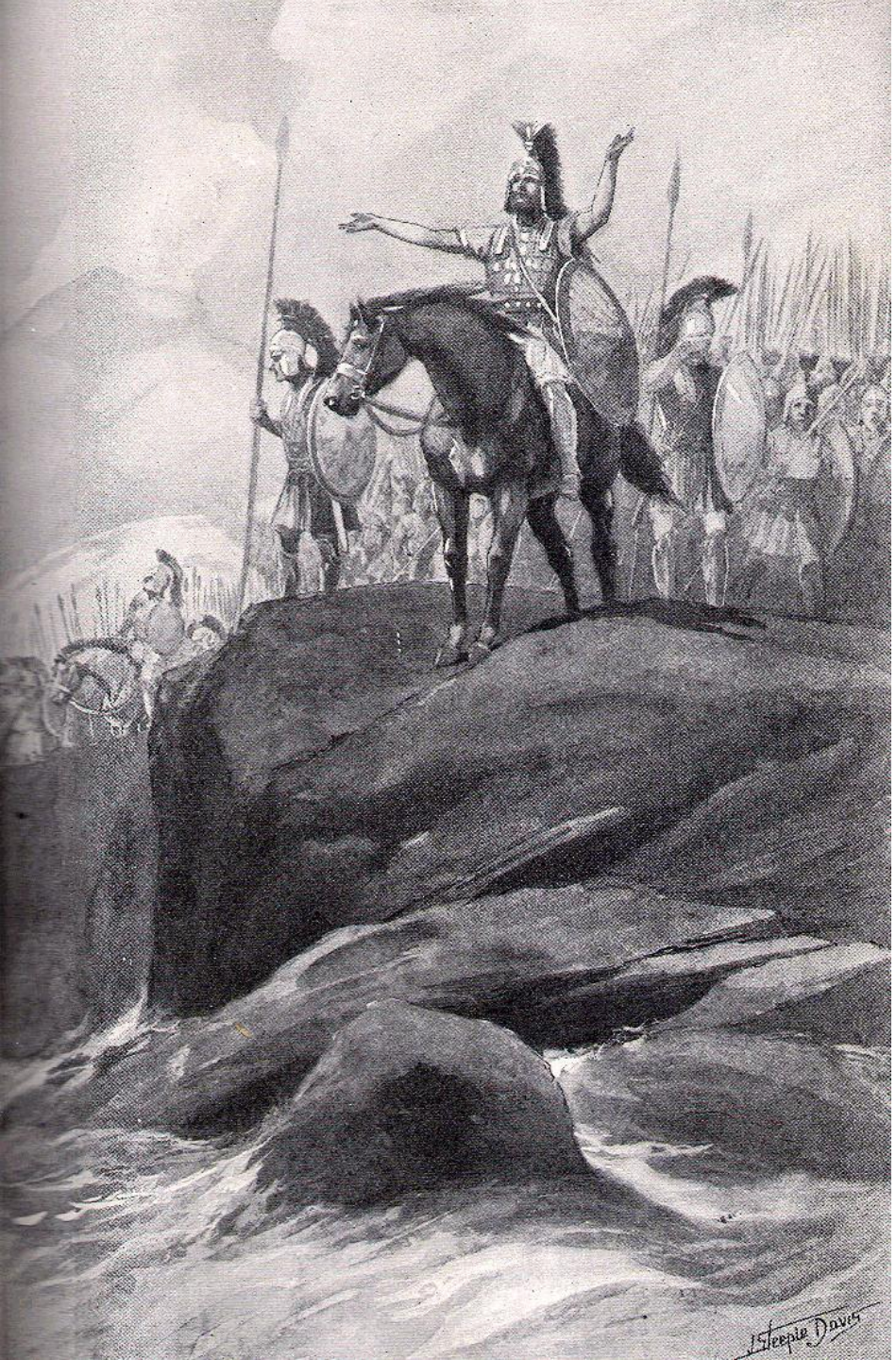
- Βιωματικές ασκήσεις
- Δημιουργική γραφή (επιστολή Αθηναίου στρατιώτη, ημερολόγιο Αθηναίας μετά την είδηση της ήττας ή Κερκυραίου στον εμφύλιο, ρεπόρτερ ή πολίτης στο καθεστώς των τριάκοντα, κλπ.)
- Δημιουργία κόμικς

- Εντοπισμός κτιρίων αρχαίας αγοράς (Βουλευτήριο, κλπ.) σε ψηφιακή ή πραγματική περιήγηση
- Χρήση παράλληλων σύγχρονων κειμένων (π.χ. για την ηθική του πολέμου, για την αλλαγή της έννοιας των λέξεων, κλπ.)
- Αρχαία φαγητά

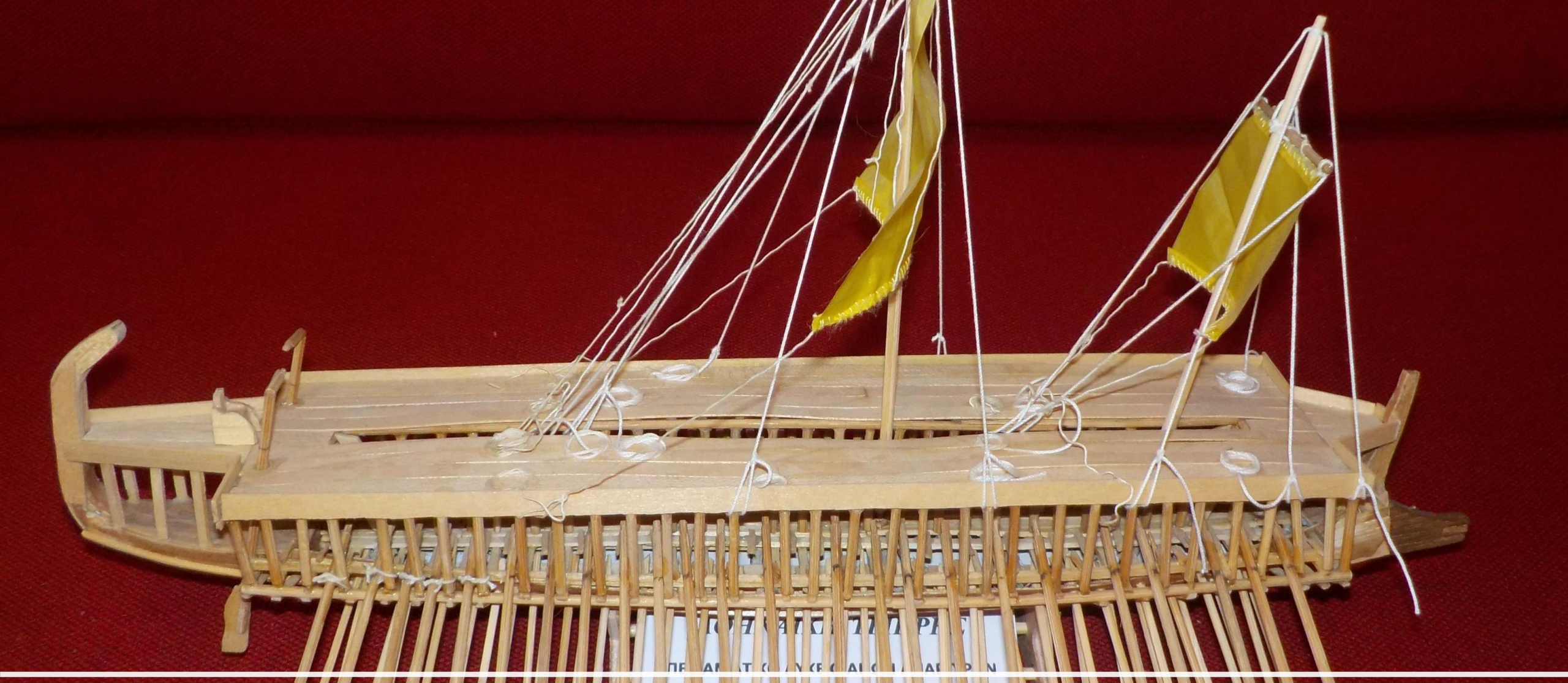
- Εντοπισμός τοπωνυμίων στον χάρτη
- Ανάδειξη κινήσεων στον χάρτη
- Οπτικοποίηση
- (δίνουμε, δείχνουμε, ζητούμε, αναζητούν)

- Διδασκαλία με σασπένς για την εξέλιξη
- Ως ταινία, ως μυθιστόρημα (τρέιλερ)
- Να μελετήσουμε τα κίνητρα των πράξεων, τις αιτίες, τις αξίες, στο πλαίσιο συγκεκριμένων συνθηκών, αλλά και με αναγωγή στο παρόν.

- Θεατρικές τεχνικές
- «Καυτή καρέκλα»: Λύσανδρος, Αλκιβιάδης, Θηραμένης…
- Παγωμένη εικόνα
- Δίκη (π.χ. Θηραμένη)
- Δελτίο ειδήσεων: ανταπόκριση από τη δίκη του Θηραμένη ή από άλλο γεγονός
- Αγώνες λόγου – αντιλογίες για γκρέμισμα τειχών, για θανάτωση συκοφαντών…
- Εκφώνηση λόγων (Κορίνθιος αιχμάλωτος …)
- Συνέντευξη (από Λύσανδρο, Κόνωνα…)

Κατασκευές - Προσομοιώσεις

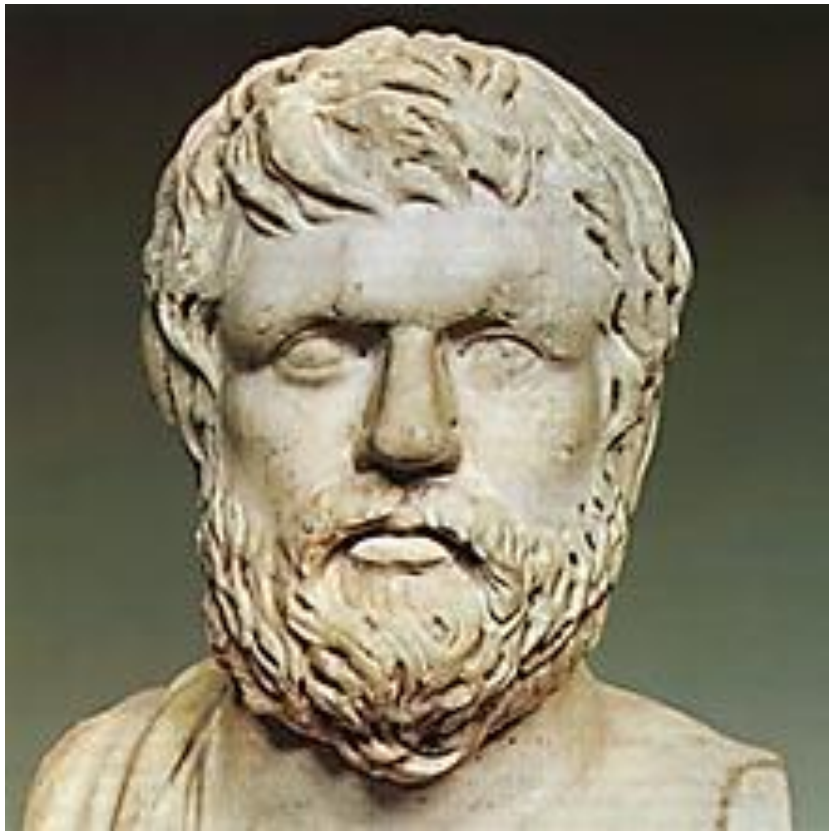

Συνθετικές εργασίες

Ενδεικτικά παραδείγματα

1. Το δίκαιο του πολέμου στην αρχαιότητα και σήμερα
2. Ο ανεφοδιασμός στον πόλεμο – Η διατροφή των αρχαίων
3. Τα οικονομικά του πολέμου – Το νόμισμα στην αρχαιότητα
4. Η τριήρης – Οι ναυμαχίες
5. Τα ταξίδια στην αρχαιότητα
6. Η είδηση στην αρχαιότητα – Τρόποι μετάδοσης
7. Ρόλος γυναικών σε πολέμους αρχαιότητα – σήμερα
8. Η ενδυμασία, ο εξοπλισμός
9. Οι δίκες στην αρχαιότητα, Δίκες – παρωδία ιστορικά

Ξενοφών

Παράδειγμα 1: Ξενοφών Β.2.3-4
Η είδηση της ήττας
και η αντίδραση

Τόπος: Αθήνα

Δεν βλέπουμε πρόσωπα, βλέπουμε πλήθη

Η παθητική αντίδραση

Η ενεργητική αντίδραση

Η είδηση: *ἐλέγετο ἡ συμφορά*

- Πρώτη αντίδραση (συναίσθημα)

Νύχτα (*νυκτὸς*)

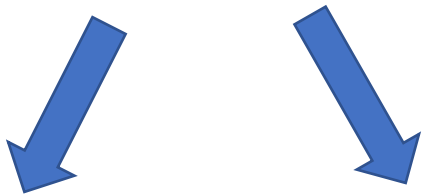
Οἰμωγὴ εἰς ἄστυ διῆκεν

(*ἕτερος ἑτέρῳ παραγγέλλων*)

Εκείνης της νυκτός ουδείς εκοιμήθη

γιατί*:*

πενθουντες

Απολωλότας (λύπη)

εαυτούς (φόβος)

Γιατί:

νομίζοντες πείσεσθαι οια εποίησαν

- Δεύτερη αντίδραση (λογική)

Ημέρα (*τη δ’ υστεραία*)

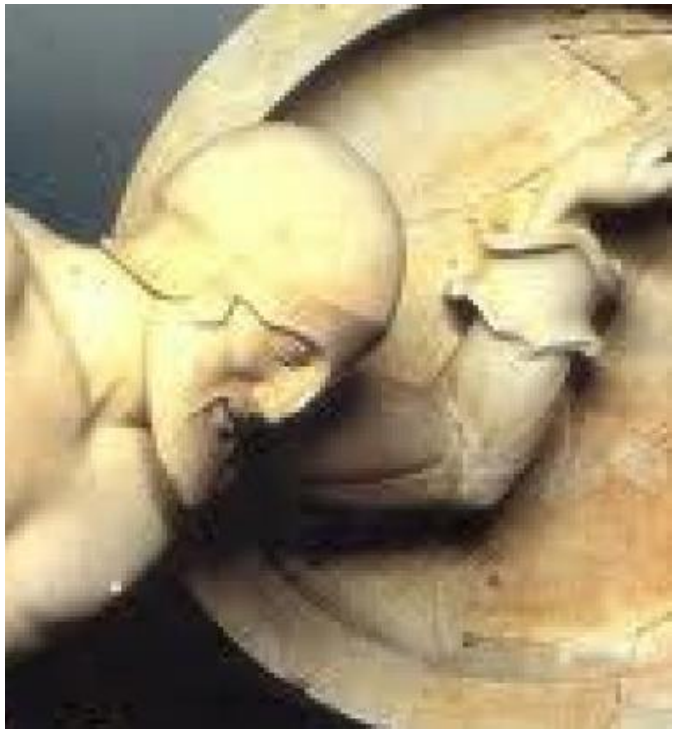
Οι αποφάσεις της εκκλησίας (*έδοξεν*)

1. *Αποχωσαι λιμένας*
2. *Ευτρεπίζειν τείχη*
3. *Εφιστάναι φυλακάς*
4. *Παρασκευάζειν ταλλα πάντα ως εις πολιορκίαν*

Αφηγηματικές παρατηρήσεις
Η αισθητική της αφήγησης

- Χρήση χρόνων:
- Παρατατικός: *ελέγετο, διηκεν, παραγγέλλων, πενθουντες, νομίζοντες*: η διάρκεια, ο παρατεταμένος θρήνος, η έκταση της λύπης και του φόβου
- Αόριστος: *εποίησαν, εδοξε*: η δράση, η αποφασιστικότητα
- (αλλά και: το οριστικό, το ανάλλαχτο, το αναπότρεπτο)
- Ενεστώτας των απαρεμφάτων: *ευτρεπίζειν, εφιστάναι, παρασκευάζειν*: η διάρκεια της προετοιμασίας (από τώρα και στο εξής)
- Ανακόλουθο σχήμα: *οιμωγή διηκεν παραγγέλλων* (σύγχυση)
- Πολυσύνδετο (δέσμη μέτρων)

Σχόλιο για την αφηγηματική τεχνική

Η αναλυτική αναφορά του Ξενοφώντα στα θύματα των Αθηναίων (*Μηλίους τε… και Ιστιαιέας και Σικυωναίους και Τορωναίους και Αιγινήτας και άλλους πολλούς των Ελλήνων*)

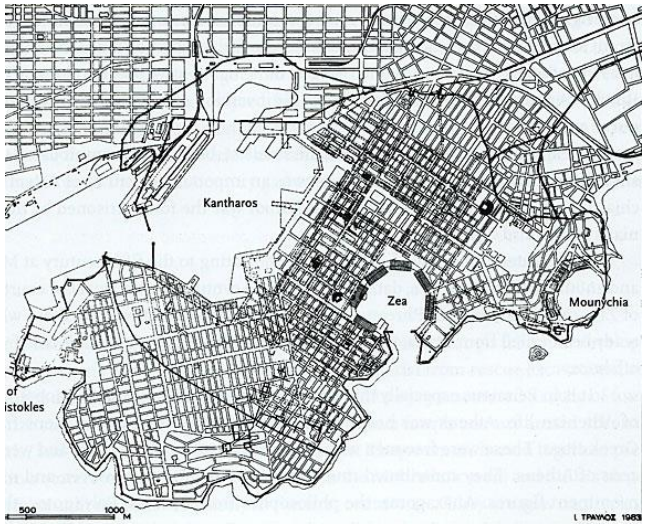
μοιάζει σαν προσπάθεια να φέρει την ισορροπία:

να λυπηθεί ο αναγνώστης όχι μόνο ή όχι πια τους Αθηναίους,

αλλά (και) τα θύματά τους

μοιάζει σα να υπενθυμίζει ότι η ήττα τους είναι και τιμωρία

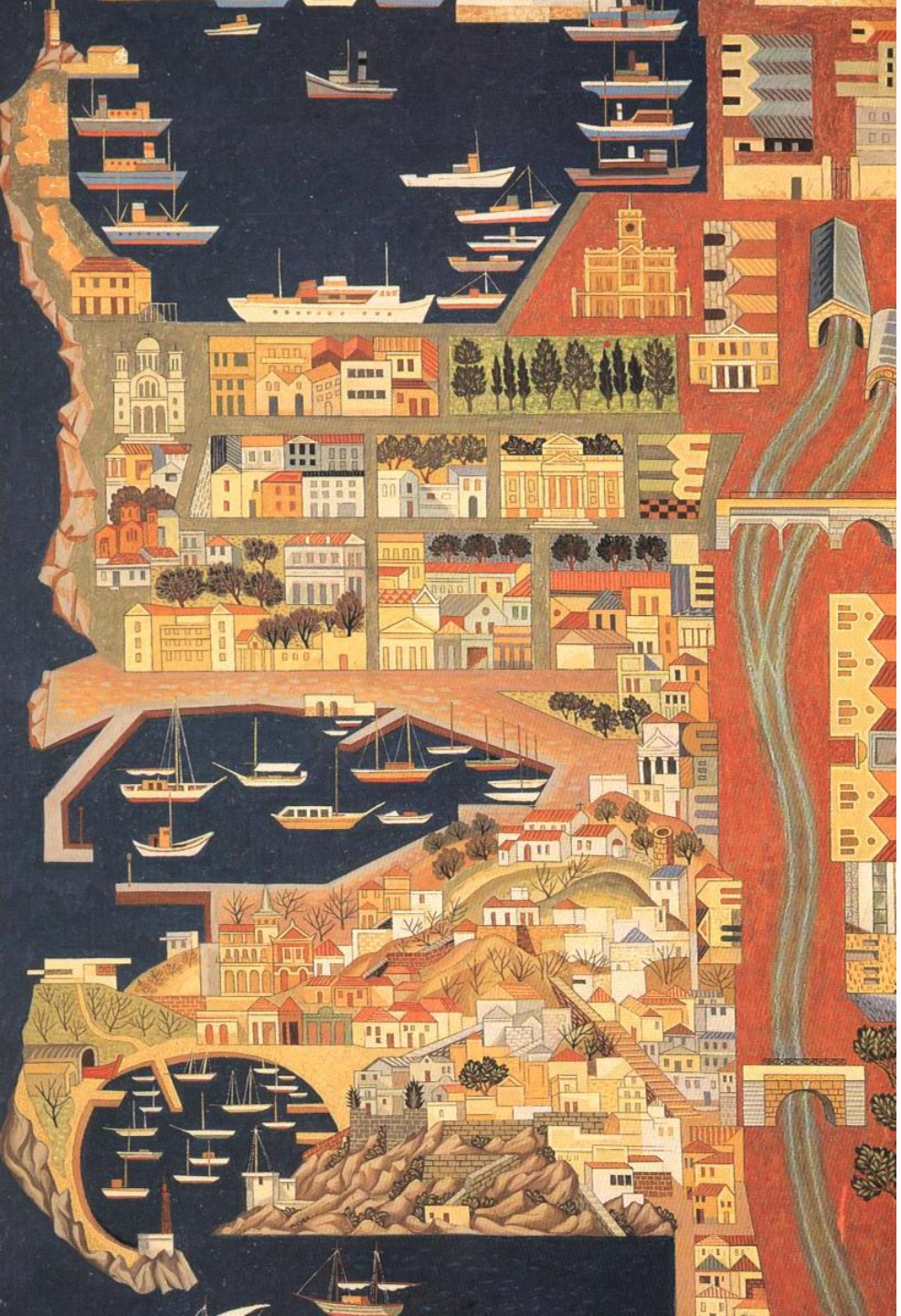
ό,τι πάθουν θα το αξίζουν, θα είναι απάντηση σε ό,τι έκαναν.

Πρόσθετο πληροφοριακό υλικό

- Δίνουμε, δείχνουμε, ζητούμε, αναζητούν
- Σχετικά με λιμάνια, τείχη [Λιμάνι Πειραιά (Εμπόριον), Κάνθαρος (τμήμα του Πειραιά), Ζέα (Πασαλιμάνι), Μουνιχία (Μικρολίμανο), Φαλήρου]
- Σχετικά με τις ενέργειες των Αθηναίων προς τους συμμάχους
- Σχετικά με τη μετάδοση της είδησης στην αρχαιότητα
- Σχετικά με την Πάραλο και τα ιερά πλοία

Αγήνωρ Αστεριάδης «Πειραιάς»

Δημιουργικές δραστηριότητες

- Δημιουργική γραφή: γράφει η γυναίκα που περιμένει τον άντρα, η μητέρα, το παιδί, η αδελφή, ο στρατιώτης, κλπ. (ημερολόγιο, επιστολή ανεπίδοτη)
- Θεατρική τεχνική: παγωμένη εικόνα, δελτίο ειδήσεων από αντίπαλα κόμματα, συνεντεύξεις, μάρτυρες, πολεμική ανταπόκριση, κλπ.

Παράδειγμα 2: Ελληνικά Β.2.20
Το συνέδριο των συμμάχων

- Η απόφαση ανήκει στους Λακεδαιμόνιους
- Λακεδαιμόνιοι: το υποκείμενο της δράσης
- Η δράση (λόγος / απόφαση): *έφασαν ουκ ανδραποδιειν*
- (η μία επιλογή)
- *εποιουντο ειρήνην*
- (η άλλη επιλογή)
- Γιατί: *πόλιν Ελληνίδα μέγα αγαθόν ειργασμένην εν τοις μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τη Ελλάδι*
- Η μεγαλοψυχία των νικητών Λακεδαιμονίων, η επικράτηση των κοινών εθνικών στοιχείων (όπως τονίζεται από τον Ξενοφώντα)

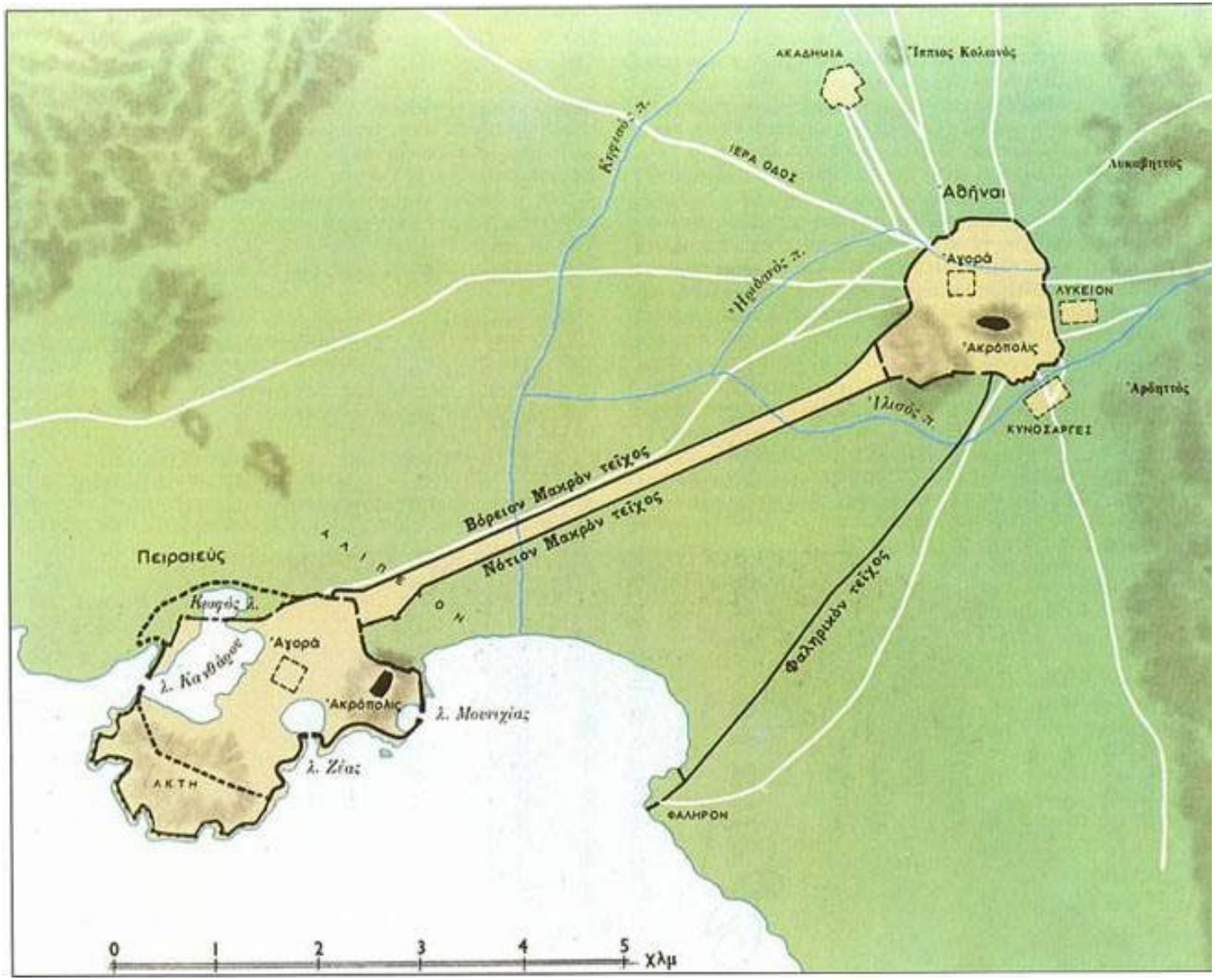
Οι όροι της ειρήνης

- Εφ’ ω → επεσθαι (και κατά γην και κατά θάλασσαν οποι αν ηγωνται): ο βασικός όρος για τους Λακεδαιμονίους με απαρέμφατο: απαρεμφατική συμπερασματική πρόταση (η κατάκτηση της ηγεμονίας)
- Οι άλλοι όροι με μετοχές: καθελόντας (τα τείχη)
- παραδόντας (τα πλοία)
- καθέντας (τους εξορίστους)
- νομίζοντας (τους αυτούς εχθρούς και φίλους)

- Αναδεικνύεται το στοιχείο της στρατιωτικής υπεροχής και της πολιτικής κυριαρχίας, που είναι ο βασικός άξονας της διδασκαλίας του Ξενοφώντα.

Δημιουργικές δραστηριότητες Πληροφοριακό υλικό

- Θεατρική τεχνική: Το συνέδριο των συμμάχων
- Μπορούμε να μιλήσουμε για την οχύρωση της Αθήνας

Υπόγεια υπολείμματα του Θεμιστόκλειου τείχους

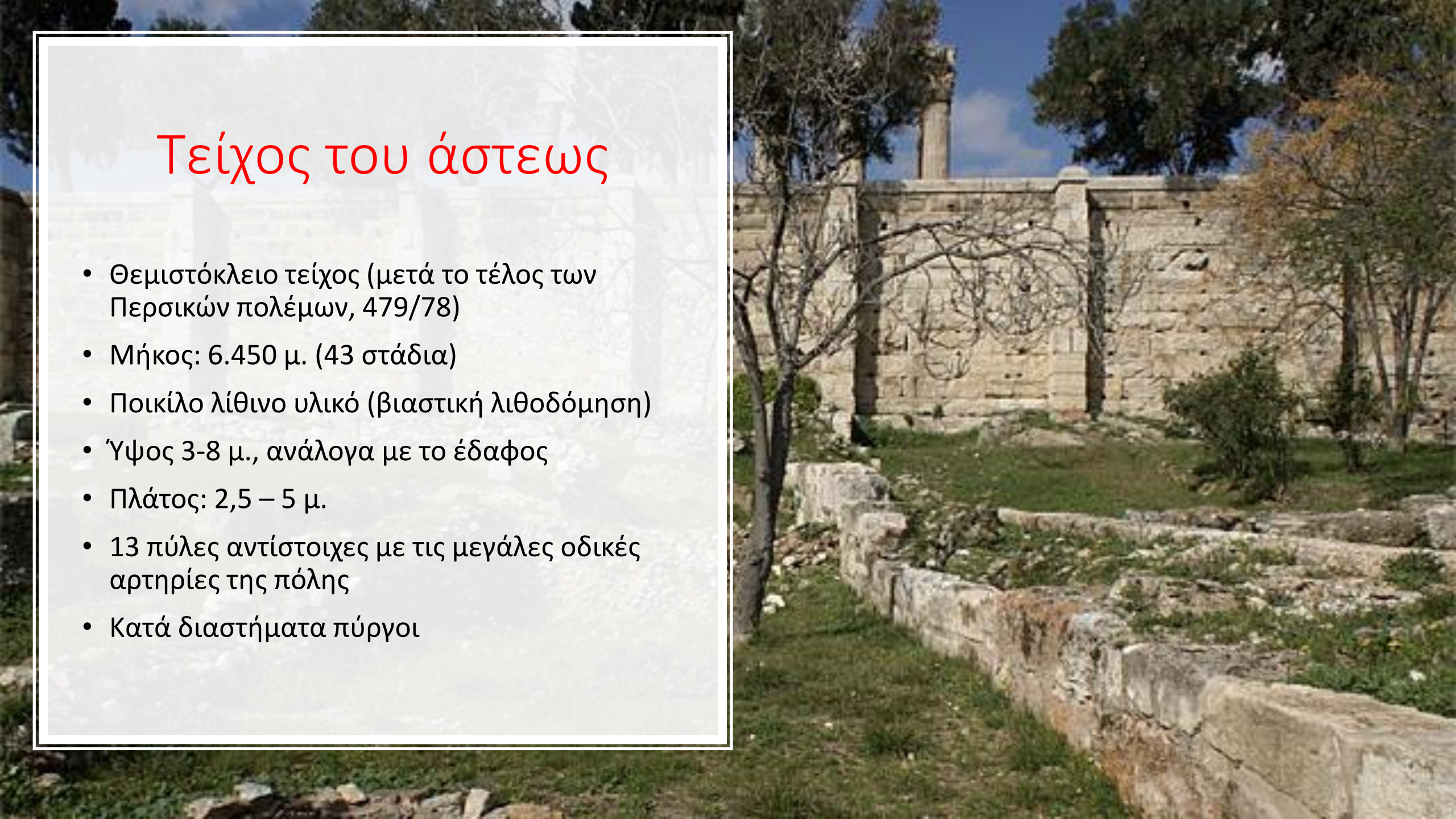

Σωζόμενα τμήματα στον Κεραμεικό

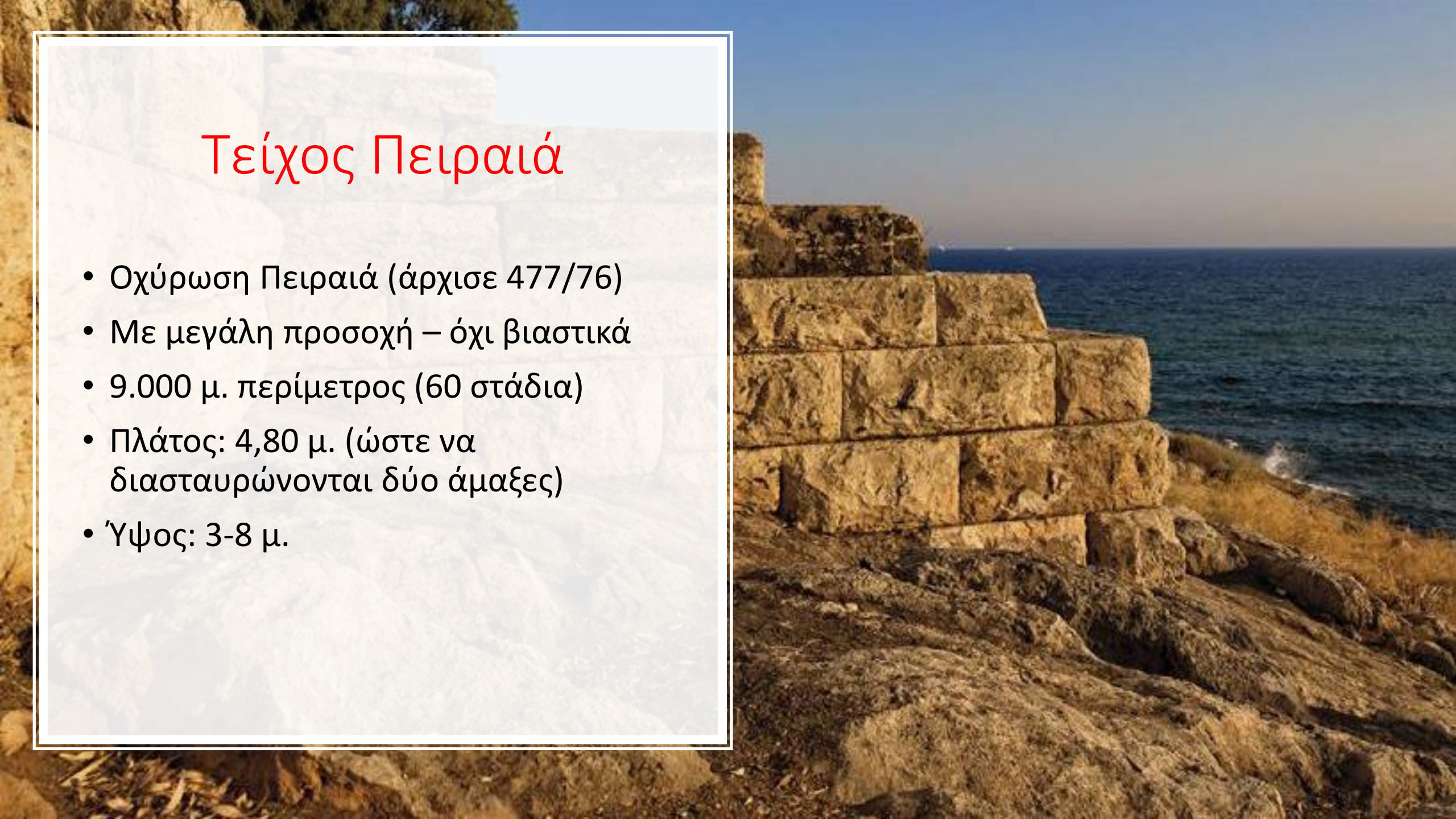
Τείχος του άστεως

- Θεμιστόκλειο τείχος (μετά το τέλος των Περσικών πολέμων, 479/78)
- Μήκος: 6.450 μ. (43 στάδια)
- Ποικίλο λίθινο υλικό (βιαστική λιθοδόμηση)
- Ύψος 3-8 μ., ανάλογα με το έδαφος
- Πλάτος: 2,5 – 5 μ.
- 13 πύλες αντίστοιχες με τις μεγάλες οδικές αρτηρίες της πόλης
- Κατά διαστήματα πύργοι

Τείχος Πειραιά

- Οχύρωση Πειραιά (άρχισε 477/76)
- Με μεγάλη προσοχή – όχι βιαστικά
- 9.000 μ. περίμετρος (60 στάδια)
- Πλάτος: 4,80 μ. (ώστε να διασταυρώνονται δύο άμαξες)
- Ύψος: 3-8 μ.

Τα Μακρά Τείχη

- Ενώνουν την Αθήνα με τον Πειραιά
- Επί Κίμωνα και Περικλή
- 460 – 455
- Μήκος: 6 χλμ. (40 στάδια)
- Απόσταση μεταξύ τους 200 μ. ή 185 μ. (1 στάδιο)
- Η Αθήνα γινόταν ένα είδος νησιού στη στεριά, ένα τεράστιο οχυρωμένο λιμάνι
- Ανάμεσα στην Αθήνα, τη θάλασσα και τα δύο τείχη (Πειραιά, Φαληρικό) μπορούσε να μεταφερθεί όλος ο πληθυσμός της Αττικής υπαίθρου.

Θουκυδίδης

Διδακτικό παράδειγμα: Ιστορία Γ. 77 - Στόχοι

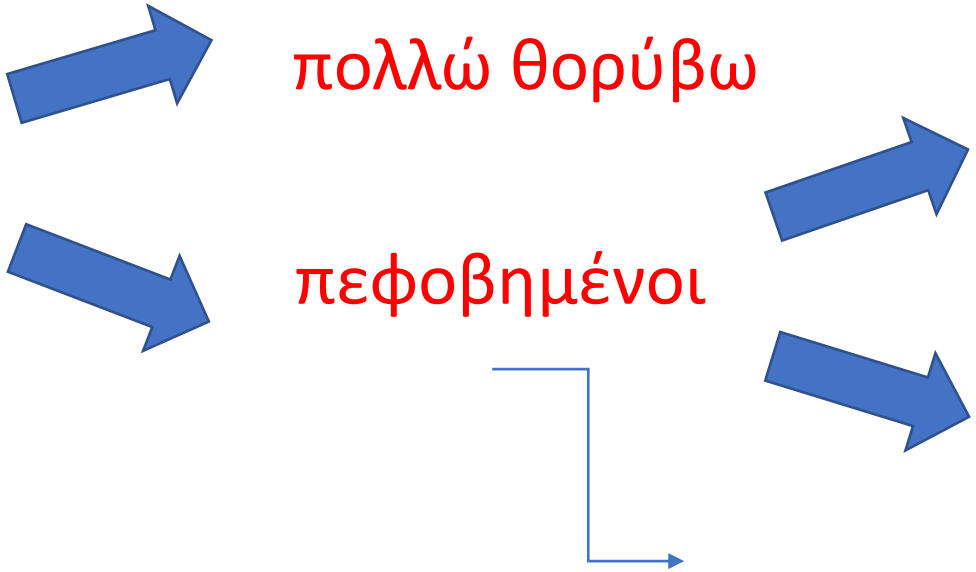
1. Να κατανοήσουν οι μαθητές την τακτική των Κερκυραίων δημοκρατικών και των Αθηναίων συμμάχων τους, καθώς και αυτή των Πελοποννησίων κατά τη θαλάσσια σύγκρουσή τους (αίτια και αποτελέσματα).
2. Να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον τους για την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων της περιόδου.
3. Να εντάξουν το συγκεκριμένο περιστατικό στην ιστορική αφήγηση αντιλαμβανόμενοι το ρόλο και την επεμβατική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.
4. Να κατανοήσουν την αφηγηματική τεχνική του ιστορικού, κυρίως τον τρόπο με τον οποίον παρουσιάζει τις αιτιώδεις σχέσεις των γεγονότων.
5. Να αισθανθούν με τρόπο βιωματικό τα γεγονότα.
6. Στο πλαίσιο και των γενικότερων σκοπών της διδασκαλίας του μαθήματος να αντιληφθούν την αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας.

Η διάρθρωση της ενότητας

- Οι δε (δημοκρατικοί Κερκυραίοι) παρεσκευάζοντο 60 ναυς

(ενέργεια – προετοιμασία για ναυμαχία, απαντητική, αναγκαστική, βιαστική: *άμα*)

(παρά το βιαστικό, παρά το *άμα,* παρατατικός: παρατεταμένη προετοιμασία)

Συνθήκες – αιτίες:

παράλλαξη

(φόβος, ταραχή)

τα εν τη πόλει (πίσω)

2 μέτωπα

τον επίπλουν (εμπρός)

εξέπεμπον τας αεί πληρουμένας

(ενέργεια – δράση, διάρκεια: παρατατικός)

παραινούντων Αθηναίων (εναντ. μτχ)

εασαι σφας πρωτον εκπλευσαι (αόριστος)

≠ ≠ αντίθεση τακτικής

επιγενέσθαι εκείνους ύστερον πάσαις

χρονική σειρά, τάξη = σχέδιο

≠ σπασμωδική αντίδραση Κερκυραίων

εκπλευσαι προς τους εναντίους: προς + αιτιατική = εχθρική κατεύθυνση

σποράδες προς τοις εναντίοις: προς + δοτική: τόπος

Η άλλη πλευρά (εναλλασσόμενη αφήγηση)

- Οι δε Πελοποννήσιοι

συνθήκες – αιτία: ιδόντες την ταραχήν (χρον. – αιτιολ. μτχ.)

ετάξαντο (τάξη)

(ενέργεια – αντίδραση υπαγορευμένη από κατάσταση – εκμετάλλευση ταραχής)

προς τους Κερκυραίους

60 (–2)

20

προς τους Αθηναίους

12 (–2;)

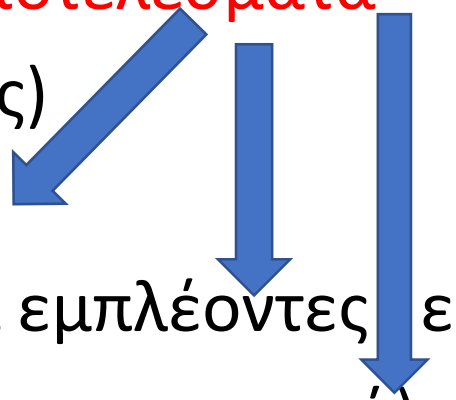
33 (+2;)

Γιατί αυτή η αντίστροφη λογική, η ανισομέρεια; Ποια η πείρα του καθενός;

Τι προοικονομεί για την εξέλιξη η όλη περιγραφή;

Η επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων πώς μεγιστοποιεί το αρχικό πρόβλημα;

Αποτελέσματα

(πότε: ως ησαν σποράδες αι νηες)

μεν δύο ευθύς ηυτομόλησαν

δε εν ετέραις (ναυσίν) οι εμπλέοντες εμάχοντο αλλήλους

δε (γενικά, τελικά, συγκεντρωτικά) ην ουδείς κόσμος των ποιουμένων

(σύγχυση, ό,τι πιο ακατάλληλο)

Λέξεις με ενδιαφέρον

- παρασκευάζομαι (μέσο): ετοιμάζω κάτι για τον εαυτό μου
- παραινω: συμβουλεύω, προτρέπω (αινω: επαινώ, συναινώ/ αινος: λόγος)
- ο, η σποράς –άδος (κατά τα: μιγάς, φυγάς): σκόρπιος, διασκορπισμένος (Σποράδες, σπείρω)
- αυτομολέω-ω ⟵ αυτόμολος ⟵ αυτός + μολειν (έμολον: αόρ. β΄ του βλώσκω = πηγαίνω, έρχομαι, βλ. μολών λαβέ) = λιποτακτώ
- κόσμος: τάξη (η διαδρομή της λέξης – σημασίες)
- πληρόομαι-ουμαι ⟶ πλήρωμα

Δημιουργικές δραστηριότητες Πληροφοριακό υλικό

- Θεατρικές τεχνικές ή/και δημιουργική γραφή
- Πολεμικός ανταποκριτής
- Δελτίο ειδήσεων (φιλοαθηναίοι, φιλολακεδαιμόνιοι)
- Τοπικό κανάλι
- Πολίτης της Κέρκυρας

- Συζήτηση – υλικό για εμφυλίους ιστορικά
- Σχετικά με τις ναυμαχίες
- Παράσταση της ναυμαχίας στον πίνακα (ή από μαθητές σε σχέδιο, υπολογιστή, κλπ.)

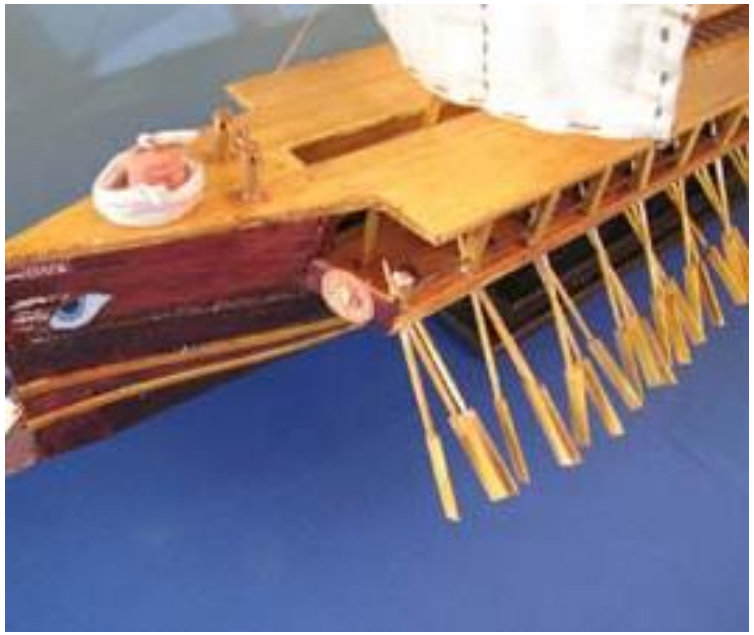
Πρόσθετο υλικό σχετικά με την τακτική της ναυμαχίας στην αρχαιότητα

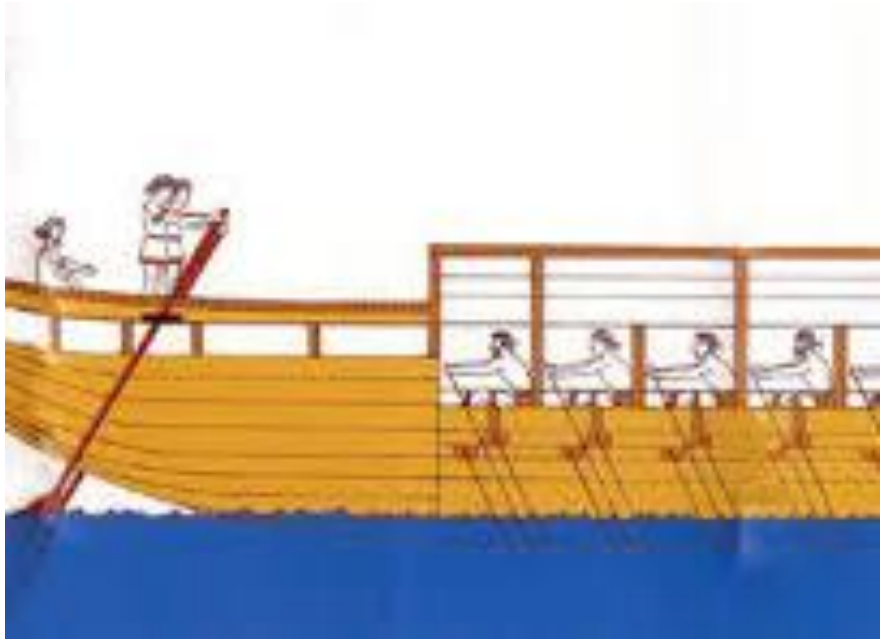
- Είτε διανέμεται σε φωτοτυπία
- Είτε επιδεικνύεται σε power point
- Είτε προσφέρεται από τους μαθητές

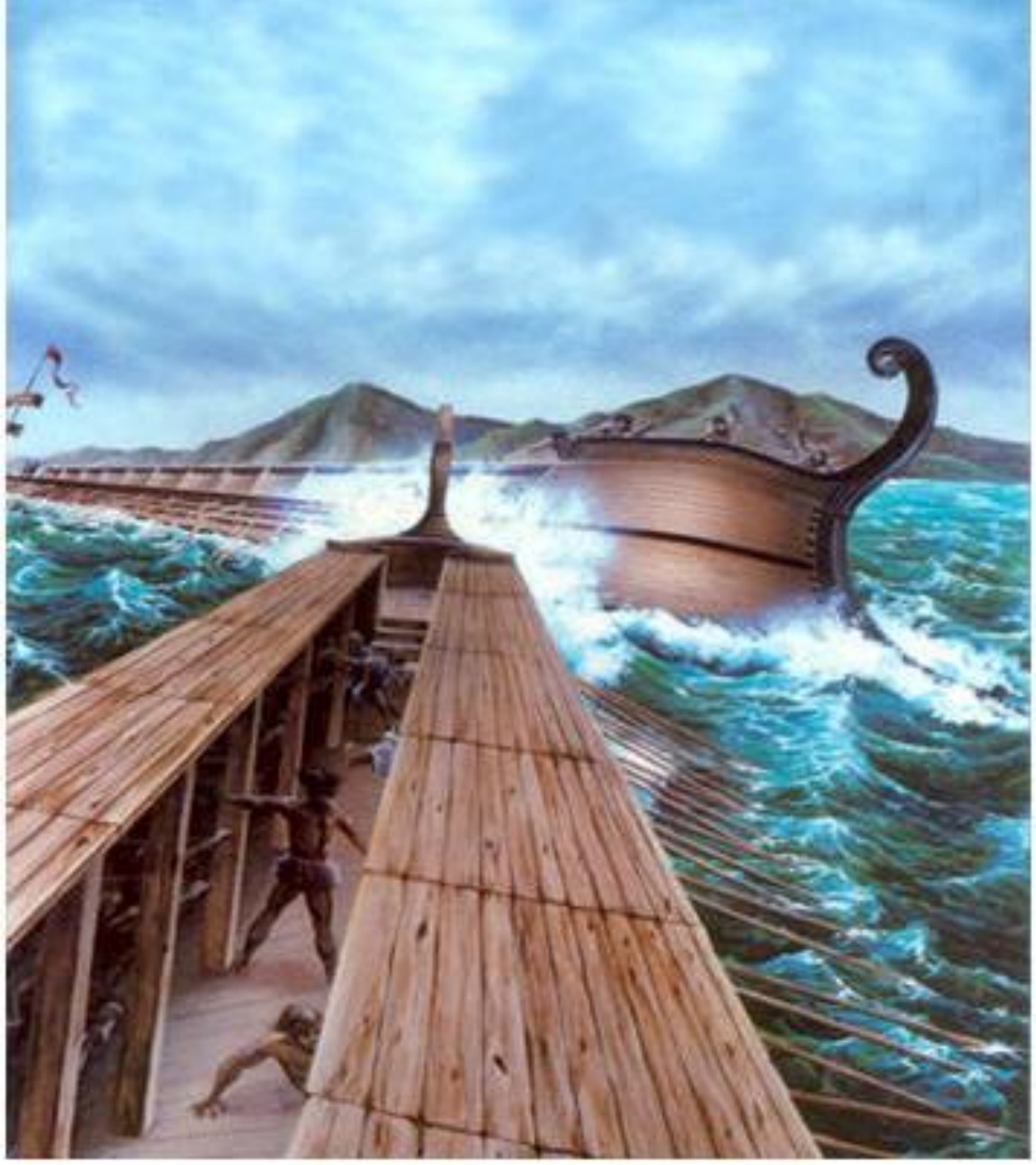

Η τριήρης

Οι τακτικές της ναυμαχίας

- Όταν ένας τουλάχιστον από τους δυο αντίπαλους στόλους είχε την πρόθεση να χρησιμοποιήσει τον εμβολισμό (όταν πίστευε ότι υπερείχε σε εμπειρία των απαραίτητων ελιγμών ή ότι υπερείχαν σαφώς τα σκάφη του ή τέλος όταν ήξερε ότι υστερούσε σε επιβάτες για να εφαρμόσει ρεσάλτο), δυο ήταν οι κυρίαρχες τακτικές μέθοδοι ώστε να το επιτύχει στην ευρεία κλίμακα που το επιθυμούσε.

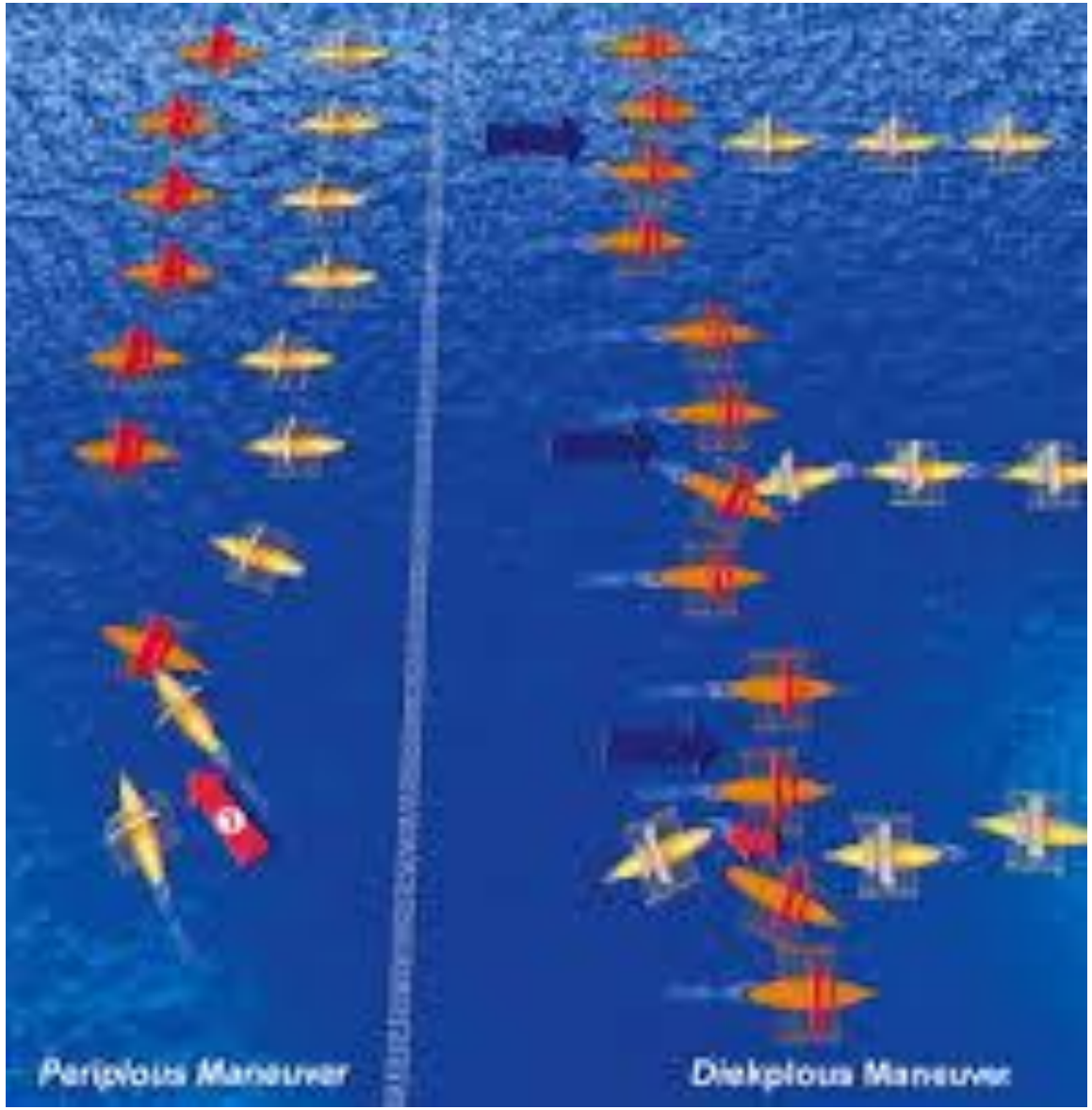

Διέκπλους: διαμέσου πλους

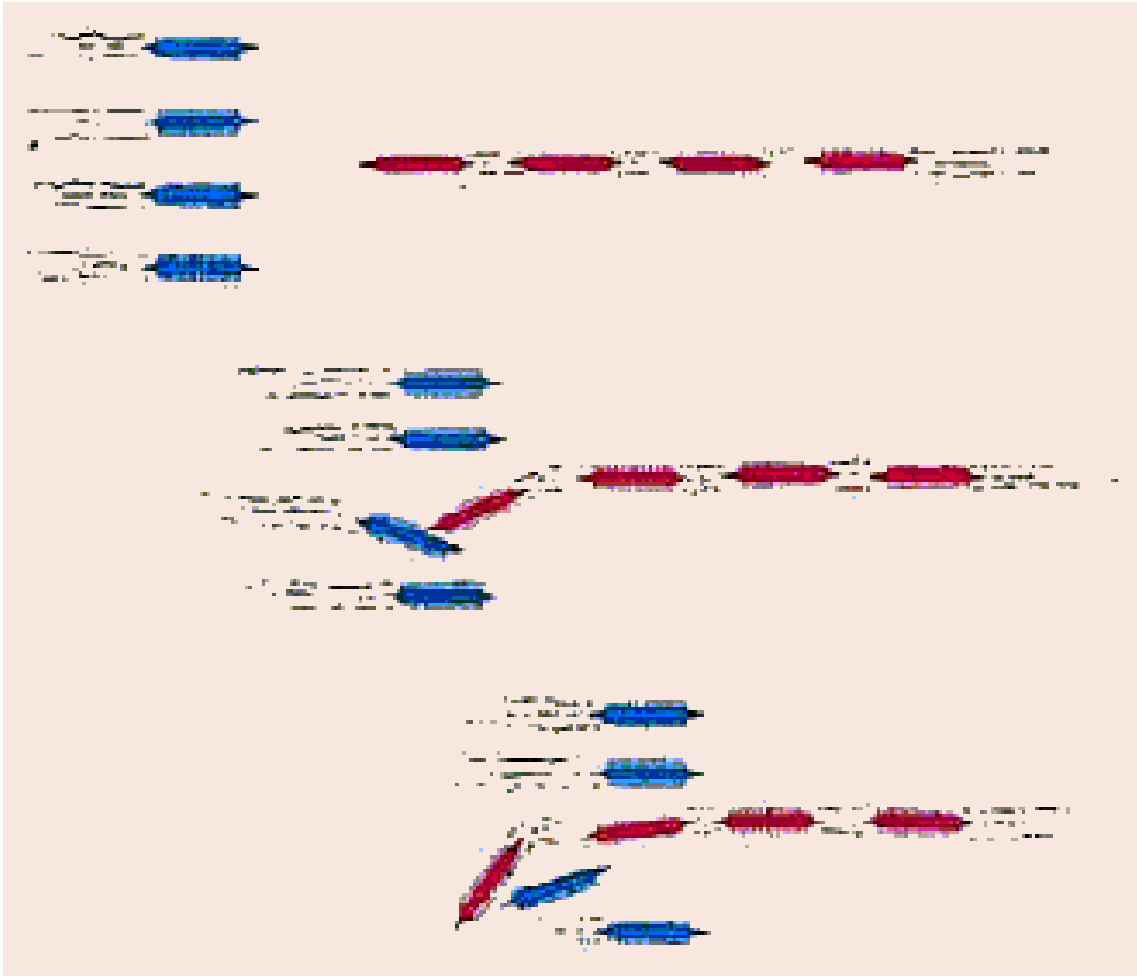
Ο διέκπλους

- Ήταν συνήθης τακτική: η τριήρης επιδίωκε να εμβολίσει το εχθρικό πλοίο με το εμπρόσθιο τμήμα, που ήταν κατασκευασμένο σαν έμβολο και καλυπτόταν από μπρούτζο ώστε να είναι πιο αποτελεσματικό.
- Συνήθης εφαρμογή: Ο στόλος αναπτυσσόταν σε μια γραμμή με τις πρώρες στραμμένες προς τα εχθρικά πλοία. Κάθε τριήρης προσπαθούσε να διεισδύσει ανάμεσα σε δύο εχθρικά πλοία και αναστρέφοντας ευθύς να προσβάλει με το έμβολο το ένα από τα δύο στα νώτα ή στα πλάγια πριν αυτό προλάβει να ελιχθεί.

- Προέβλεπε την εισχώρηση του στόλου διαμέσου των κενών του εχθρικού σχηματισμού, στροφή και προσβολή των εχθρικών πλοίων λοξά στο πλάι, ή στην πρύμνη του. Ποτέ όμως κάθετα στο μέσο του, γιατί τότε ήταν εξαιρετικά δύσκολη η απεμπλοκή της επιτιθέμενης τριήρους από τραυματισμένο κουφάρι της άλλης.

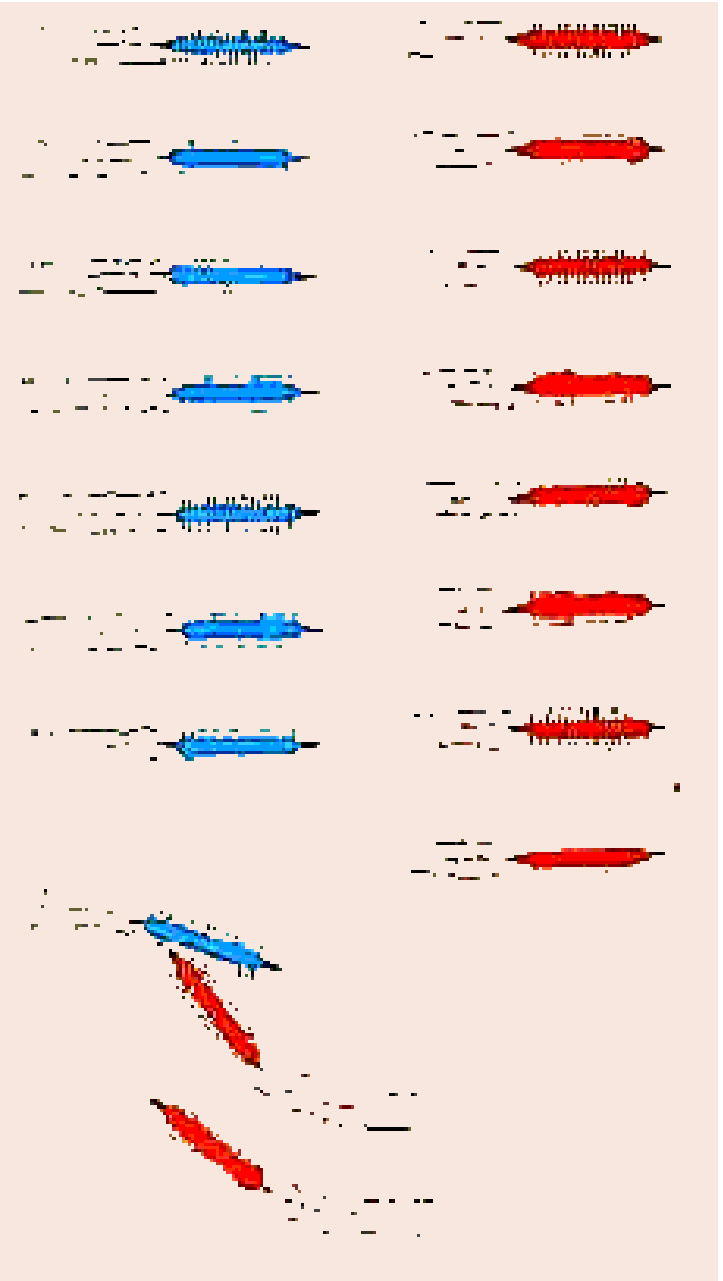

- Ακόμη μεγαλύτερο ήταν το κατόρθωμα όταν, κατά τον διέκπλου, η τριήρης πλεύριζε το εχθρικό πλοίο και αχρήστευε τα κουπιά του. Όταν πλεύριζαν, σήκωναν τα κουπιά τους και περνώντας γρήγορα κατέστρεφαν με το πλοίο τους τα κουπιά των αντιπάλων τους. Στη συνέχεια εμβόλιζαν το πλοίο που ήταν σε μειονεκτική θέση.
- Σε άλλη περίπτωση μπορούσαν να πλευρίζουν το εχθρικό πλοίο και να χτυπούν το πλήρωμά του.

Ο περίπλους: πλους περί τον εχθρό

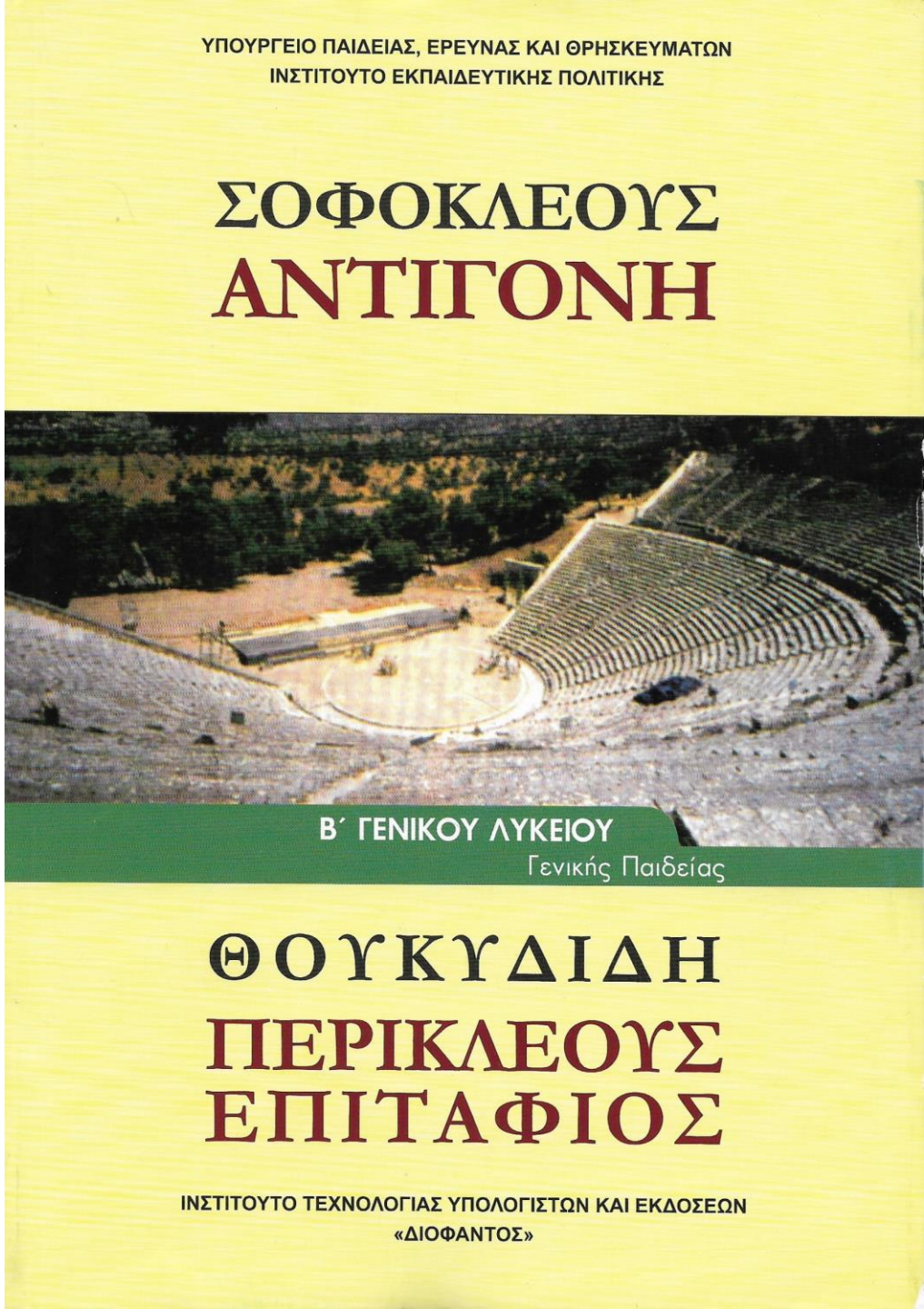
- Σήμαινε την κυκλωτική κίνηση. Ο στόλος αναπτυσσόταν σε μονή γραμμή και έπλεε γύρω από τον εχθρό, προσπαθώντας να τον περιορίζει σε ολοένα μικρότερο κύκλο, ώστε μα περιέλθει σε αταξία, οπότε ενεργούσε επίθεση εναντίον του.

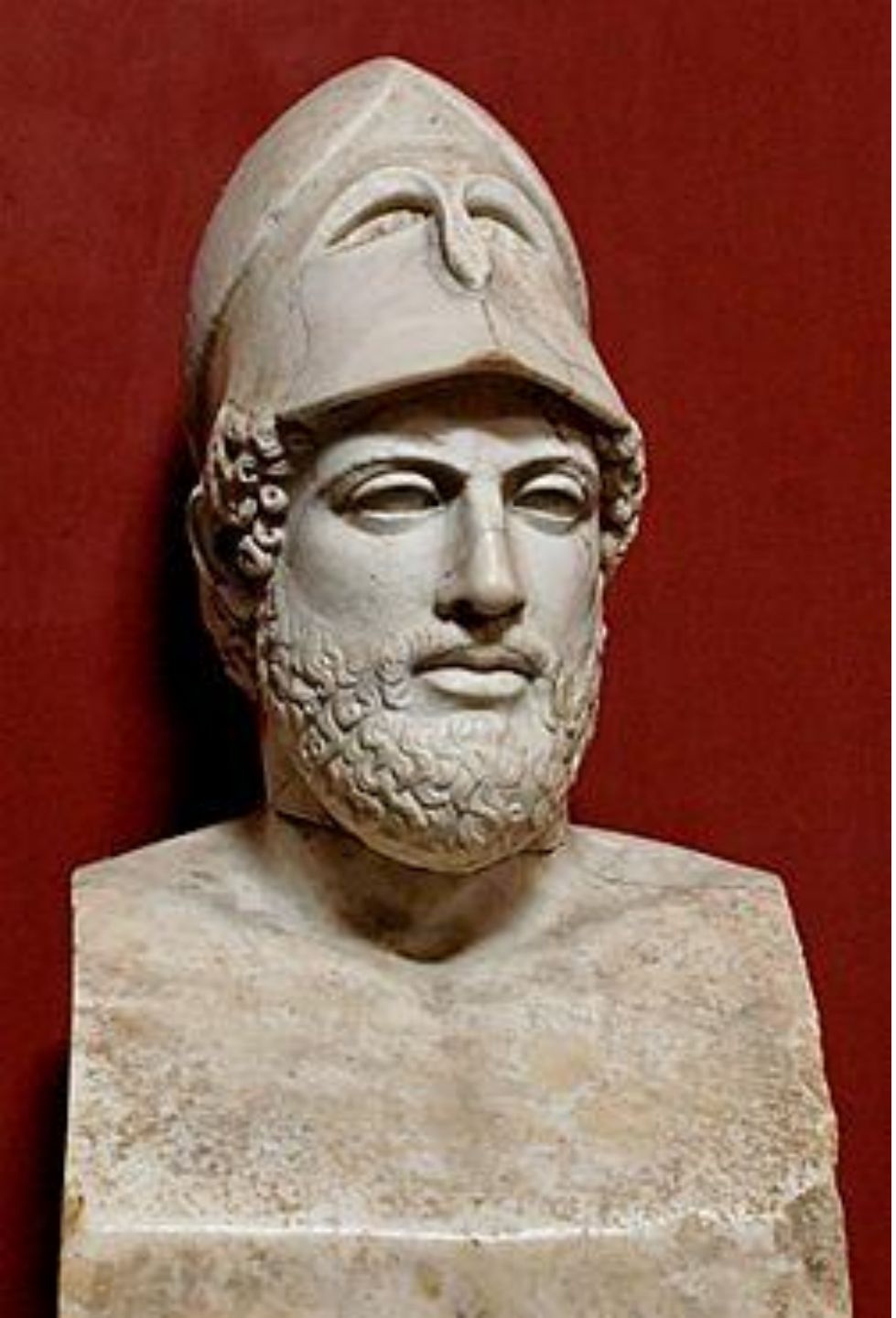

- Τις τακτικές του διέκπλου με αναστροφή και του περίπλου τις εισήγαγαν οι Αθηναίοι και έγιναν αήττητοι στη θάλασσα, αφού μέχρι τότε οι ναυμαχίες θύμιζαν πιο πολύ πεζομαχίες.
- Οι παραπάνω τακτικές βέβαια δεν πετύχαιναν πάντα. Υπήρχε και μια άλλη τακτική, η προσβολή κατά μέτωπο, ώστε να αχρηστευθούν τα έμβολα του αντιπάλου και να διεξαχθεί η ναυμαχία με ρεσάλτο και πεζομαχία καταστρώματος.
- Από την εποχή του Κίμωνα εμφανίζονται οι πρώτες κατάφραχτες τριήρεις, δηλ. με ένα «κατάστρωμα μάχης» πάνω από τους κωπηλάτες, που επέτρεπε σ’ αυτούς να προστατεύονται από τα τοξεύματα και στους οπλίτες να κινούνται γρήγορα και να μάχονται άνετα σ’ όλο το μήκος του πλοίου.

Β΄ τάξη γενικής παιδείας

- «Επιτάφιος» - Ρητορικό κείμενο
- «Αντιγόνη» - Δραματική ποίηση - Τραγωδία

Θουκυδίδου Περικλέους Επιτάφιος

Προτομή του Περικλή με την επιγραφή «Περικλής Ξανθίππου Αθηναίος» , μαρμάρινο ρωμαϊκό αντίγραφο από αυθεντικό ελληνικό του Κρεσίλα με κορινθιακή περικεφαλαία, 430 π.Χ., Μουσεία Βατικανού.

Philipp Foltz «Ο Επιτάφιος του Περικλή» (1852)

Στόχοι της διδασκαλίας

- Κατανόηση περιεχομένου
- Ανάδειξη χαρακτηριστικών άμεσης δημοκρατίας
- Ανάδειξη βασικών αξιών δημοκρατικού πολιτεύματος
- Επισήμανση βασικών θεμάτων
- Ερμηνεία απόψεων ρήτορα σε σχέση με το συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο
- Επισήμανση ρητορικών στρατηγικών (και πιθανών εξιδανικεύσεων) – δομή, επιχειρηματολογία
- Στοχασμός για το τότε και το σήμερα – Κριτική σκέψη

Τρόποι

- Διακειμενικές προσεγγίσεις με χρήση παράλληλων κειμένων (αρχαίων και σύγχρονων)
- Προσοχή στην ιστορικότητα – Αποφυγή απλουστευμένων ανιστορικών συγκρίσεων (π.χ. δεδομένο ότι ήταν δουλοκτητική κοινωνία – δεν αναιρείται η έννοια της δημοκρατίας)
- Βιωματικές προσεγγίσεις

Κεραμεικός

Τρόποι

- Έμφαση στην ερμηνεία (ενδοκειμενικό επίπεδο)
- Αξιοποίηση μετάφρασης
- Χρήση και παράφρασης – πιο ελεύθερης απόδοσης (αρχικά)
- Δυνατότητα διδασκαλίας από τη μετάφραση στο πρωτότυπο
- Να εντοπίζονται οι λέξεις – κλειδιά (στα αρχαία) και η δομή της ενότητας
- Δομικό διάγραμμα μικροκειμένου (από κοινού με μαθητές)
- Μπορούμε να θέτουμε ερωτήσεις και να απαντούν με φράσεις από το αρχαίο κείμενο

Κεραμεικός

Τι πρέπει να συζητηθεί (εισαγωγικά)

- Το είδος του κειμένου
- Δημηγορία: ρητορικός λόγος εντός ιστορικού λόγου
- Ο τρόπος εργασίας του Θουκυδίδη – ο σκοπός της καταγραφής – ο ρόλος των δημηγοριών
- Ο ρόλος της συγκεκριμένης δημηγορίας – Οι διαφορές από τις άλλες - Η ιστορική συγκυρία
- Το πρόβλημα της πατρότητας
- Το ότι γράφεται μετά την ήττα (Επιτάφιος της Αθήνας;)
- Ο πάτριος νόμος - Ο θεσμός των επιταφίων λόγων
- Το πολίτευμα της δημοκρατίας

Γιώργος Καλακαλάς, οδός Περικλέους, Χολαργός, 2004

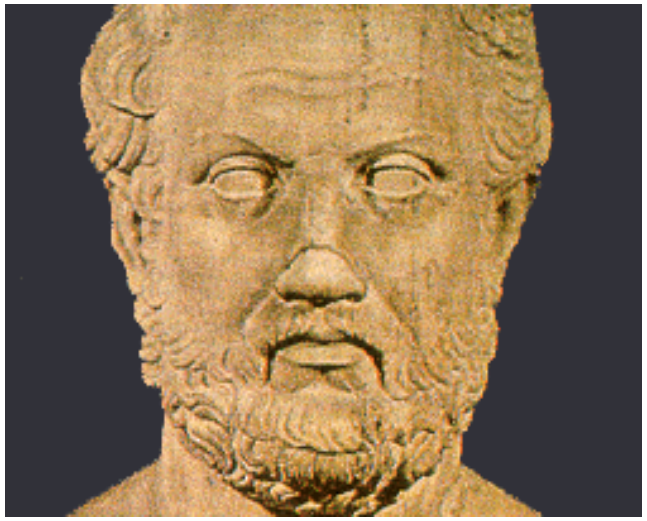

Για τις δημηγορίες

- Με τα λόγια του Καστοριάδη, που αντιμετωπίζει την ιστορία του Θουκυδίδη ως δομή τραγωδίας:
- *Στον Θουκυδίδη, οι δημηγορίες και τα επιχειρήματά τους ... βασίζονται πάντοτε στη δράση και παρεμβάλλονται σε πολύ ιδιαίτερες στιγμές. Οι Σπαρτιάτες, οι Κερκυραίοι, οι Αθηναίοι ή οι Συρακούσιοι συσκέπτονται. Μια φωνή παρουσιάζει τα επιχειρήματα υπέρ της μιας άποψης, μια άλλη παρουσιάζει την αντίθετη επιλογή - τελικά θα επιλεγεί μία από τις δύο. Οι δημηγορίες φωτίζουν επίσης εξαιρετικά ένα στοιχείο το οποίο δεν αποτελεί μόνο μέρος του πολέμου, αλλά της συνολικής θέσμισης των πόλεων στην αρχαία Ελλάδα, ρίχνοντας άπλετο φως στη διαδικασία διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων στην πόλη. Οι δημηγορίες εκτυλίσσονται με τη μορφή διαλόγου και αντιπαράθεσης. Εκτός, βεβαίως, από τον Επιτάφιο.*

Θουκυδίδης Βιβλιοθήκη Μονάχου, 1964

Για την πατρότητα

- Επισημαίνουμε ότι, μολονότι και οι δυο άντρες βρίσκονται μέσα στον λόγο:
- Ο Θουκυδίδης είχε ακούσει τον λόγο του Περικλή.
- Λογικό είναι να υποθέσουμε ότι κρατούσε σημειώσεις, εφόσον είχε από την αρχή σκοπό να καταγράψει τα γεγονότα.
- Δεδομένης της έγνοιας του για αντικειμενικότητα και του γεγονότος ότι πρόκειται για έναν λόγο πολιτικού ηγέτη, θεωρούμε ότι βρίσκεται κοντά στην πραγματικότητα.

Τι πρέπει να τονιστεί (κατά την ανάπτυξη)

- Η σύγκριση του συγκεκριμένου λόγου με τους λοιπούς Επιταφίους.
- Οι λόγοι των διαφοροποιήσεων του συγκεκριμένου Επιταφίου.
- Ο ύμνος στην πόλη επισκιάζει τον ύμνο στους νεκρούς (νεκροί της πόλης).
- Η σύγκριση της Αθήνας με τη Σπάρτη (και εντέλει με όλες τις πόλεις – η Αθήνα *παίδευσις* της Ελλάδας).
- Οι αξίες του αθηναϊκής πολιτείας και ζωής.

Heinrich Faltermeier, Περικλής, Αθήνα, Πλατεία Κοτζιά, 1971

Μια βασική ιδέα

- Δεν είναι απλώς οι νόμοι, αλλά οι ανθρωπολογικές στάσεις που επιτρέπουν την ύπαρξη της δημοκρατίας, οι οποίες, με τη σειρά τους, καθορίζονται από αυτήν.

Κεραμεικός

Κεφ. 37

- Η Αθήνα *παράδειγμα* για τις άλλες πόλεις
- Η αναφορά στο πολίτευμα: *δημοκρατία* (διοικεί ο δήμος, οι *πλείονες*, όχι οι *ολίγοι*: ολιγαρχία)
- Η αρχή της πλειοψηφίας αίρεται προς δύο κατευθύνσεις:
- Ισότητα (όλοι ίσοι απέναντι στους νόμους: *κατά μεν τους νόμους προς τα ίδια διάφορα πασι το ίσον*)
- Αξιότητα (ορισμένοι κατακτούν τα αξιώματα βάσει αξιοκρατίας: *κατά δε την αξίωσιν…απ' αρετης προτιμαται*)

Ρωμαϊκό αντίγραφο από την προτομή του Κρεσίλα, Μουσεία Βατικανού

Κεφ. 37

- Ελευθερία, όχι καχυποψία
- Ανεκτικότητα, η πλειονοψηφία δεν ασκεί εξουσία εις βάρος της μειοψηφίας
- Εσωτερικός φραγμός προς την παρανομία (*διά δέος*)
- Σεβαστοί οι άγραφοι νόμοι
- Οι νόμοι προστατεύουν τους αδικούμενους (*όσοι επ' ωφελία των αδικουμένων κείνται*)
- Πρωτοποριακή η αντίληψη περί μη αυτονόητης υπακοής στους νόμους, αλλά συνειδητή πειθαρχία στους νόμους της δημοκρατίας λόγω του περιεχομένου τους.

Κεφ. 38

- Δυο παραλείψεις που συζητήθηκαν:
- Η μη αναφορά στον θρησκευτικό χαρακτήρα των γιορτών (αφενός οι ιδέες του διαφωτισμού της εποχής, αφετέρου - και κυρίως - η αξία της ανθρώπινης καθημερινής δραστηριότητας, η οργάνωση της ζωής των πολιτών από την πολιτεία)
- Η μη αναφορά στα μεγάλα δημόσια έργα (πολύ πιθανό να εξέπεσε κομμάτι του λόγου, π.χ. *ιδίαις τε και δημοσίαις κατασκευαις,* ειδάλλως σκόπιμη παράλειψη για την αποφυγή του συνειρμού με την απορρόφηση χρημάτων του συμμαχικού ταμείου στη δύσκολη αυτή περίοδο, την ώρα που άλλωστε τα δημόσια αυτά κτίσματα ήταν ορατά στους ακροατές).
- Ευζωία: *ανάπαυλαι των πόνων, τέρψις, αγαθά εκ πάσης γης τα πάντα, απόλαυσις*
- Για πνεύμα (*τη γνώμη*), ψυχή (*το λυπηρόν εκπλήσσει*), υλική υπόσταση (*καρπουσθαι…μηδέν οικειοτέρα τη απολαύσει…*)

Κεφ. 39

- Σαφής εδώ η αντιπαράθεση με τη Σπάρτη - Τα πολεμικά πράγματα
- Η δύσκολη αντιπαράθεση (η Σπάρτη φημισμένη για τη στρατιωτική δεινότητα)

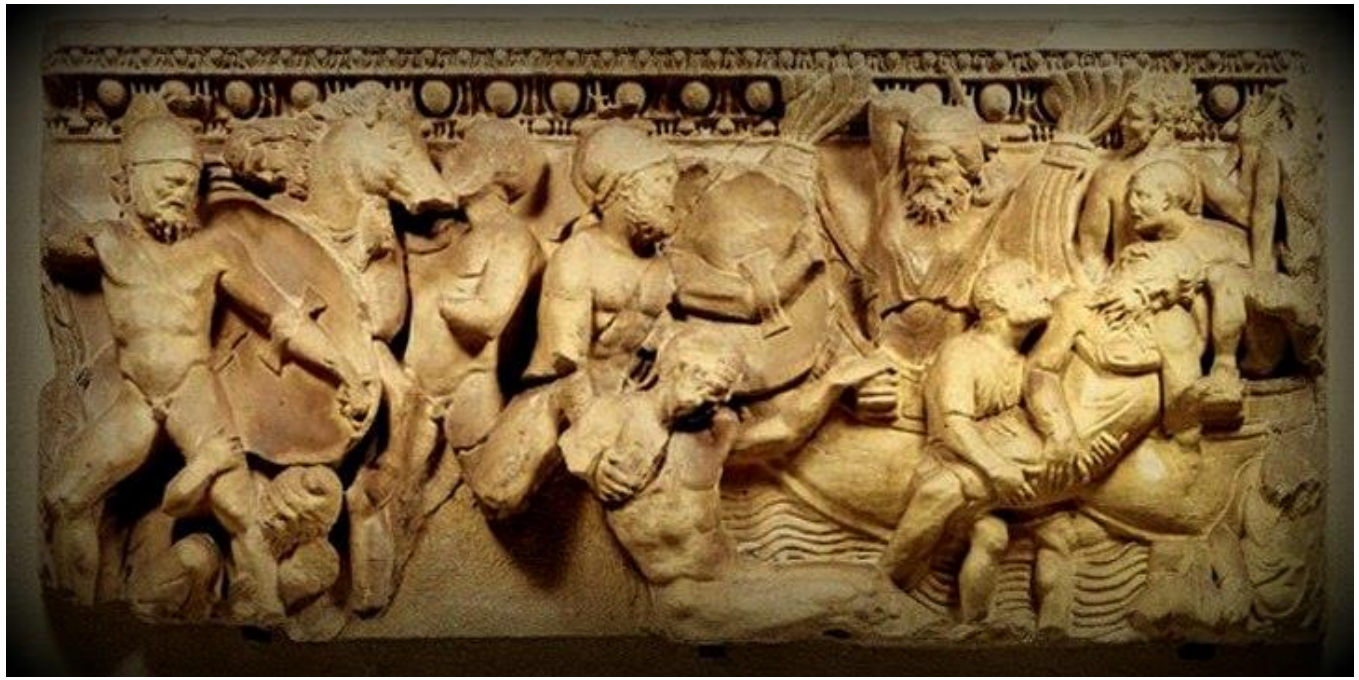
- Σπάρτη
- *Ξενηλασίαι*
- *Παρασκευαί, επίπονοι ασκήσεις*
- *Απάταιι*
- *Μετά νόμων* (επιβολή νόμων)

- Αθήνα
- *Πόλις κοινή*
- *Ανειμένη δίαιτα*
- *Ευψυχία ες τα έργα*
- *Τρόποι*

- Την πόλιν κοινήν παρέχομεν ου ταις παρασκευαις και απάταις
- Ουκ εστιν οτε ξενηλασίαις ες τα έργα ευψύχω
- Αθηναίοι: θετική διατύπωση, Σπαρτιάτες: αρνητική διατύπωση

Κεφ. 39

- Άρα δεν είναι απλώς ίσοι, αλλά κατ’ ουσίαν ανώτεροι, αφού επιτυγχάνουν παρόμοιο αποτέλεσμα με μικρότερη προετοιμασία.
- Η ευψυχία στη μάχη προέρχεται ακριβώς από την πληρότητα της ζωής, την οποίαν καλούνται να υπερασπιστούν.

Κεφ. 40

- Οι αξίες ζωής των Αθηναίων:
- Η αξία του μέτρου και του συγκερασμού (*φιλοκαλουμεν μετ' ευτελείας, φιλοσοφουμεν ανευ μαλακίας*)
- Η αξία της αισθητικής, πνευματικής καλλιέργειας
- Η αξία της εργασίας
- Η αξία της συμμετοχής στα κοινά (*ουκ απράγμονα αλλ' αχρειον νομίζομεν*) – η έννοια του πολίτη (χρέος και συνείδηση)
- Η αξία του λόγου και διαλόγου (σε αντιπαράθεση με το λακωνίζειν)

Κήποι του Κεραμεικού, Παρίσι

Κεφ. 40

- Η αξία της δημιουργικότητας (και για τον πλούτο και για τη φτώχεια)
- Η αξία της προσφοράς
- Η αξία της ανθρώπινης προσπάθειας (έλλειψη μοιρολατρίας)
- Ο συνδυασμός γνώσης και τόλμης, λογισμού και ανδρείας (συνειδητή ανδρεία)

- Η σύγκριση με τη Σπάρτη: μονομέρεια, υποτίμηση πνευματικών ενασχολήσεων, υποτίμηση εργασίας (είλωτες), υποτίμηση λόγου, όχι συμμετοχή στα κοινά (ολιγαρχικό πολίτευμα), όχι πολίτες, αλλά στρατιώτες.

Χάλκινος ανδριάντας του Περικλή, Γαλλία, περ. 1830

Κεφ. 41

- Η Αθήνα *παίδευσις της Ελλάδος* (αναλογία με κεφ. 37: *παράδειγμα*)
- Η σύγκριση με όλες τις άλλες πόλεις
- Η διαπαιδαγωγητική δύναμη της πόλης
- Η ανάπτυξη του ατόμου πηγάζει από το πνεύμα ολόκληρης της πόλης
- Η αυτάρκεια που χαρακτηρίζει την Αθήνα χαρακτηρίζει και τον πολίτη (ακεραιωμένος άνθρωπος)

John Flaxman (1755 – 1826), Σχέδιο από άγαλμα του Περικλή

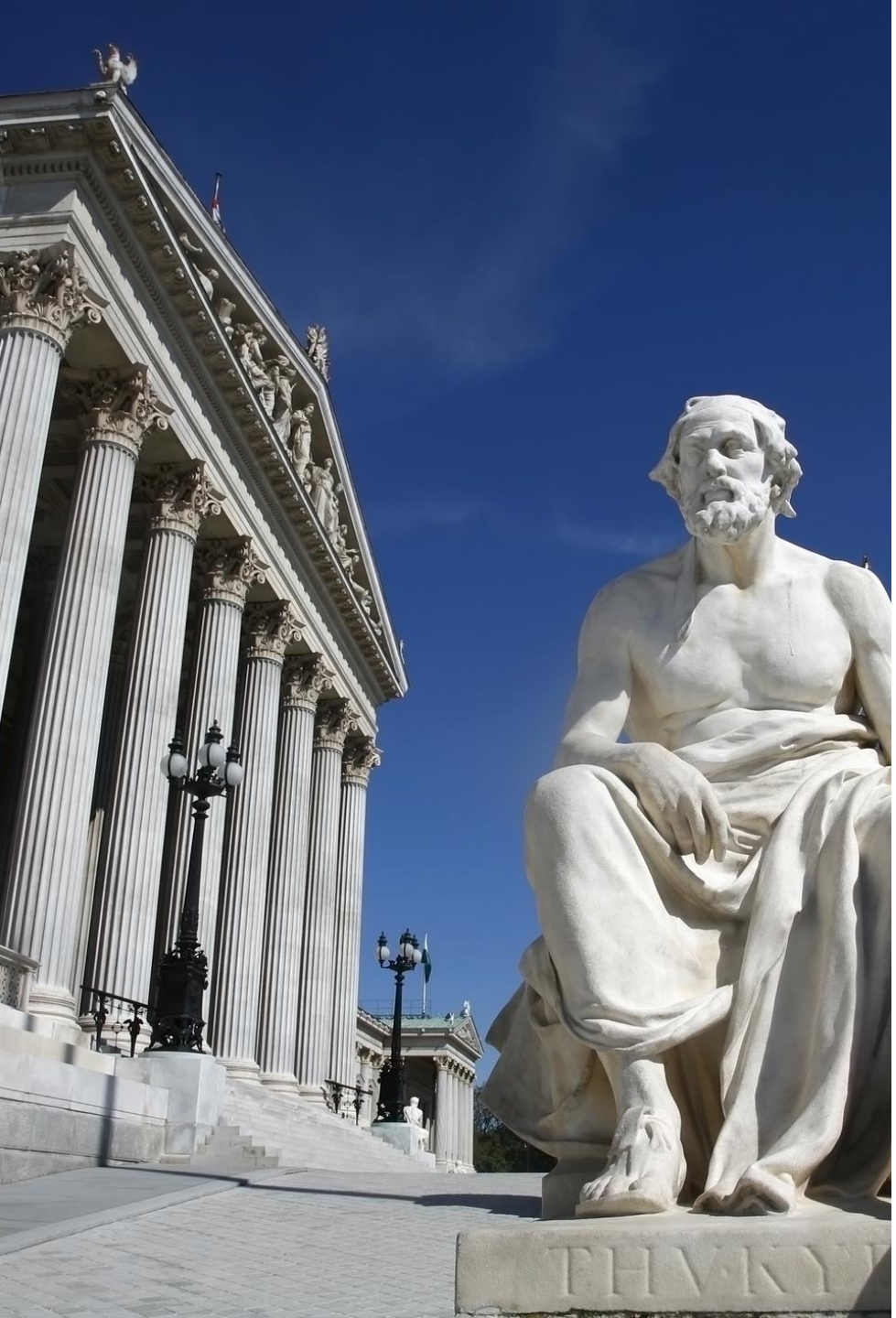
Κεφ. 41

- Ο λόγος γίνεται διθύραμβος (*μετά μεγάλων…θαυμασθησόμεθα*)
- Σχήματα που υποβοηθούν:
- Επαναφορά: *μόνη - μόνη*
- Παρήχηση & Ομοιοτέλευτο: *ερχεται – αρχεται*
- ….
- *Παρασχόμενοι, θαυμασθησόμεθα, προσδεόμενοι, καταναγκάσαντες, ξυγκατοικίσαντες:* λέξεις με όγκο που βαραίνει στο κείμενο, με υποκείμενο το «*ημεις*» - δηλώνεται η συλλογικότητα των πράξεων, τον έπαινο της σύγχρονης γενιάς.
- Ο Περικλής δηλώνοντας ότι η Αθήνα δεν χρειάζεται κάποιον Όμηρο, παίρνει τη θέση του και γίνεται ο υμνητής της.
- Παρατηρούνται ρητορικές υπερβολές.

- Κεφ. 43: *Τὸ εὔδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ’ ἐλεύθερον τὸ εὔψυχον*
- Η ευδαιμονία δεν είναι ακριβώς ευτυχία (ηθική έννοια), αλλά αποτελεί κατάφαση στη ζωή (έχει και υλική πλευρά). Είναι το ΝΑΙ σε όλες τις πλευρές της ζωής (φυσικά και τις κοινωνικές, δημοκρατικές κατακτήσεις). Το *εὔδαιμον* και το *ἐ*λεύθερον συσχετίζονται μέσω του πολιτεύματος. Σ’ αυτό το πλαίσιο αναπτύσσεται και η ευψυχία.
- Αλληλεπίδραση πόλης – πολίτη, συλλογικού (ελεύθερία, ευδαιμονία) – ατομικού (ευδαιμονία, ευψυχία). Και ο κύκλος συνεχίζεται… (το *εύ*ψυχον το *ε*λεύθερον)

Προτομή του Περικλή αντίγραφο από την αρχική του Κρεσίλα, Βερολίνο

- Ι. Κακριδής: Ο Θουκυδίδης επιμένει στην ονοματική έκφραση που δίνει βάρος και σταθερότητα στο ύφος εν αντιθέσει προς τη ρηματική που δίνει κίνηση και ζωηράδα.
- «ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος»: εμβληματική φράση, που δίνει οικουμενική υπόσταση στη δόξα των νεκρών.

Άγαλμα του Θουκυδίδη μπροστά στο Αυστριακό κοινοβούλιο

Hector Leroux (1682–1740): Ο Περικλής και η Ασπασία θαυμάζουν ένα γιγάντιο άγαλμα της Αθηνάς στο εργαστήριο του Φειδία

After the painting by Hector Le Roux

PERICLES AND ASPASIA IN THE STUDIO OF PHIDIAS

Lawrence Alma Tadema, 1868, Ο Φειδίας παρουσιάζει τη ζωφόρο του Παρθενώνα στον Περικλή την Ασπασία, τον Αλκιβιάδη και άλλους φίλους

Augustin-Louis Belle (1757–1841):
Ο Αναξαγόρας και ο Περικλής

Παράλληλα ή αντιπαρατιθέμενα κείμενα

- Θουκυδίδης
- Πλάτωνας
- Αριστοτέλης
- Καστοριάδης
- κ.ά.
- Συζήτηση για το πολίτευμα

Όστρακα με το όνομα του Περικλή

- Με τέτοια λόγια πάσκιζε λοιπόν ο Περικλής να κάνει τους Αθηναίους να χαλαρώσουν την αγανάχτηση που του είχαν και να ξεδώσει ο νους τους από τα βάσανα που τους τυραννούσαν τον καιρό εκείνο. Κι όσο βέβαια για τα δημόσια πράματα, άλλαξαν αυτοί γνώμη και δεν ξανάστειλαν μηνύματα στους Λακεδαιμονίους για συνθηκολόγηση, και για τον πόλεμο έδειχναν μεγαλύτερη προθυμία· αλλά όσο για την ιδιωτική τους ζωή, βαρυγκομούσαν πάντα για όσα πάθαιναν· οι φτωχοί, που στηρίζονταν σε μικρότερη οικονομική βάση, γιατί την έχαναν κι αυτήν, κ' οι πλούσιοι πάλι αγαναχτούσαν γιατί είχανε χάσει ωραία υποστατικά στην έξοχη, με μεγαλόπρεπα χτίρια και πολυτελείς εγκαταστάσεις, και το χειρότερο, γιατί είχαν πόλεμο αντί για ειρήνη. Στ' αλήθεια δεν καταλάγιασε ο θυμός του πλήθους ενάντια στον Περικλή, παρά μόνον αφού τον τιμώρησαν με βαρύ πρόστιμο. Αλλά αργότερα, και πριν περάσει πολύς καιρός, καθώς το συνειθίζει το πλήθος, τον έβγαλαν πάλι στρατηγό και του έδωσαν όλη την εξουσία στις δημόσιες υποθέσεις…
- Θουκυδίδης 2. 65. 1-4, Μτφ. Ε. Λαμπρίδη

Θουκυδίδου Ιστορίαι 2.65.8-9: Σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Περικλή

- Αίτια τούτου ήτον ότι ο Περικλής, έχων μεγάλην επιρροήν, πηγάζουσαν από την προς αυτόν κοινήν εκτίμησιν και την προσωπικήν του ικανότητα, και πασιφανώς αναδειχθείς εις ύψιστον βαθμόν ανώτερος χρημάτων, συνεκράτει τον λαόν, μολονότι σεβόμενος τας ελευθερίας του, και αυτός μάλλον ωδήγει αυτόν παρά ωδηγείτο από αυτόν. Καθόσον, μη επιδιώκων ν' αποκτήση επιρροήν δι' αθεμίτων μέσων, δεν ωμίλει προς κολακείαν, αλλά στηριζόμενος εις την κοινήν προς αυτόν εκτίμησιν, ηδύνατο και ν' αντιταχθή κατ' αυτών, προκαλών εν ανάγκη και την οργήν των.
- Εν πάση περιπτώσει, οσάκις τους ήθελεν αντιληφθή παραλόγως επηρμένους και αλαζόνας, τους κατέπλησσεν, εμπνέων φόβον δια των λόγων του, και αντιθέτως, οσάκις ήθελε τους αντιληφθή επτοημένους, επανέφερε πάλιν το θάρρος των. Ως εκ τούτου, αι Αθήναι, μολονότι κατ' όνομα δημοκρατία, εκυβερνώντο πραγματικώς από τον πρώτον των πολίτην.
- (Μετάφραση Ελευθερίου Βενιζέλου)

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
Ε.Κ.ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μετέφρασε το έργο του Θουκυδίδη

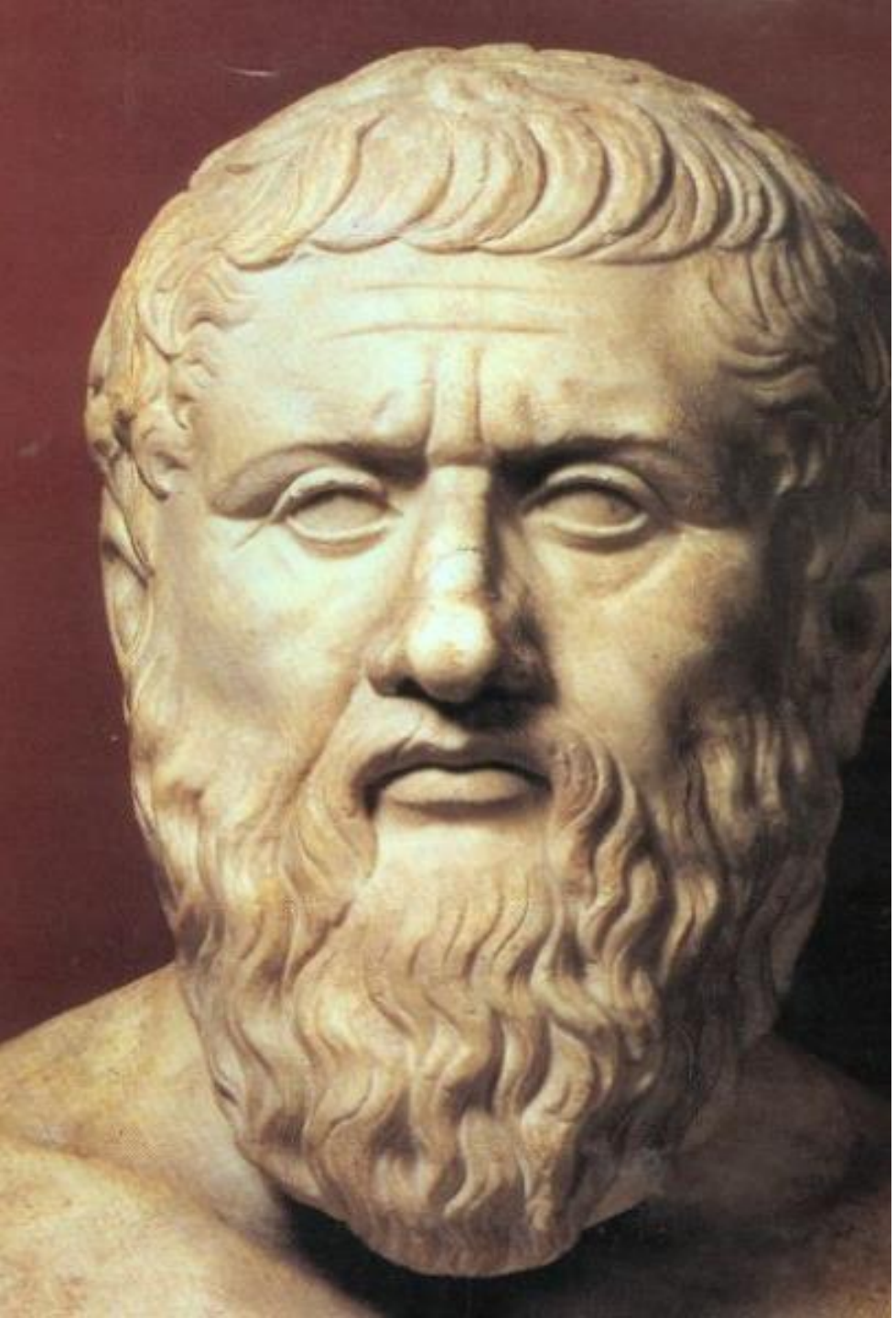
Θουκυδίδου Ιστορίαι, (Α΄, 68-71) Δημηγορία Κορινθίων

- Οι Κορίνθιοι περιγράφουν τους Αθηναίους στο Συνέδριο των συμμάχων, όπου πρόκειται να ληφθεί η απόφαση για τον πόλεμο. Αξίζει να συγκριθεί η περιγραφή των εχθρών Κορινθίων, όπου επίσης γίνεται σύγκριση Αθηναίων και Σπαρτιατών, με αυτήν που κάνει ο Περικλής.
- Παραδόξως, ενώ πρόκειται για κατηγορητήριο εναντίον των Αθηναίων, αυτή η δημηγορία αποτελεί έναν εξαίσιο ύμνο της αθηναϊκής δημιουργίας, σε αντίθεση με τη σπαρτιατική αποτελμάτωση, ύμνο της εφευρετικότητας και της νεωτερικότητας των Αθηναίων. Και, παρόλο που οι Κορίνθιοι δεν τονίζουν αυτή την πλευρά, μπορούμε να διακρίνουμε το θέμα μιας διαφορετικής στάσης των ατόμων, των πολιτών απέναντι στα κοινά.
- Είναι ένα είδος μουσικού πρελούδιου που προαναγγέλλει τον Επιτάφιο. (Κορνήλιος Καστοριάδης)

Θουκυδίδου Ιστορίαι, 5. 85-116: Διάλογος Αθηναίων – Μηλίων (Η εκτροπή)

- 89. ΑΘ. *Κι εμείς λοιπόν δεν θα πούμε με ωραίες φράσεις μακρούς λόγους, που δεν πρόκειται να σας πείσουν, ή ότι δίκαια έχομε την ηγεμονία σας, επειδή νικήσαμε τους Πέρσες, ή ότι τώρα εκστρατεύομε εναντίον σας, επειδή αδικιόμαστε, κι από σας ζητούμε να μην νομίσετε πως θα μας πείσετε λέγοντας ή ότι, ενώ είστε άποικοι των Λακεδαιμονίων, δεν πήρατε μέρος στον πόλεμο στο πλευρό τους ή ότι δεν μας κάματε κανένα κακό έχομε την απαίτηση να επιδιώξωμε πιο πολύ να επιτύχωμε τα δυνατά απ' όσα κι οι δυό μας αληθινά έχομε στο νού μας, αφού ξέρετε όταν υπάρχη ίση δύναμη για την επιβολή του δικαίου κι ότι, όταν αυτό δεν συμβαίνη, οι δυνατοί κάνουν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους κι οι αδύναμοι υποχωρούν κι αποδέχονται.*

- 90. ΜΗΛ. *Όπως εμείς τουλάχιστο νομίζομε, είναι χρήσιμο (ανάγκη να μιλάμε γι' αυτό, επειδή εσείς τέτοια βάση βάλατε στη συζήτησή μας, να αφήσωμε κατά μέρος το δίκαιο και να μιλάμε για το συμφέρο) να μην καταργήσετε σεις αυτό το κοινό καλό, αλλά να υπάρχουν, γι' αυτόν που κάθε φορά βρίσκεται σε κίνδυνο, τα εύλογα και τα δίκαια και να ωφελήται κάπως αν πείση, έστω κι αν τα επιχειρήματά του δεν βρίσκονται μέσα στα πλαίσια του αυστηρού δικαίου. Κι αυτό δεν είναι σε σας λιγώτερο συμφέρον από ό,τι σε μας, γιατί, αν νικηθήτε, θα μπορούσατε να γενήτε παράδειγμα στους άλλους για να σας επιβάλουν την πιο μεγάλη τιμωρία.*

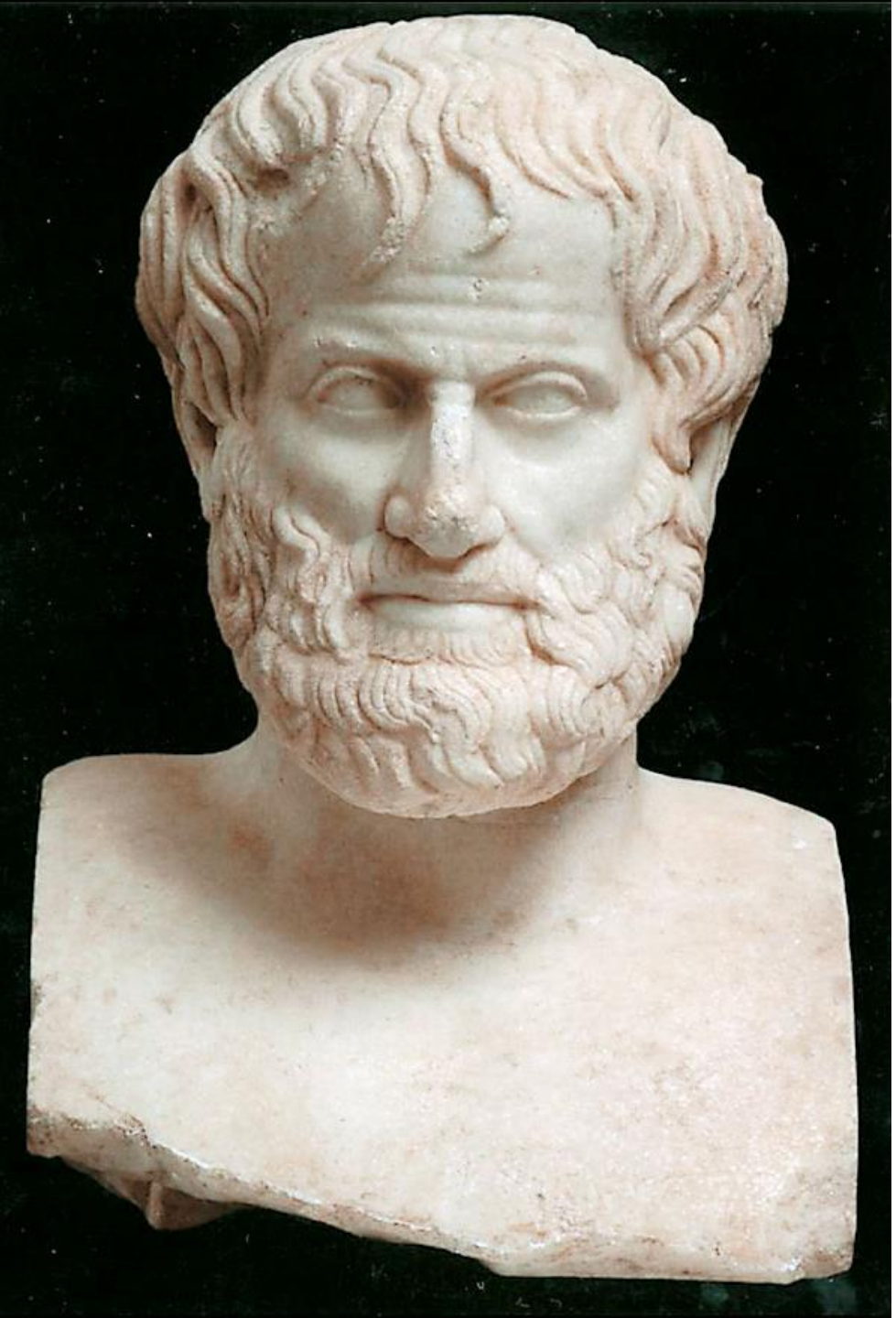

Πλάτων, Μενέξενος, 238c-238d

- Ο Πλάτωνας στον διάλογο «Μενέξενος» βάζει τον Σωκράτη να απαγγέλει στον συνομιλητή του έναν Επιτάφιο λόγο που άκουσε κάποτε από την Ασπασία, δασκάλα του στη Ρητορική, υπό τύπον ρητορικής άσκησης με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού και της συγκόλλησης υπολειμμάτων από τον «Επιτάφιο λόγο» του Περικλή.
- *«Γιατί στ᾽ αληθινά η πολιτεία είναι τροφός και παιδαγωγός των ανθρώπων και η ωραία πολιτεία πλάθει τους ωραίους και ηρωικούς ανθρώπους και η κακή τους κακούς. Είναι ανάγκη λοιπόν να δείξω πως οι προγονοί μας έζησαν κι αναθράφτηκαν μέσα σε ωραία πολιτεία και χάρη σ᾽ αυτή και στους θεσμούς της κι εκείνοι έγιναν ήρωες και οι απόγονοί τους της δίκης μας εποχής, που απ᾽ αυτούς κατάγονται και οι νεκροί τούτοι εδώ. Γιατί το πολίτευμά μας ήτανε τω όντι και σ᾽ εκείνους τους καιρούς και είναι και τώρα ακόμα στα χρόνια μας το ίδιο, η αριστοκρατία. Με το πολίτευμα αυτό κυβερνιέται η πολιτεία μας στις ήμερες μας κι εκυβερνήθηκε σχεδόν πάντα και στα περισσότερα χρόνια της ιστορίας της από τους παμπάλαιους εκείνους καιρούς.*

- *Την πολιτεία μας άλλοι χαρακτηρίζουν ως δημοκρατία, άλλοι όμως μ᾽ άλλο όνομα, όποιο αρέσει στον καθένα, στην πραγματικότητα όμως είναι η πολιτεία που σ᾽ αυτήν κυβερνούνε οι άριστοι με τη φωτισμένη θέληση κι έγκριση του λαού.*
- *Άρχοντες έχει βέβαια η πολιτεία μας πάντα. Και οι άρχοντές μας παίρνουν την εξουσία στα χέρια τους, είτε κληρονομικά, είτε μ᾽ εκλογή απ᾽ το λαό. Κυρίαρχος στην πολιτεία μας είναι μοναχά ο λαός και ο λαός είναι αυτός που δίνει και τ᾽ αξιώματα και την εξουσία σ᾽ εκείνους που αναδείχνονται ολοένα στη ζωή ως άριστοι στα μάτια του λαού. Με το ίδιο πνεύμα στην πολιτεία μας κανένας δεν κωλύεται ούτε απ᾽ την κακή κι ασθενική φυσική διάπλασή του ούτε απ᾽ τη φτώχεια ούτε απ᾽ την κοινωνική αφάνεια της γενιάς του να καταλάβει και τα πιο ψηλά πολιτικά αξιώματα και να κυβερνήσει το λαό κι ούτε σ᾽ εμάς όποιος έχει τ᾽ αντίθετα πλεονεκτήματα είναι δυνατό ν᾽ αναδειχτεί μονάχα χάρη σ᾽ αυτά, όπως συμβαίνει στις άλλες πόλεις.* Στη χώρα ετούτη εδώ ένας μόνο όρος ισχύει ως πανυπέρτατος νόμος, την εξουσία παίρνει στα χέρια του και κυβερνάει την πολιτεία μονάχα εκείνος που αναδείχνεται στη ζωή, κατά την κρίση του λαού, ως σοφός ή ενάρετος και δημιουργικός άνθρωπος. Και το βαθύτερο αίτιο του πολιτεύματός μας αυτού είναι τ᾽ ότι στην πραγματικότητα γεννιόμαστε απ᾽ τη φύση όλοι ίσοι μεταξύ μας»

Μτφ. Ν. Κορκογίγκας

Αριστοτέλους Πολιτικά, VI, 7, 1291b 30 -1292 a 38

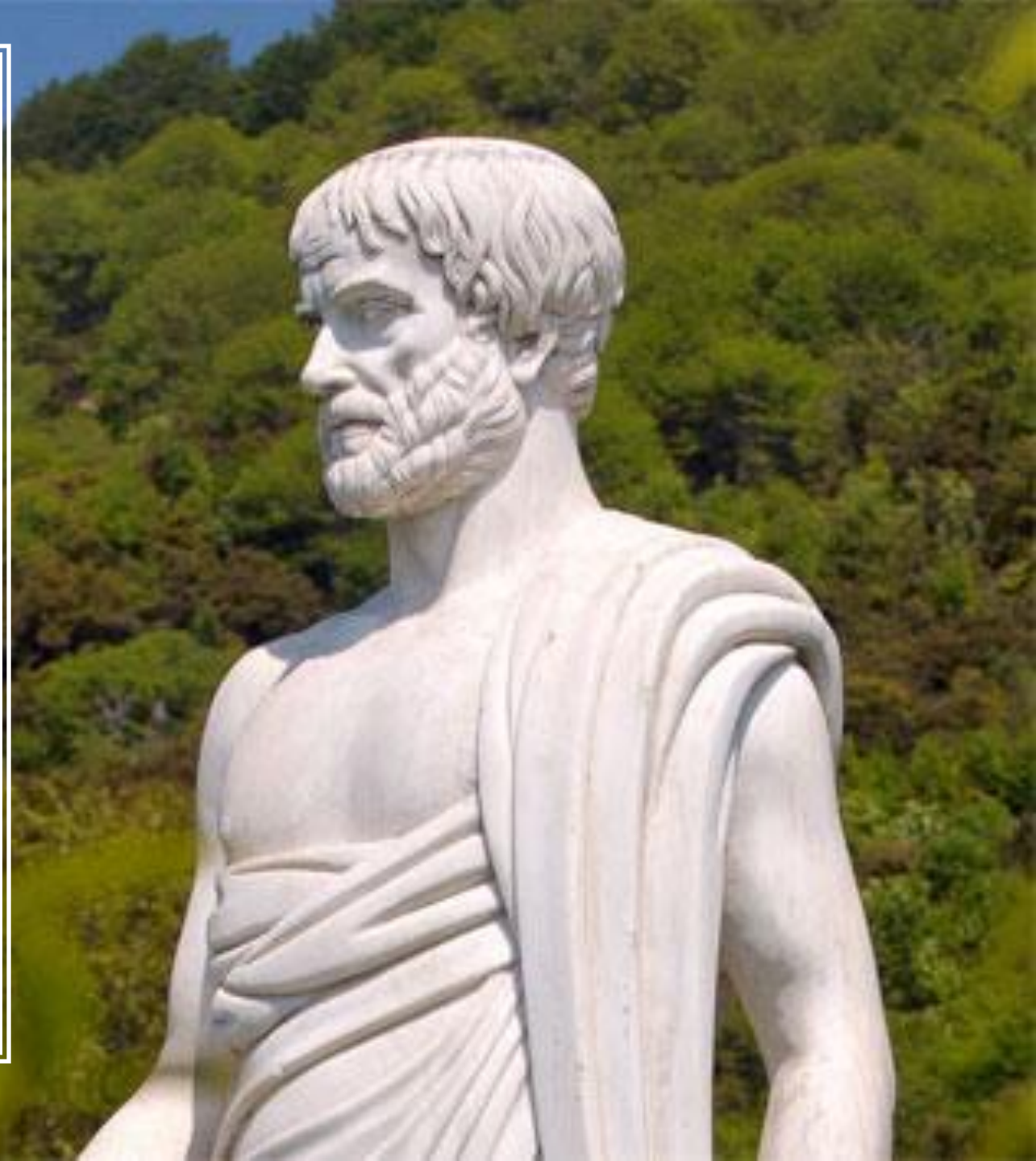
- «*Πρώτο, λοιπόν, είδος δημοκρατίας είναι εκείνη που παίρνει τ' όνομά της κυρίως από την ισότητα. Η ισότητα δηλ. σύμφωνα με το νόμο μιας τέτοιας δημοκρατίας, συνίσταται στο ότι οι φτωχοί κι οι πλούσιοι έχουν ίδια δικαιώματα και στο ότι καμιά από τις δυο αυτές ομάδες δεν είναι κυρίαρχη η μια της άλλης, αλλά κι οι δύο είναι όμοιες. Γιατί, αν, όπως παραδέχονται μερικοί, η ελευθερία καθώς κι η ισότητα μπορεί να φτάνουν στο ψηλότερο σημείο τους, μόνο σ' αυτό το πολίτευμα συμβαίνει, αφού όλοι, χωρίς εξαίρεση, οι πολίτες έχουν όμοια δικαιώματα και μετέχουν σ' όλα τ' αξιώματα. Κι όπως ο λαός αποτελεί την πλειοψηφία κι οι αποφάσεις της πλειοψηφίας είναι τελεσίδικες, αναγκαστικά αυτό το σύστημα είναι δημοκρατία.*

- *Το παραπάνω είναι ένα είδος δημοκρατίας. Υπάρχει κι άλλο: εκείνο σύμφωνα με το οποίο μπορεί να καταλάβει κανείς αξιώματα ανάλογα με τα εισοδήματά του, που δεν πρέπει να είναι μεγάλα. Ο κάτοχος αυτών των εισοδημάτων μπορεί να μετέχει στην εξουσία, αν όμως τα χάνει, δεν μπορεί να πάρει κανένα αξίωμα.*
- *Άλλο είδος δημοκρατίας είναι εκείνο κατά το οποίο μπορούν να αναλάβουν εξουσία όλοι οι μη υπόλογοι σε τίποτε πολίτες.*
- *Άλλο είδος δημοκρατίας είναι εκείνο όπου όλοι μπορεί να καταλάβουν αξιώματα, αρκεί να είναι γνήσιοι πολίτες, ανώτατος όμως κυρίαρχος θα είναι ο νόμος. Σε μιαν άλλη μορφή δημοκρατίας, όλες οι άλλες διατάξεις είναι οι ίδιες με την προηγούμενη, εκτός του ότι κυρίαρχος είναι ο λαός κι όχι ο νόμος. Αυτό συμβαίνει εκεί όπου κυριαρχούν οι δημαγωγοί. Γιατί στα νόμιμα δημοκρατικά πολιτεύματα δεν υπάρχουν δημαγωγοί, αλλά την προεδρία της εκκλησίας του δήμου κατέχουν οι πιο ενάρετοι πολίτες. Πάντως όπου η ανώτατη εξουσία δεν ανήκει στους νόμους, εκεί εμφανίζονται οι δημαγωγοί. Γιατί ο λαός γίνεται μονάρχης, ένας και μοναδικός, όταν αποτελείται από πολλούς. Γιατί κυρίαρχοι είναι οι πολλοί, όχι ο καθένας χωριστά, αλλά όλοι μαζί, σαν σύνολο…*

- *Τέτοιος λαός όμως, επειδή είναι απόλυτος μονάρχης, επιζητεί να βασιλεύσει μόνος, εφόσον απορρίπτει την κυριαρχία του νόμου και γίνεται δεσποτικός και τιμώνται οι κόλακες που τον κολακεύουν. Και μια τέτοια δημοκρατία είναι ανάλογη με την τυραννία ανάμεσα στα μοναρχικά πολιτεύματα. Κι ο χαραχτήρας τους είναι ο ίδιος: και τα δύο συστήματα συμπεριφέρονται δεσποτικά στους άριστους πολίτες. Και τα ψηφίσματα σ' αυτά ισοδυναμούν με διατάγματα, κι ο δημαγωγός κι ο κόλακας έχουν την ίδια κι ανάλογη δύναμη. Κι οι δυο τους ασκούν μεγάλη επίδραση στους αντίστοιχους κυρίους τους, οι κόλακες στους τυράννους κι οι δημαγωγοί στους «λαούς» αυτού του είδους. Εξ αιτίας αυτών των ανθρώπων η υπέρτατη εξουσία ανήκει στα ψηφίσματα κι όχι στο λαό, (25) γιατί τα φέρνουν όλα μπροστά στην εκκλησία του δήμου. Συμβαίνει δηλ. να γίνονται μεγάλοι επειδή ασκεί κυριαρχία σε όλα ο λαός, κι αυτοί να επηρεάζουν τη γνώμη του λαού, επειδή τα πλήθη υπακούουν σ' αυτούς. Ακόμη κι αυτοί που απαγγέλλουν κατηγορίες εναντίον των αρχόντων λένε ότι θα τους δικάσει ο λαός, κι ο λαός ευχαρίστως δέχεται αυτή την πρόκληση.*
- Μτφ. Β. Μοσκόβης

Τα πέντε είδη της δημοκρατίας κατά τον Αριστοτέλη (κατά καθοδική σειρά)

- Πρώτο είδος: Επικρατεί η έννοια της ισότητας συμπληρούμενη από την ελευθερία των πολιτών. Δεν διακρίνονται οι άποροι από τους εύπορους πολίτες.
- Δεύτερο είδος: Απαιτείται για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας ένα ελάχιστο εισόδημα.
- Τρίτο είδος: Δικαίωμα πολιτικής δραστηριότητας έχουν όλοι όσοι δεν είναι υπόλογοι για οποιοδήποτε ζήτημα.
- Τέταρτο είδος: Συμμετέχουν στα κοινά όσοι είναι πολίτες.
- Πέμπτο είδος: Κυριαρχεί το πλήθος, οι δημαγωγοί και τα ψηφίσματα, όχι ο νόμος και οι άξιοι πολίτες.

Ο Καστοριάδης για Πλάτωνα και Αριστοτέλη

- Ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι ο Πλάτωνας και ο Αροστοτέλης δεν είναι ο τρόπος να αντλήσουμε συμπεράσματα για την αθηναϊκή δημοκρατία. Χαρακτηριστικά λέει:
- «*Ο πρώτος, όπως σας έχω πει, είναι αδυσώπητος εχθρός της δημοκρατίας, σε βαθμό να παραχαράσσει τα γεγονότα και να επιδεικνύει απίστευτη έλλειψη αυτεπίγνωσης όσον αφορά τις συνθήκες της ίδιας του της ύπαρξης. Δεν θα κουραστώ να το επαναλαμβάνω: ο Πλάτων, ο οποίος εγκωμιάζει διαρκώς τη Σπάρτη και κατηγορεί την Αθήνα, δεν διερωτάται ποτέ αν ο ίδιος θα μπορούσε να έχει γεννηθεί και μορφωθεί στη Σπάρτη και αν θα μπορούσε να έχει δημιουργήσει εκεί μια σχολή, όπου θα κατήγγελλε δημόσια το σπαρτιατικό καθεστώς. Όσο για τον Αριστοτέλη, με έχετε ακούσει συχνά να λέω ότι, αν και υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα και πέθανε το 323/322, είναι από πολλές απόψεις φιλόσοφος του 5ου και όχι του 4ου αιώνα. Συμβαίνει να βρίσκεται απείρως κοντύτερα στην αθηναϊκή δημοκρατία - κι εδώ ακόμη οι ερμηνείες έχουν διαστρεβλωθεί από τις προκαταλήψεις των νεότερων λογίων-, κατά κάποιον τρόπο όμως μιλάει γι’ αυτήν εκ των έξω. Δεν είναι, επομένως, δυνατόν να καταλάβουμε τι υπήρξε η αθηναϊκή δημοκρατία μέσα από το έργο τους, παρά μόνο πολύ έμμεσα, κατά μία έννοια, μέσω της κριτικής των όσων λένε.*»

Η αθηναϊκή δημοκρατία (η θέσμιση και η λειτουργία της) είχε αυτεπίγνωση και αυτοσυνείδηση. Αποτελούσε συνειδητή δημιουργία. Επίσης, με σύγχρονους όρους, αναστοχαζόταν, σκεφτόταν για τον εαυτό της. Ο Επιτάφιος αποτελεί τέτοιο δείγμα.

Ο Περικλής / Θουκυδίδης παρουσιάζει μια πρωτοποριακή αντίληψη, που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία: Η ισχύς και η «ηγεμονία» της πόλης δεν οφείλεται σε κάποια τεχνική ή στρατιωτική ή άλλη καινοτομία, αλλά στην πολιτείαν και στους τρόπους της (τις συνήθειες, τους θεσμούς, τους τρόπους διακυβέρνησης, τα ήθη). Πρόκειται για ανθρώπινο έργο, έργο των Αθηναίων, που εμφανίζεται ως αιτία τόσο της δύναμης της πόλης όσο και των προτερημάτων των νεκρών. Συνδέεται επομένως η ισχύς της Αθήνας με αυτό που είναι οι Αθηναίοι.

2 παρατηρήσεις του Καστοριάδη για τον «Επιτάφιο»

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης για τον Θουκυδίδη

- Ο τρίτος τόμος της «Ελληνικής ιδιαιτερότητας» αφιερώνεται στο έργο του Θουκυδίδη. Ο Καστοριάδης αναλύει τον Επιτάφιο, για να δείξει σε ποιο βαθμό η μεγάλη αθηναϊκή δημιουργία του 5ου αιώνα είχε συνείδηση του εαυτού της. Χωρίς να επιδίδεται σε αναχρονισμούς ανακαλύπτει στον Θουκυδίδη έναν κόσμο που μοιάζει εκπληκτικά με τον δικό μας, στον οποίο κάποια αγαθά θεωρούνται πολύτιμα, ενώ δεν έχουν καμία αξία έξω από το πλαίσιό του, εκεί όπου επικρατεί η ισχύς και μόνο, έναν κόσμο στον οποίο η αντιπαλότητα ανάμεσα σε κέντρα ισχύος καταλήγει σε ανοιχτή διαμάχη, με τον ορθολογισμό να συνυφαίνεται αξεδιάλυτα με τα πάθη.
- (Από το οπισθόφυλλο)

- Ο Καστοριάδης συμφωνεί με τον Θουκυδίδη, που θεωρεί ότι ο άνθρωπος, η «ανθρώπινη φύση», έχει ένα χαρακτηριστικό στοιχείο σχετικά αναλλοίωτο, να τείνει και να επιθυμεί την ισχύ, με αποτέλεσμα να «οδηγεί στη σύσταση κέντρων εξουσίας τα οποία αντιμάχονται το ένα το άλλο, και τίποτε δεν μπορεί να σταθεί εμπόδιο στη θέληση του ισχυρότερου να επεκταθεί».
- Η δομή της ιστορίας του, έχει χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά της τραγωδίας, με ήρωα τον ίδιο τον αθηναϊκό λαό.
- Σύμφωνα με τον Επιτάφιο του Περικλή, ο θάνατος των Αθηναίων πολιτών για την πατρίδα τους είναι άξια πράξη, διότι η πατρίδα τους είναι τόπος αρετής και ελευθερίας, σχολείο για όλη την Ελλάδα. Θυσιάστηκαν για την πόλη τους σαν να ήσαν ερωτευμένοι με αυτή.
- Ο μετριοπαθής λόγος της Περικλή εκθειάζει τα θετικά στοιχεία της αθηναϊκής δημοκρατίας, την ισορροπία που φροντίζουν να κρατούν ανάμεσα σε ό,τι εισάγουν και σε ό,τι εξάγουν σε άλλες πόλεις, τις άνετες κατοικίες τους, που δεν συνδυάζονται με την τρυφηλότητα, αλλά με την φιλοσοφία και τον φιλόκαλο βίο (*φιλοκαλούμεν μετ' ευτελείας*).
- Οι παραλογισμοί των δημαγωγών, αντίθετα, θα καλλιεργήσουν ανάμεσα στον αθηναϊκό λαό, την οίηση, την ύβριν, την αλαζονεία που θα τον οδηγήσει στην διάπραξη φοβερών εγκλημάτων, αλλά και στην οδυνηρή ήττα και το τέλος της δημοκρατίας.
- (Από κείμενο του Σπύρου Κουτρούλη)

- Τα βασικά προβλήματα της διεθνούς πολιτικής (π.χ. διακρατικός ανταγωνισμός, συμμαχίες, αποτροπή, "θεωρία του ντόμινο", καταναγκασμός, κατευνασμός, δίλημμα ασφάλειας, ισορροπία δυνάμεων, κλπ.), παρά τις δραματικές τεχνολογικές αλλαγές, παραμένουν αναλλοίωτα ανά τους αιώνες. Έτσι, είναι εύλογο το ότι ο Θουκυδίδης θεωρείται επίκαιρος για τους στρατηγικούς αναλυτές που προσπαθούν να κατανοήσουν μεταξύ άλλων, τη λογική του ανταγωνισμού μεταξύ μιας χερσαίας και μιας ναυτικής δύναμης (π.χ. Αθήνα-Σπάρτη, Ρώμη-Καρχηδόνα, Αγγλία-Γερμανία, ΗΠΑ-Σοβιετική Ένωση), τους πολιτικούς επιστήμονες που προσπαθούν να κατανοήσουν τη λογική του ιμπεριαλισμού και τους φιλοσόφους που προσπαθούν να κατανοήσουν τη σχέση μεταξύ «φύσεως» (ή ισχύος) και «νόμου» (ή ηθικής).
- (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

«Αν θέλετε να καταλάβετε αυτά που συμβαίνουν στον κόσμο, έχετε κάθε συμφέρον να διαβάσετε τον Θουκυδίδη»
(Κορνήλιος Καστοριάδης)

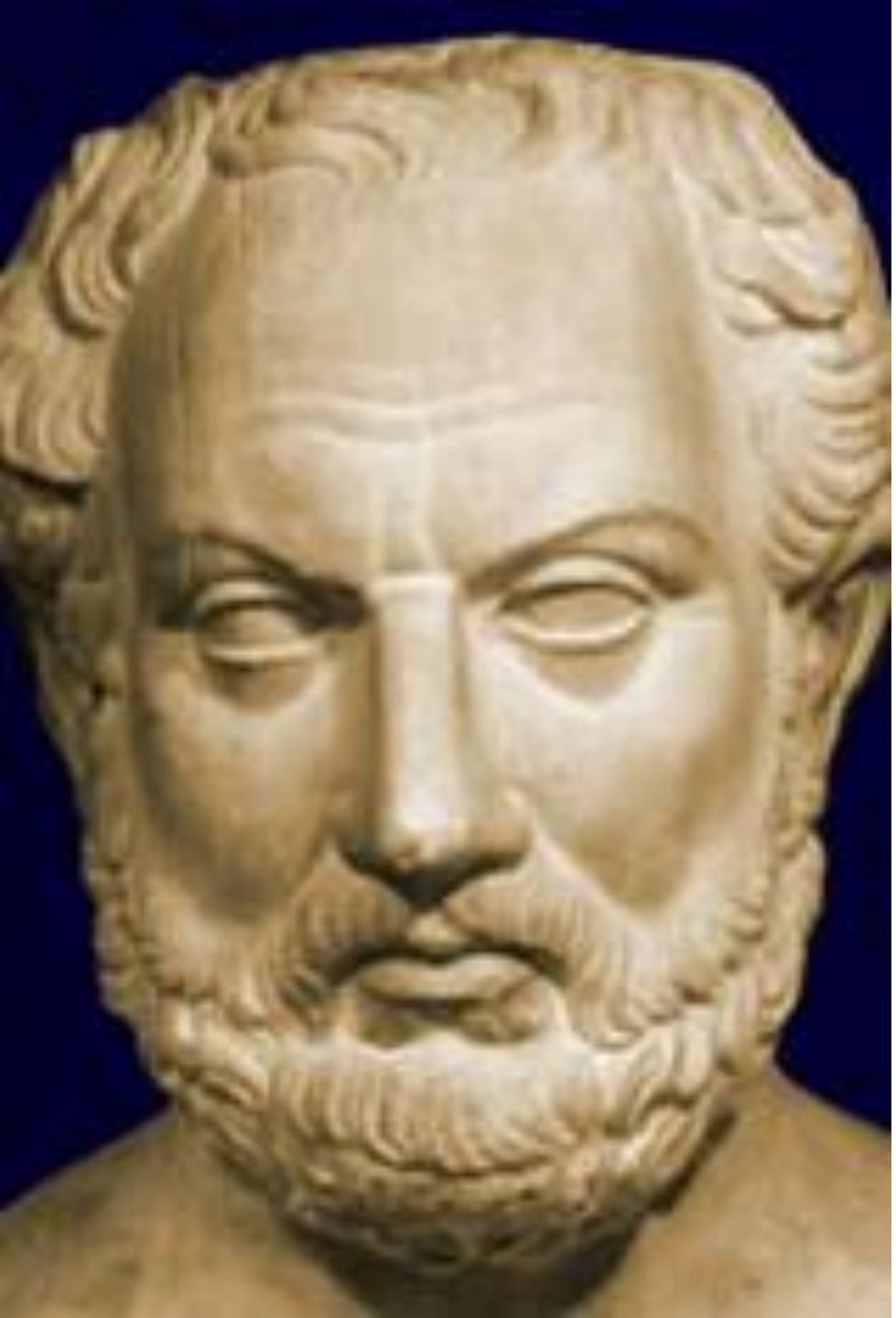
«Ο Θουκυδίδης, όπως ο ίδιος είχε προβλέψει, έγραψε όχι μόνο την ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, αλλά και την ιστορία των Ναπολεόντειων πολέμων, του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου, του Δευτέρου Παγκόσμιου πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου».

(Louis J. Halle)

«Η πρώτη σελίδα του Θουκυδίδη είναι, κατά τη γνώμη μου, η αρχή της πραγματικής ιστορίας. Όλες οι προηγούμενες αφηγήσεις είναι τόσο αναμειγμένες με το μύθο, ώστε οι φιλόσοφοι θα έπρεπε να τις εγκαταλείψουν στον καλλωπισμό των ποιητών και των ρητόρων».

(David Hume)

Έγραψαν για τον Θουκυδίδη

- Βέβαια, η αντίληψή του για κυκλική εξέλιξη της ιστορίας και επανάληψή της δεν ισχύει.
- Ωστόσο, έγραφε με το βλέμμα στο μέλλον (*κτημα ες αεί*).

Ζακλίν Ντε Ρομιγύ

- «Η έξαρση της δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα», Άστυ, 2006
- Το θαύμα της αρχαίας Αθήνας συνδέεται με το πολιτικό περιβάλλον, που επέτρεψε την άνθηση των μεγάλων ιδεών που άλλαξαν τον κόσμο (ελευθερία, ισονομία, ισοπολιτεία, ισηγορία, παρρησία) και την ανάδυση των μεγάλων έργων (αρχιτεκτονικής, γλυπτικής, θεάτρου, ιστορίας, φιλοσοφίας, ρητορικής).
- Δεν ήταν όλα ωραία και καλά, αλλά ήταν τα περισσότερα. Υπήρχε και βία στην αρχαία Ελλάδα, αλλά συνολικά δεν ήταν μια κοινωνία βίας, εκτός από ανώμαλες συνθήκες πολέμου και εμφύλιας σύρραξης (Θουκυδίδης: «βίαιος διδάσκαλος πόλεμος», 3.82.2).
- Ο επίλογος του βιβλίου: «Σύντομη ματιά στον σύγχρονο κόσμο»

Επίσης από την Ζακλίν ντε Ρομιγύ:

- *Το ανθρώπινο μεγαλείο στον αιώνα του Περικλή*, Ωκεανίδα, 2010
- *Πόσο επίκαιρη είναι η αθηναϊκή δημοκρατία σήμερα;* Ερμής, 2009
- *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*, Παπαδήμας, 2000
- *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*, Μ.Ι.Ε.Τ, 1988.
- *Η οικοδόμηση της αλήθειας στο Θουκυδίδη*, Παπαδήμας, 1994
- …

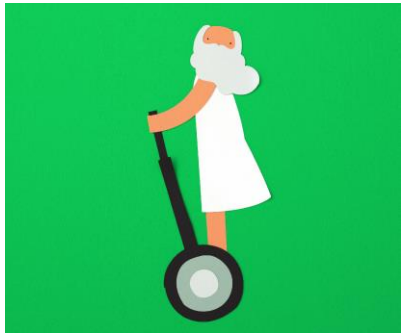
Νικόλ Λορώ: Η Αθήνα, ο ιστορικός και η ταφή

- Για τον Θουκυδίδη και η ταφή και ο Επιτάφιος λόγος περικλείνουν ένα και μόνο δίδαγμα: ότι η μορφή του πολίτη αποκτά το ύψιστο μεγαλείο της στη μορφή του Αθηναίου νεκρού. Κι έτσι η πόλη συνειδητοποιεί τον εαυτό της μέσα στη δόξα της.
- Η Αθήνα, η πρώτη δημοκρατία που σφράγισε τη συνοχή της τιμώντας τον θάνατο των δικών της, συλλαμβάνει νοητικά τον εαυτό της μέσα από έναν θεσμό πένθους και δόξας. Ο ιστορικός ανασυσταίνει για τους μεταγενέστερους την ταφή δίνοντάς της τη μορφή μιας τελετής λόγου.

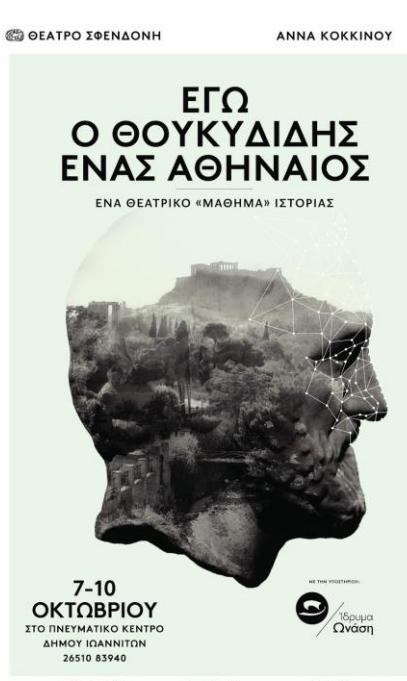

Δραματοποίηση

- Σκηνοθεσία, ηθοποιία: Άννα Κοκκίνου, 2014
- Μετάφραση: Ν. Μ. Σκουτερόπουλος
- Επιλογή κειμένων από Θουκυδίδη
- Μεγάλες ομοιότητες με το σήμερα
- Την ιστορία αφηγείται ένας «άνθρωπος-μηχανή», ένας άφυλος φουτουριστικός μάντης, ένας ιστορικός-ρομπότ, καθηλωμένος σε υπερσύγχρονο αμαξίδιο και εξοπλισμένος με εξαρτήματα πτήσης. Ανίκανος να περπατήσει στη γη, αλλά έτοιμος να περιπλανηθεί στο χωροχρόνο της ιστορίας, μας μιλάει για ένα μακρινό πολύνεκρο πόλεμο του παρελθόντος, που μοιάζει σαν να έρχεται από το μέλλον.

Θουκυδίδης δραματικός, Αισχύλεια 2016

- Δραματοποιημένα αποσπάσματα
- Διερεύνηση «πολεμικού δράματος»
- Περιλαμβάνονται και τα «Κερκυραϊκά», ο Επιτάφιος του Περικλή, ο Λοιμός της Αθήνας, οι κρίσεις του Θουκυδίδη πάνω στο θέμα του πολέμου.
- Τα αποσπάσματα προσδίδουν μια θεατρική μορφή στο έργο χωρίς να προδίδεται η αφηγηματική τεχνική του αρχαίου ιστορικού.
- Ανάδειξη κρυμμένων συναισθημάτων (μέσα και από σύγχρονα τραγούδια, ποιήματα)

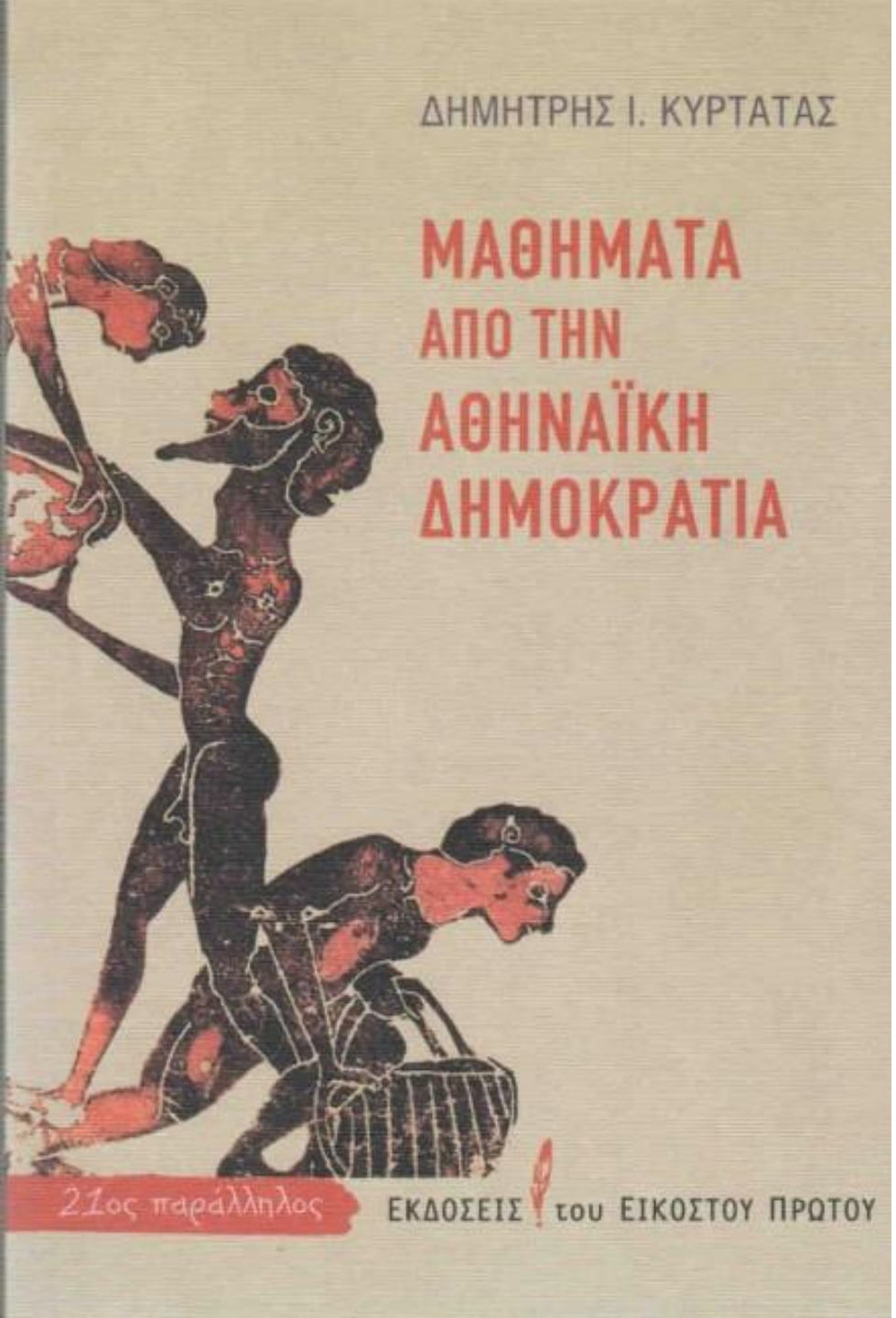
Δημιουργική γραφή

Ρητορικές και θεατρικές τεχνικές

Εικαστικές απεικονίσεις

Απόδοση από μαθητές

Δημιουργικές προσεγγίσεις

Δημιουργικές προσεγγίσεις

- Αγώνες λόγων
- Μια μέρα (από τη ζωή ενός Αθηναίου, ενός Σπαρτιάτη, μιας Αθηναίας, στο θέατρο, κλπ.
- Βλ. σχετικά «Μια μέρα…» Δεκαπέντε ιστορίες της καθημερινότητας από τα αρχαία χρόνια ως την εποχή μας (Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού, 1988
- Επίσκεψη στον Κεραμεικό (πραγματική, ψηφιακή)
- Μπορεί να μας διδάξει σήμερα ο Επιτάφιος; Σύγχρονες εφαρμογές αρχαίων ιδεών
- …

«Μα το τι είναι δίκαιο είναι σχετικό: αφορά τους δυνατούς και όχι τους αδύνατους». Τότε και σήμερα.

«Για μια πολιτεία που ασκεί ηγεμονία, τίποτε δεν είναι παράλογο αν είναι συμφέρον». Αγιάζει ο σκοπός τα μέσα; Ο Θουκυδίδης «συνομιλεί» με το Μακιαβέλλι.

Μια ματιά στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις μέσα από το πρίσμα της θουκυδίδειας αντίληψης για την πολιτική και τους δυνατούς. Νόμος- ηθική-ισχύς-αντίποινα και τιμωρία.

«Ανειμένη δίαιτα» με τη ματιά στο μέλλον: πότε πρέπει να ανησυχούμε;

«Δια δέος»: ο εσωτερικός σεβασμός και οι σύγχρονες πολιτικές και κοινωνικές παρεμβάσεις. Φοβόμαστε ή σεβόμαστε τους νόμους;

Πόσο τέλεια ήταν η Αθηναϊκή Δημοκρατία; Ένας σημερινός σχολιαστής αντιλέγει στον Περικλή (ευεργεσία, άριστοι, δικαιοσύνη, θαυμασμός κ.ά.)

Ενδεικτικά θέματα δημιουργικών εργασιών (οφειλή στην Κική Σακκά)

Δραματική ποίηση
Άξονες διδασκαλίας

- Πώς και γιατί ο ποιητής αξιοποιεί το μύθο (ένας τρόπος να μιλήσει για την ανθρώπινη κατάσταση)
- Δημοκρατία και τραγωδία
- Μαθητές – θεατές (κείμενο και παράσταση)

- Τα κατά ποιόν μέρη του δράματος:
- Μύθος: πλοκή, προοικονομία, αναγνωρίσεις, περιπέτεια (π.χ. γιατί η Αντιγόνη αποχωρεί στη μέση του έργου….)
- Ήθος: διαγραφή χαρακτήρων, αν υπάρχει το εικός και αναγκαίο, εξήγηση μεταβολών (π.χ. μεταστροφή Ισμήνης…)

- Διάνοια: ιδέες, θέματα, προβληματισμοί, επιχειρήματα (ρόλος πόλης, άρχοντα, οικογένεια, εξουσία, δίκαιο…)
- Λέξη: στιχομυθία, μονόλογος, αγγελική ρήση, λέξεις με σημασιολογικό βάρος, …
- Όψη: δημιουργία οπτικών εικόνων, σκηνογραφία, ενδυματολογία, σκηνοθεσία, στάση θέση προσώπων, είσοδοι – έξοδοι προσώπων
- Τραγικότητα, έλεος, φόβος, κάθαρση

«Χτίζοντας γέφυρες για να διαβούμε το πλατύ ποτάμι που κυλά ανάμεσα στον αρχαίο και το νέο ελληνισμό» (Β. Τσάφος)

- Η τραγωδία είναι ιδανικό μέσο συνομιλίας ανάμεσα στον αρχαίο και το σύγχρονο κόσμο και μάλιστα σε παγκόσμια διάσταση:
- Ο άνθρωπος αίνιγμα – ανοιχτό ερώτημα («δεινός» με τη διπλή έννοια)
- Στοχαστική αποτίμηση της δράσης των ηρώων
- Οι ήρωες αποκτούν ένα σημασιολογικό δυναμικό με ανθρωπολογικό περιεχόμενο – συνεχίζουν να δρουν, γίνονται σύμβολα
- Ιστορική πρόσληψη (οι ήρωες «κυκλοφορούν ανάμεσά μας») – αφετηρία το παρόν – διερεύνηση σύγχρονων προβληματισμών
- Θεατρική διάσταση – προσαρμοστικότητα, διαρκής παγκόσμια αναβίωση – οικειοποίηση κειμένου, ζωντάνεμα

Τα ερωτήματα (και) με σύγχρονο τρόπο

- Ποια προβλήματα απασχολούν τους ήρωες; Ποια ερωτήματα θέτουν;
- Ποια η διαδρομή των ερωτημάτων στο χρόνο; Πώς τίθενται σήμερα; Παραμένουν; Αλλάζουν; Εμφανίζονται καινούργια;

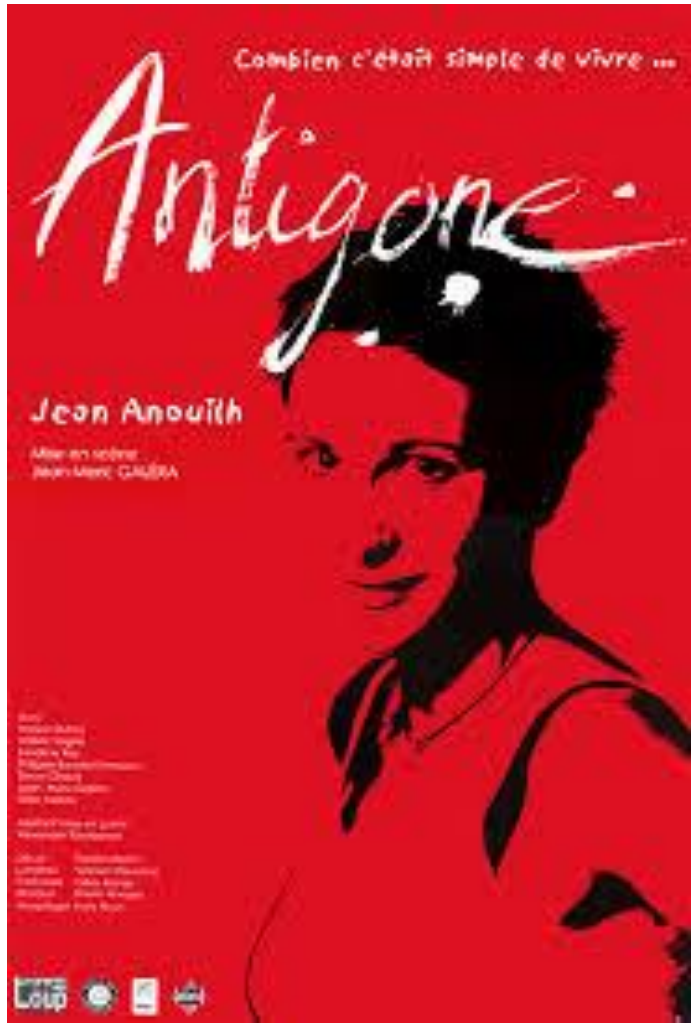

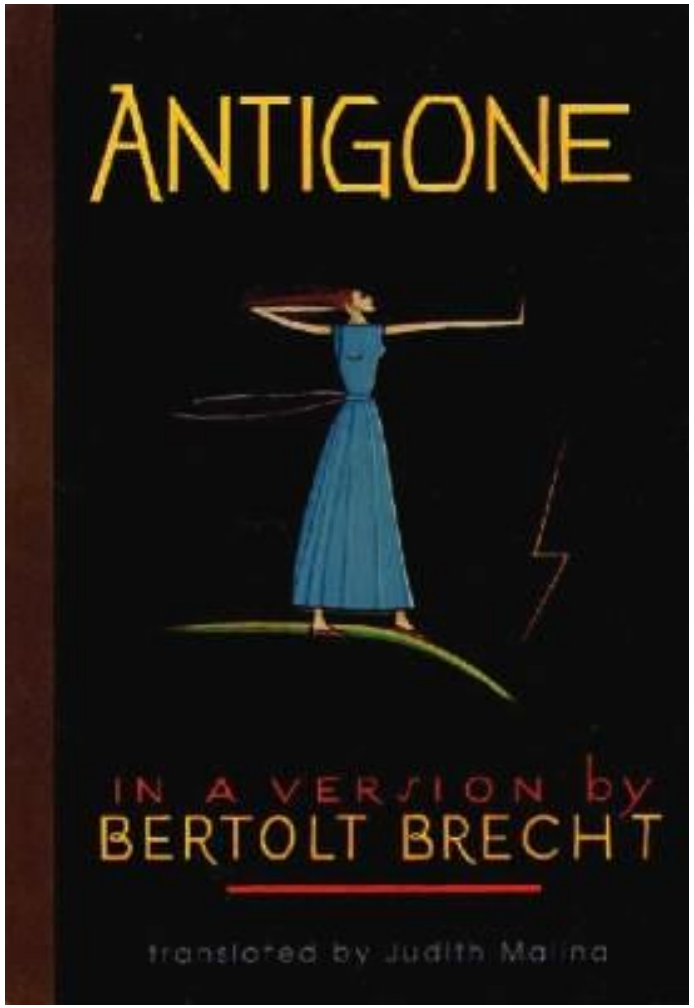
Πωλ Βαλερύ: «*Τα κείμενα απαρτίζονται από ένα πλήθος παραπομπών και αναλογιών, ένα λαβύρινθο σχέσεων και εγκιβωτισμών*»

- Τεχνική μείξης (συναντήσεις κειμένων, αναλογίες και συσχετισμοί, υβριδικοί ήρωες, υβριδικά κείμενα): «Ισμήνη» Ρίτσου. «Αντιγόνη» Ανούιγ, «Αντιγόνη» Κοκτώ (ο Κοκτώ σεβόταν την Αντιγόνη σαν την πρώτη αγία του ημερολογίου του) - Μετά την ψυχολογία τα πρόσωπα αμφιβάλλουν
- Τεχνική συμβολισμών (Σεφέρη «Κίχλη» - «Το φως»: «τραγούδησε μικρή Αντιγόνη…», θεατρικό Νότη Περγιάλη: «Η Αντιγόνη της Κατοχής», τοποθετημένη σ' ένα ορεινό χωριό το πρώτο καλοκαίρι της Κατοχής) νεανική γυναικεία αντίσταση στην εξουσία (αντρική μορφή - σύμβολο αντίστασης: ο Προμηθέας)
- Τεχνική επικαιροποίησης (θέματα νόμου, εξουσίας, οικογένειας, αρχών, πίστης, απομόνωσης …)
- Τεχνική πολλαπλασιασμού (πχ. των μορφών της Αντιγόνης, οι ανόμοιες αδελφές – παρόμοια στην «Ηλέκτρα» αλλά και σε παραμύθια…)

Jean Anouilh
Antigone

Antigone

Combien c'était simple de vivre ...
Antigone
Jean Anouilh

ANTIGONE
IN A VERSION by
BERTOLT BRECHT
translated by Judith Malina

Η «Αντιγόνη» του Μπρεχτ

- Ο Μπρεχτ δημιουργεί μια αντάρτισσα Αντιγόνη ενάντια στο Γ΄ Ράιχ (Απρίλιος 1945).
- Ο Κρέοντας επιτίθεται εναντίον του Άργους με κίνητρο τα πολύτιμα μέταλλα. Θανατώνει τον Πολυνείκη ως λιποτάκτη.
- Το έργο διαδραματίζεται σε καταφύγιο για τις αεροπορικές επιδρομές στο Βερολίνο στο τέλος του πολέμου, όπου οι δύο αδελφές βρίσκουν τον λιποτάκτη αδελφό τους κρεμασμένο από τους Ναζί μπροστά στο σπίτι τους, όταν χαράματα γυρίζουν στο σπίτι τους, αφού πέρασαν τη νύχτα σε καταφύγιο.
- Κατά το ήμισυ το κείμενο του Σοφοκλή, κατά το ήμισυ του Μπρεχτ.

- Από την «Αντιγόνη» του Μπρεχτ:
- «*Ο αφέντης είναι τόσο μόνο αφέντης, όσο τον αφήνει ο δούλος να είναι*».

- Κρέων: *Παραμιλάς; θα στείλω εγώ τη χώρα στο χαμό της;*
- Αντιγόνη: *Μονάχη της θα πάει. Γιατί μπροστά σου σκύβει. Κι ο σκυμμένος δεν βλέπει αυτόν που ορμά. Βλέπει μονάχα χώμα – το χώμα που θα τον δεχτεί.*

Άρη Αλεξάνδρου: «Αντιγόνη», Αη Στράτης, 1951

«Ο Αλεξάνδρου διπλασιάζει τη σοφόκλεια ηρωίδα, τοποθετώντας την στην πρώτη πράξη στα ελληνικά βουνά της Κατοχής, στη δεύτερη στα δίσεχτα χρόνια του Εμφυλίου. Στρατευμένος στην άποψη πως '*ο ποιητής είναι πάντοτε με το μέρος της Αντιγόνης και ποτέ με το μέρος του Κρέοντα*', ο Αλεξάνδρου θέτει επί σκηνής το πρόβλημα της ηρωικής θυσίας σε αντιηρωικούς καιρούς, προτείνοντάς μας ένα ζοφερό τοπίο της ανθρώπινης κατάστασης σε κρίση, όταν ο άνθρωπος εύκολα τρίβεται σε αγώνες που δίνονται στο όνομα του ανθρώπου.» (από το πρόγραμμα)

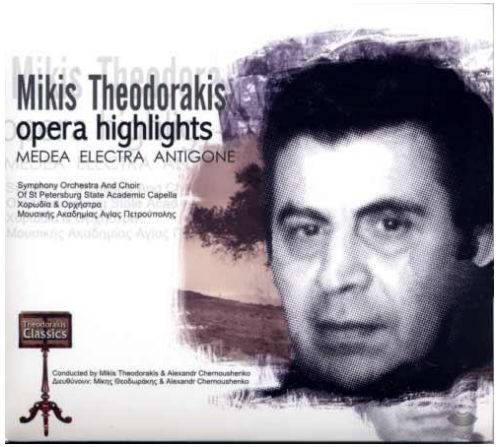
Ηλία Βενέζη: «Αντιγόνη»

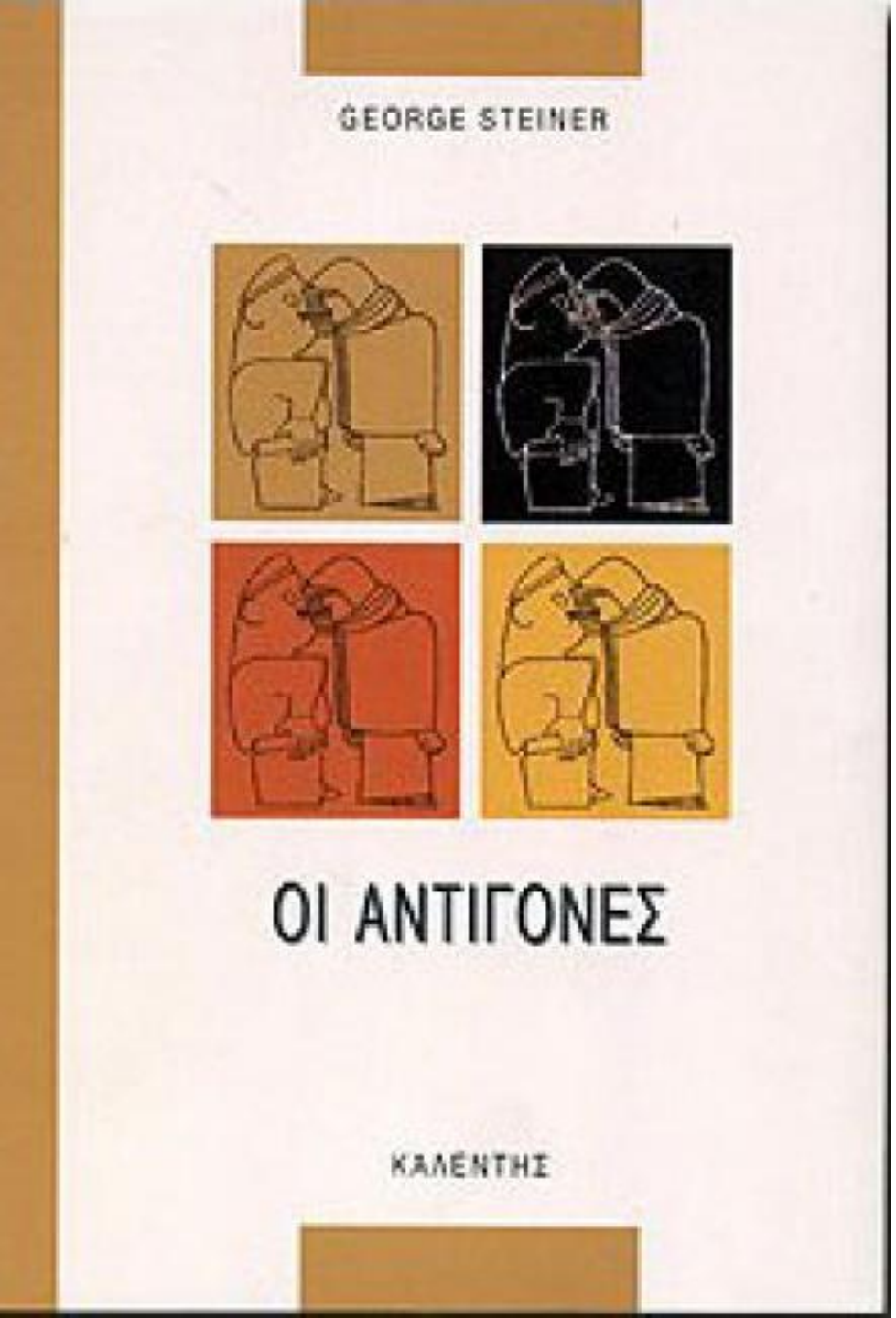
- Μια γυναίκα εξαναγκάζεται να μείνει κάτω από το κρεμασμένο πτώμα του αδελφού της στη μέση ενός καμένου δάσους, μέχρι οι αρχές αποφασίσουν ότι τιμωρήθηκε αρκετά.

- *«Έβρεχε σιγανά. Οι δυο γυναίκες, η μητέρα της Καστοριάς και η αδερφή της Θήβας, κάθονταν εκεί κάτω από το δέντρο, λίγο πέρα απ' τον κρεμασμένο. Άκουγαν τη βροχή στα φύλλα.*
- *— Πόσες μέρες είπες είναι;*
- *— Σήμερα είναι τέσσερες. Πόσο θα τον αφήσουν ακόμα;*
- *Κάθε πρωί, λέει, έρχεται ένας Γερμανός στρατιώτης να βεβαιωθεί πως κανένας δεν άγγιξε τον κρεμασμένο, πως είναι εκεί. Και κάθε βράδυ. Στερεότυπα. Έρχεται, κοιτάζει, φεύγει. Χτες ήταν η πρώτη μέρα που τα κοράκια έκαμαν να κατεβούν στον κρεμασμένο. Γι' αυτό η αδερφή τόλμησε να πλησιάσει το Γερμανό το βράδυ, σαν ήρθε.*
- *«Πότε;» του είπε κι έκλαιγε. «Πότε θα μας τον δώσετε να τον θάψουμε;»*
- *Ο Γερμανός δεν καταλάβαινε. Εκείνη του έκανε χειρονομίες, μια τα χέρια πήγαιναν στο κρεμασμένο σώμα, μια στο λάκκο του μικρού αδερφού.*
- *Ο Γερμανός σήκωσε τους ώμους «Δεν ξέρω!» είπε αδιάφορα κ' έφυγε»….*

Μ. Θεοδωράκη: Όπερα «Αντιγόνη» 1999

- Όπερα σε δύο πράξεις βασιμένη στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή. Λιμπρέτο: Μ. Θεοδωράκης, Μουσική διεύθυνση: Λουκάς Καρυτινός (Μέγαρο Μουσικής)
- Θεοδωράκης: «… *ζώντας τη φρίκη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η καταστροφή της Θήβας έβλεπα να επαναλαμβάνεται ξανά και ξανά, αποκτώντας κάθε φορά και νέες τερατώδεις διαστάσεις*».
- Κατά τη διάρκεια αυτών των φοβερών χρόνων ήλπιζε ότι «*οι χιλιάδες, τα εκατομμύρια Αντιγόνες που θυσιάστηκαν στον βωμό του βασικού ενστίκτου του Κακού θα το εξευμένιζαν*», μόνο για να απογοητευθεί αργότερα:
- «*Όπως γίνεται πάντα, έτσι και τώρα οι εραστές του ωραίου, οι αδύναμοι οπαδοί του Καλού, κατασκευάζουμε αισθητικά ομοιώματα του ανθρώπινου πάθους, για να τα κρεμάσουμε σαν τάματα στον φανταστικό Ναό, όπου εξακολουθεί να λατρεύεται ο ηττημένος άνθρωπος*».

Τζορτζ Στάινερ: «Οι Αντιγόνες»

- 100.000 μεταφράσεις και αναπαραστάσεις της «Αντιγόνης» του Σοφοκλή μόνο στα γερμανικά τους τελευταίους 2 αιώνες, πάνω από 30 όπερες με θέμα την Αντιγόνη (Χαίντερλιν, Κοκτώ), άπειρα θεατρικά (Ανούιγ, Μπρεχτ, Ζιντ)
- Τα πρόσωπα της αρχαίας τραγωδίας αρχέτυπα του μύθου
- «*Στον άνθρωπο υπάρχει ένα συναίσθημα ίσως ακόμα πιο ισχυρό από την αγάπη και το μίσος. Σκέφτομαι εκείνα τα "βαθιά πάθη", που είναι συχνά ανεξήγητα, για κάτι που στα μάτια προσλαμβάνει υπέρτατη αξία. Στο πεδίο του αληθινού πάθους κρίνεται η μοίρα μας …*»

Σύμφωνα με τον Στάινερ:

- Η σύγκρουση Αντιγόνης - Κρέοντα είναι το σημείο όλων των συγκρούσεων που υπάρχουν ανάμεσα στον άνθρωπο και στην εξουσία, ανάμεσα στον άνθρωπο και στο θεό, στον άνθρωπο και στη συνείδηση.
- Μια σύγκρουση που θεμελίωσε τη δυτική σκέψη της δικαιοσύνης, της πολιτικής, της οντολογικής φιλοσοφίας, της μη συμβατότητας του ανθρώπινου και του θείου δικαίου.
- Η σύγκρουση Αντιγόνης - Κρέοντα είναι σύγκρουση δύο «υπαρξιακών ελευθεριών»: «*Κανείς δεν μπορεί να υπαναχωρήσει, χωρίς να διαψεύσει την ουσία της ύπαρξής του*».
- Είναι και «μια σύγκρουση - διάλογος μεταξύ κωφών» (dialogue des sourds), αφού ο ένας δεν ακούει τον άλλον. Η γλώσσα του Κρέοντα είναι η γλώσσα της χρονικότητας, ενώ η Αντιγόνη μιλά μέσα από την αιωνιότητα.

- Στην τραγωδία δεν είναι το παρελθόν που καθορίζει τα πρόσωπα (όπως στο ψυχολογικό θέατρο), αλλά ο στόχος (όχι αυτό που βρίσκεται πίσω τους, αλλά αυτό που βρίσκεται μπροστά τους)

Θ. Παπαγιάννης

Διδακτική

- Κείμενο - Κατά ποιόν μέρη κατά ποσόν
- Θεατρική διάσταση
- Θεατρικές τεχνικές
- Βιωματικές ασκήσεις
- Συγκριτική αρχαίας – νέας γλώσσας
- Αγγειογραφίες, εικονογράφηση, κοστούμια
- Μουσική αναζήτηση
- ΤΠΕ
- Συνδυασμός παραδοσιακού και σύγχρονου (ομαδοσυνεργατικού – βιωματικού – διερευνητικού)

Θεατρικές τεχνικές

- Καυτή καρέκλα (αναζήτηση σκέψης, «βιογραφίας», αναμνήσεις, συναισθήματα)
- Διάδρομος συνείδησης
- Παγωμένη εικόνα
- Ανίχνευση σκέψης
- Περίγραμμα χαρακτήρα
- Αγώνας λόγων
- Δικαστήριο
- Προβολή στο μέλλον / Αναδρομή
- Θέατρο φόρουμ: παρέμβαση στο κείμενο
- Πώς ο Κρέοντας πρέπει να εκφέρει τις φράσεις για να πείσει τον Αίμονα; Δραματική άσκηση πειθούς

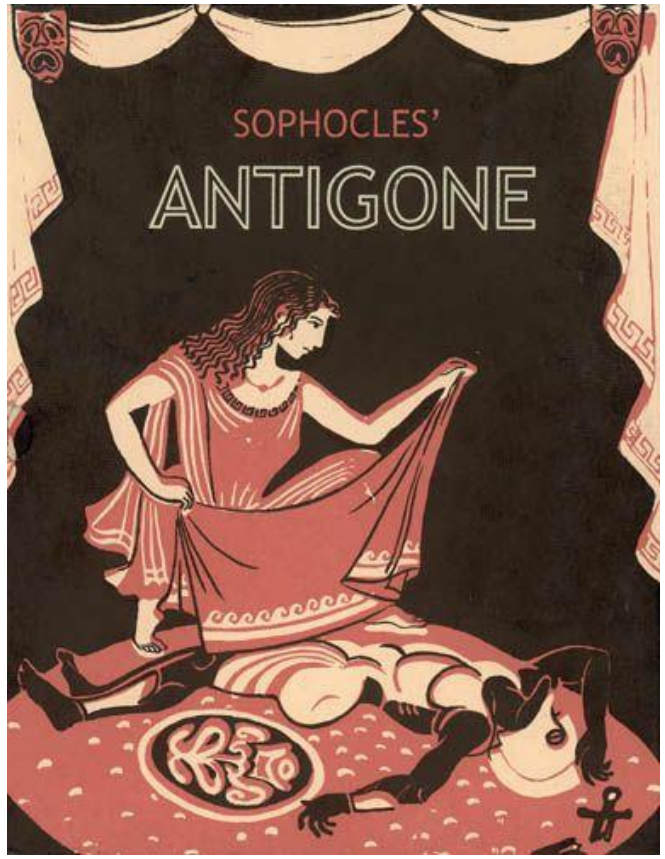

Προσεγγίσεις

- Ερμηνευτική
- Δραματουργική
- Ψυχολογική (χαρακτήρες)
- Ανθρωπολογική και υπαρξιστική προσέγγιση (καθολική ερμηνεία της ανθρώπινης ύπαρξης)
- Πολιτική προσέγγιση (πολιτικό θέατρο που θέτει τα προβλήματα του ανθρώπου *εν τη πόλει*, τις μεγάλες αντιφάσεις της κοινωνίας)
- Ρητορική – Επικοινωνιακή
- Ηθική (ασάφεια της ανθρώπινης «μοίρας», οι ήρωες ενσαρκώνουν ερωτήματα ηθικής τάξης, ανθρώπινη κατάσταση - διαχρονικότητα) - Φιλοσοφική
- Βιωματική προσέγγιση (προσωπική ανταπόκριση των μαθητών σε στάσεις και διλήμματα)
- Ιστορικοφιλολογική προσέγγιση: να γίνει το επεισόδιο αντιληπτό εντός πολιτισμικών πλαισίων και λειτουργιών
- Εκ του σύνεγγυς ανάγνωση της Νέας Κριτικής, μεθοδική ανάγνωση, προσοχή στις λέξεις, στους τρόπους / Εντοπίζουν τη σημασία, το συναίσθημα, τον τόνο, την πρόθεση (σύμφωνα με το τετραμερές σχέδιο ανάγνωσης του Ρίτσαρντς)

Γενικές αρχές προσέγγισης

- Πόσο αρχαίο κείμενο;
- Πόση μετάφραση;
- Πόση γραμματική – πόσο συντακτικό;
- Τα βήματα προσπέλασης στο κείμενο (όχι τυχαία η απόδοση εκτενών αποσπασμάτων στο λεξιλόγιο), χρήση του λεξιλογίου από τα παιδιά, δεν καθυστερούμε πολύ στη μετάφραση
- Βασικός στόχος: η ανάλυση ιδεών, χαρακτήρων, η σύγχρονη πρόσληψη

Giuseppe Diotti,

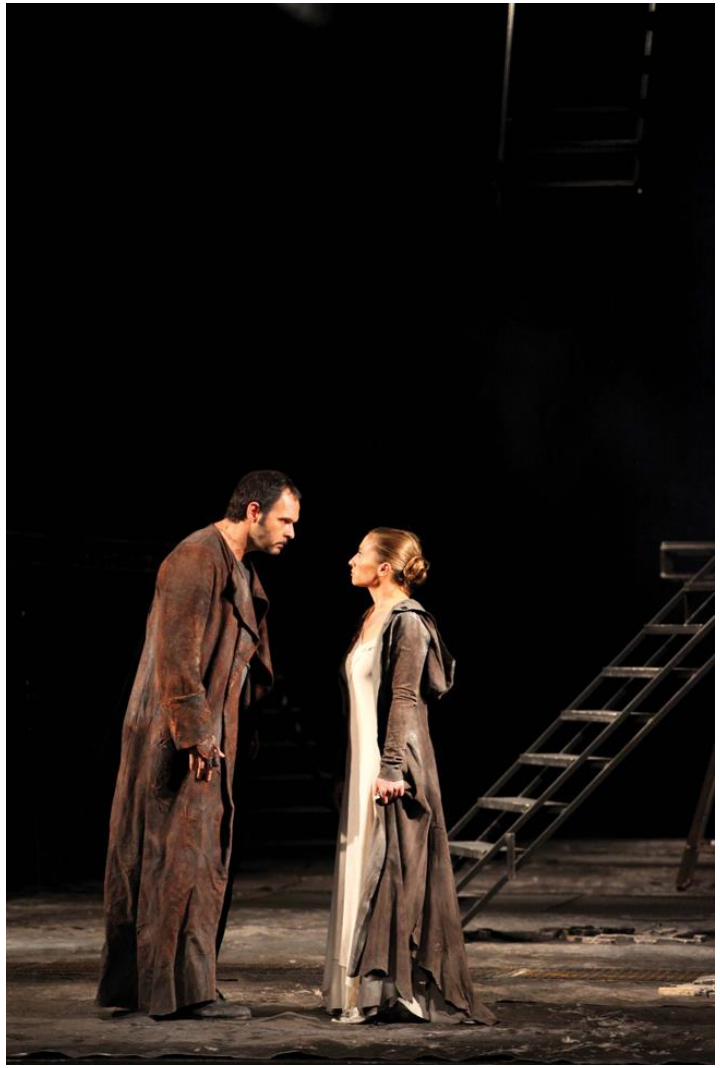
Κεφαλή Κρέοντα, 1839

Επί του περιεχομένου

- Ποιο είναι το κεντρικό θέμα; Υπάρχει κεντρικό θέμα;
- (Η σύγκρουση δικαίων και νόμων/ οικογένεια – πόλη/ γένη - δημοκρατία;)
- Πώς αναπτύσσονται και λειτουργούν οι χαρακτήρες
- Ποια τα στοιχεία τραγικότητας;
- Η χρήση της αμφιλογίας (φιλία, προδοσία, νόμος)
- Η ηρωική ακαμψία των ηρώων του Σοφοκλή – η ηρωική απομόνωση – Είναι άτρωτη η Αντιγόνη;

Η ρητορική πλευρά

- Αδιέξοδες συγκρούσεις στους αγώνες λόγου και τις λεκτικές αντιδικίες – δεν παράγεται πειθώ σηματοδοτείται η απουσία επικοινωνίας - η δράση προωθείται στη βάση της αποτυχίας της πειθούς.
- Ο φαινομενικός νικητής είναι εντέλει ο ηττημένος.
- Σύνδεση με το ευρύτερο θέμα της πλάνης και της αργοπορημένης γνώσης.
- Συμμετοχή στον προβληματισμό της εποχής για θέματα, όπως: τρόπος διακυβέρνησης, ανθρώπινη αυθαιρεσία, σύγκρουση νομίμου – δικαίου, αντίθεση διαφορετικών δικαίων, ελευθερία λόγου, κλπ.
- Η ψυχολογική και δραματική χρήση της ρητορικής – διαγραφή των χαρακτήρων και των διαχωριστικών γραμμών.

Η βαριά σιωπή στον Σοφοκλή

- Το έργο τελειώνει με την πτώση του τυράννου από τα ύψη της αλαζονείας και της ρητορικής υπερβολής στον εφιάλτη της σιωπής.
- Ο άντρας που ήταν ανεξάντλητος σε ρητά για την προτεραιότητα της πόλης στερεύει συντριμμένος από την απώλεια της οικογένειας.
- Η Αντιγόνη έχει αυτοκτονήσει, ο Αίμονας αυτοκτονεί μπροστά του επιλέγοντας τη σιωπή και το ξίφος αντί για απάντηση στις ικεσίες του («χωρίς ν’ απαντήσει λέξη τραβά το ξίφος»)
- Η Ευρυδίκη αποχωρεί εν σιωπή από τη σκηνή στο άκουσμα των νέων από τον αγγελιοφόρο (και αυτοκτονεί στο παλάτι)

Εικαστικές διερευνήσεις
Διερευνήσεις όψεως

- Αναζήτηση απεικονίσεων
- Αναζήτηση παραστάσεων
- Σύγκριση διαφορετικών εικαστικών, παραστατικών (εντέλει ερμηνευτικών) προσεγγίσεων
- Απεικόνιση σκευής, κοστουμιών από τους μαθητές
- Αναζήτηση ή δημιουργία αφισών
- Σχολιασμός αυτών
- *(Περισσότερο υλικό επ’ αυτών στην παρουσίαση του 2015)*

Ζωγραφικές απεικονίσεις

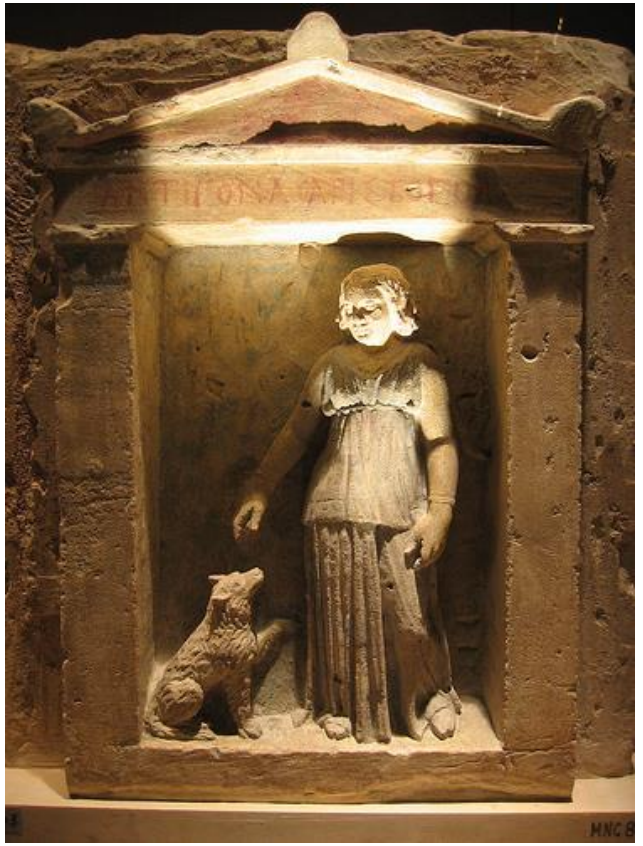

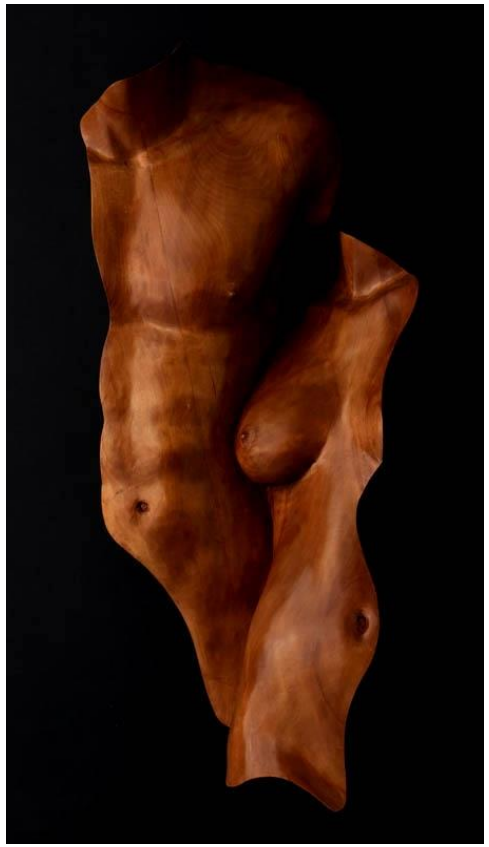
Γλυπτικές απεικονίσεις

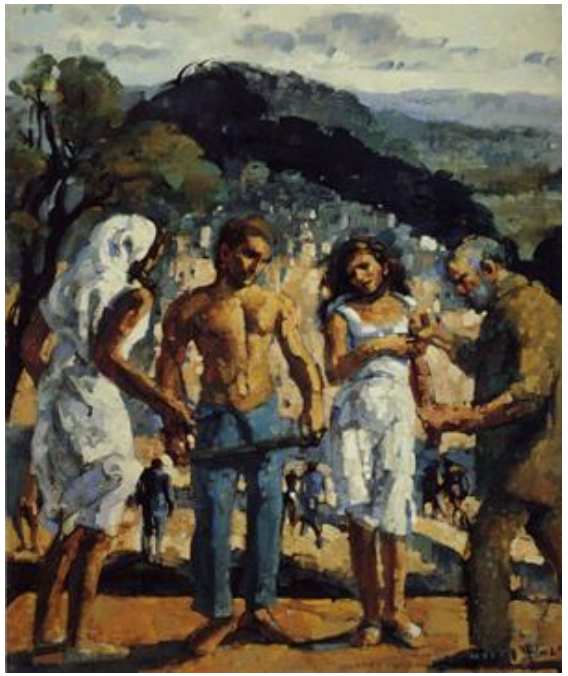

Αρχαίες απεικονίσεις

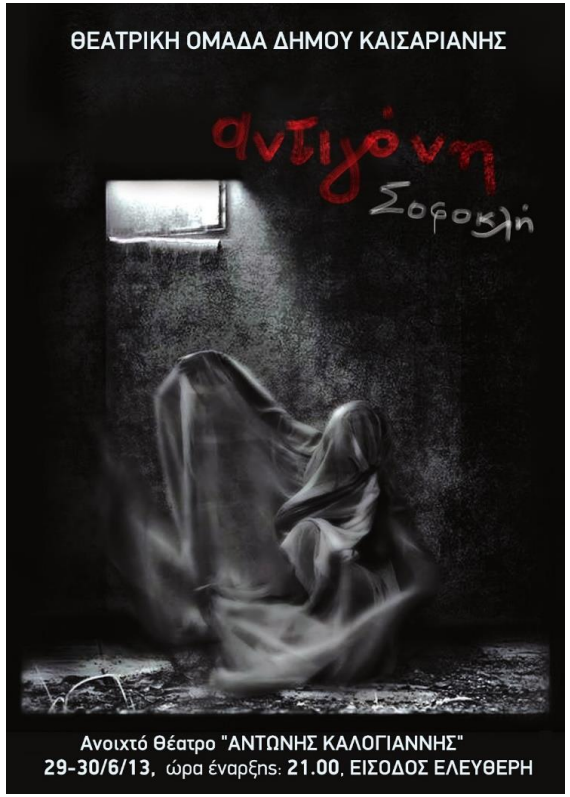

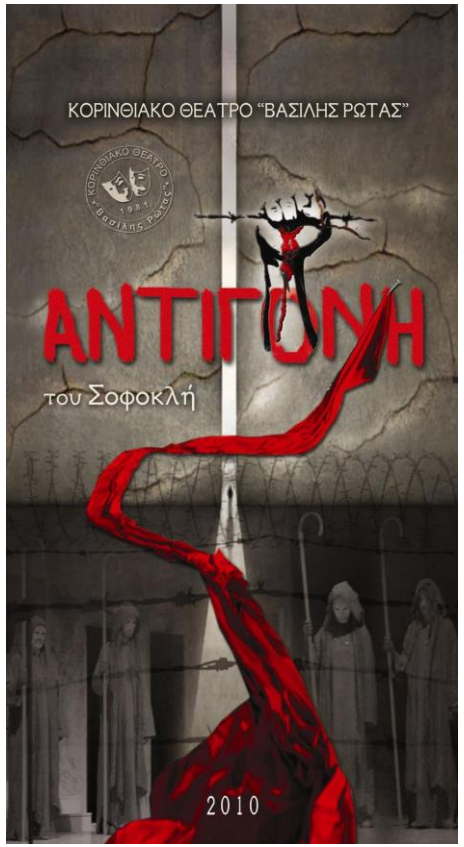

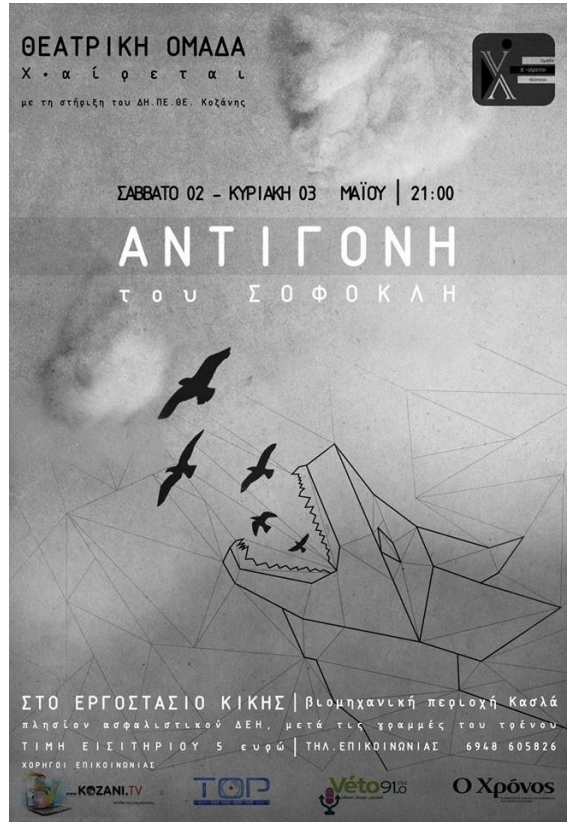

Μοντέρνες απεικονίσεις

Αφίσες (να αναζητήσουν, να κρίνουν, να δημιουργήσουν)

Παραστάσεις

Η «Αντιγόνη» από Κούρδους αντάρτες στα βουνά (2017)

- Η κουρδική θεατρική ομάδα Σανόγια Τσίγια (Sanoya Ciya) αποτελείται από ερασιτέχνες ηθοποιούς που είναι και αντάρτες του PKK. Διασκεύασαν την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή, τοποθετώντας την στο Κουρδιστάν του 19ου αιώνα, ώστε να αντικατοπτρίζει τον αγώνα των Κουρδισσών για ελευθερία, αλλά και ενάντια στις πατριαρχικές κοινωνίες της ανατολής. Παίχτηκε μάλιστα δύο φορές εν μέσω τουρκικών βομβαρδισμών δίχως να διακοπεί η παράσταση.

Κοστούμια

Κινηματογραφική «Αντιγόνη» του Τζαβέλλα, 1962
Ειρήνη Παππά, Μάνος Κατράκης

«Η χάρτινη Αντιγόνη» Αλεξάνδρα Μυλωνά

Με αφορμή άλλα κείμενα…

Πάντα κάτι ξεχνάει η Αντιγόνη, όταν φεύγει.
Ένα δαντελένιο γάντι στα μεταξωτά σεντόνια,
μιαν αχνιστή σταγόνα από λεμόνι
στο μάγουλο του φίλου,
ένα φευγαλέο άγγιγμα στο μπράτσο του εραστή,
ένα αποτύπωμα χειλιών στο πορσελάνινο φλιτζάνι
του τσαγιού που μισοπίνει βιαστικά.
Είναι η Αντιγόνη που ξεχνά,
το αραχνοϋφαντο μαντήλι μουσκεμένο
απ' τα ξαφνικά δάκρυα της στιγμής
το ομπρελίνο της βαμμένο στα χρώματα
της εύθραυστης βροχής.

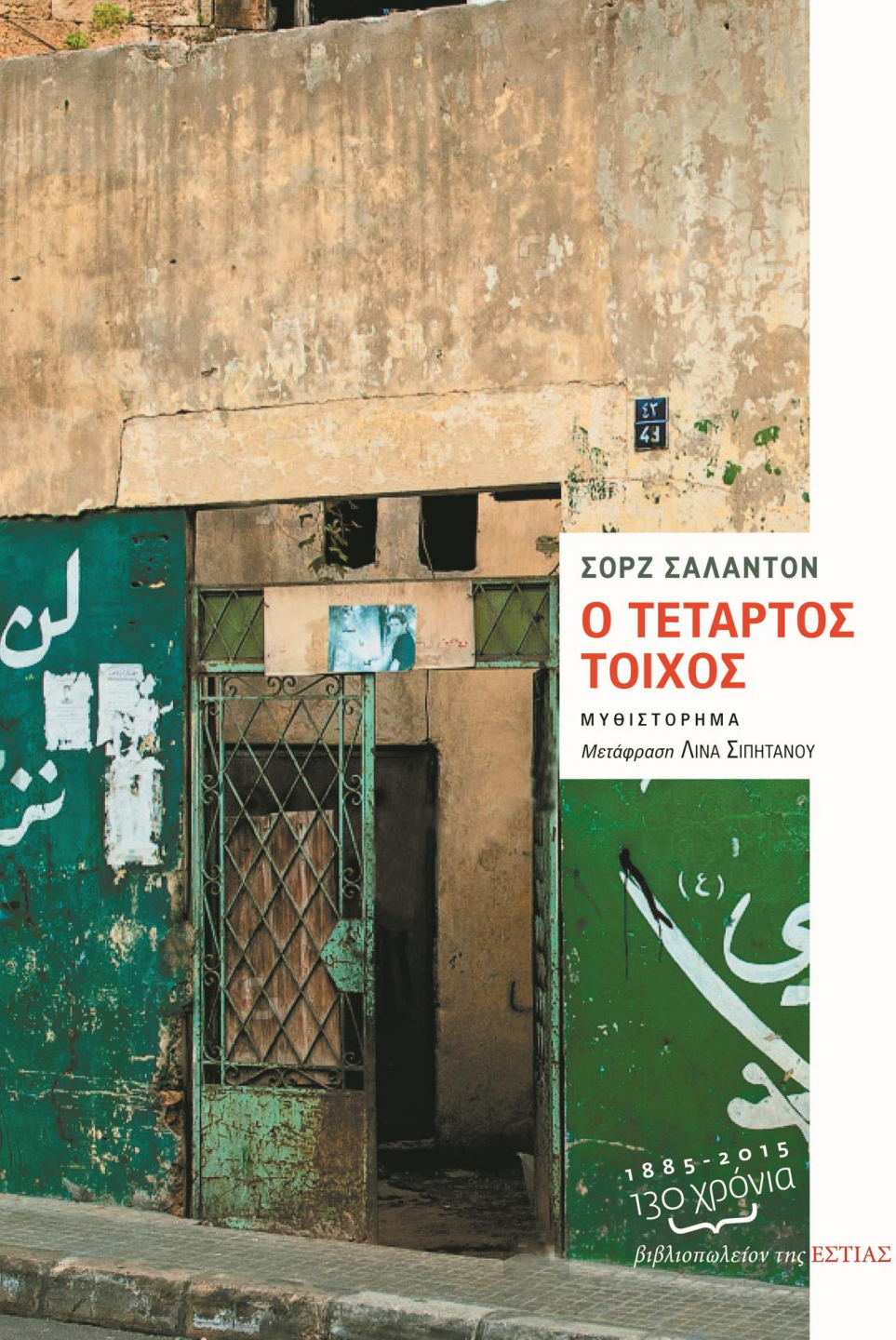
Είναι η Αντιγόνη που ξεχνά,
το φόρεμά της θροϊζει καθώς τρέχει,
η βεντάλια της αλλάζει εποχές.
Πάντα κάτι ξεχνάει η Αντιγόνη.
Γι αυτό και πάντα φεύγει.
Μόνο κάποιες νύχτες, αρχίζει κάτι να θυμάται,
φοράει την νεκρική της μάσκα,
ρίχνει στάχτη στα μαλλιά της,
θαμμένη στη σπηλιά της,
θρηνεί τους άταφους νεκρούς της.

- Χλόη Κουτσουμπέλη: «Αντιγόνη»
- (Από τη συλλογή «*Η Αποχώρηση της Λαίδης Κάπα*»,2004)

Γ. Ρίτσου «Ισμήνη»

- *…Μοναδική της σκέψη είταν ο θάνατος. Και τώρα λέω: μια κ’ ήξερε ότι δεν ήταν τρόπος να τον αποφύγει, αντί να τον προσμένει αργά, βαριά, γερνώντας ανωφέλευτα, προτίμησε να τον προλάβει, να τον προκαλέσει μάλιστα…*

- *…Ποτέ της δεν άφησε τον Αίμονα να της αγγίξει το χέρι. Πάντα μαζεμένη σάμπως για να μη χάσει τίποτε, αναδιπλωμένη στον εαυτό της, με τόνα χέρι χωμένο στο μανίκι του άλλου, με την πλάτη κολλημένη στον τοίχο, με τα φρύδια σμιγμένα, πρόθυμη μόνο να παρασταθεί σ’ όλες τις δυστυχίες, νιώθοντας ίσως περηφάνεια για τη δυστυχία της – ποια δυστυχία;*

Σορζ Σαλαντόν: «Ο τέταρτος τοίχος»

- Μια προσπάθεια να παρασταθεί η «Αντιγόνη» του Ανούιγ στον εμπόλεμο Λίβανο με ερασιτέχνες ηθοποιούς από τα αντίπαλα μέρη.
- «*Η Αντιγόνη ήταν Παλαιστίνια και σουνίτισσα. Ο Αίμονας, ο αρραβωνιαστικός της, Δρούζος από την Τσουφ. Ο Κρέοντας, βασιλιάς των Θηβών και πατέρας του Αίμονα, μαρωνίτης από την Γκεμεζέχ. Οι τρεις σιίτες είχαν αρχικά αρνηθεί να παίξουν τους Φρουρούς, που θεωρούσαν πως ήταν ασήμαντα πρόσωπα. Για να ισορροπήσουν, ένας από τους δύο ήταν και Ακόλουθος του Κρέοντα κι ο άλλος δέχτηκε να είναι ο Αγγελιοφόρος. Δουλειά του σκηνοθέτη ήταν να τα βγάλει πέρα. Μια γριά σιίτισσα είχε επιλεγεί για βασίλισσα Ευρυδίκη, γυναίκα του Κρέοντα. Η Παραμάνα ήταν μια Χαλδαία και η Ισμήνη, αδελφή της Αντιγόνης, καθολική Αρμένισσα. Η διανομή είχε διαρκέσει δύο χρόνια. … Ο Σαμ αρχικά παρουσιάστηκε ως Έλληνας. Αυτός θα ήταν ο Χορός, μια σημαντική φωνή στο αρχαίο θέατρο. Ύστερα ομολόγησε πως ήταν Εβραίος. Έτσι χρειάστηκε να αντικατασταθούν οι σιίτες με τρεις άλλους. Όπως και η καθολική, που δεν είχε αντέξει αυτή την αποκάλυψη.*»

Βιωματικές προσεγγίσεις

- Διερευνούμε την εμπλοκή του σύγχρονου ανθρώπου σε υπαρξιακά αδιέξοδα, σε «κρίσεις» ταυτότητας, ελευθερίας, αλλά και εξέγερσης στην εξουσία και στο «πεπρωμένο».
- Σε πολιτικό επίπεδο - Τι σημαίνει κατάφαση ελευθερίας σήμερα;
- Σε ποια περίπτωση θα παραβαίνατε το νόμο;
- Αντιστοίχηση χαρακτήρων με σημερινούς ήρωες – διάλογοι.
- Ποικίλες θεατρικές τεχνικές

Δημιουργική γραφή

- Ημερολόγια ηρώων
- Αφηγήσεις προσώπων
- Αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο ενός επεισοδίου (συμπλήρωση κενών βιογραφικού)
- Συμπλήρωση ιστορίας από μελέτη νεότερων εκδοχών της ηρωίδας
- Εσωτερικός μονόλογος κάποιου ήρωα
- Συνομιλία Αντιγόνης –Αίμονα ένα χρόνο πριν ή στον Άδη
- Συνέντευξη από την Αντιγόνη ή άλλον ήρωα (ερωτήσεις και απαντήσεις)
- Τρία όνειρα της Αντιγόνης σε τρεις διαφορετικές στιγμές της ζωής της
- Ακροστιχίδα του ονόματος της Αντιγόνης (ή άλλου ήρωα) με λέξεις ή φράσεις που την/ τον χαρακτηρίζουν
- Ιστορία με δίλημμα - δραματοποίηση

Η αυτονόμηση των ηρώων: «Αντιγόνη η αληθινή ιστορία» 2017

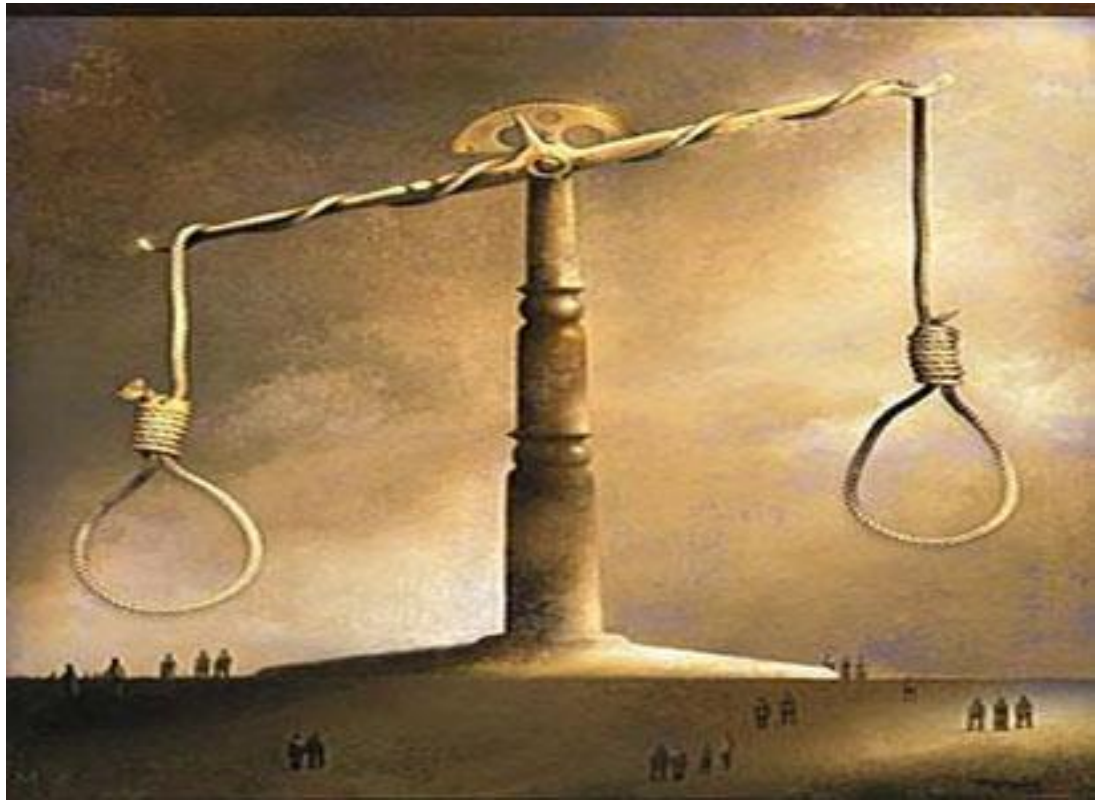
- Η Αντιγόνη μαζί με τους υπόλοιπους τραγικούς ήρωες βρίσκονται στο μουσείο τραγωδίας. Μαζί της είναι ο Οιδίποδας, η Μήδεια, η Ισμήνη. Η Αντιγόνη έχει κουραστεί στο ρόλο της ιδανικής ηρωίδας που πέφτει για τα ιδανικά της και διεκδικεί μια διαφορετική ζωή. Θέλει να παντρευτεί τον Αίμονα, που αυτομόλησε στο κόσμο των θνητών. Έτσι, όλοι μαζί, αποφασίζουν να συνοδεύσουν την Αντιγόνη στον κόσμο των ανθρώπων του σήμερα, για να βρει τον αγαπημένο της. Η Αντιγόνη και ο Αίμονας κάνουν την επανάσταση τους ενάντια στα όρια του δράματος και τις βουλές του Σοφοκλή.

Βιωματικές προσεγγίσεις - Σύγχρονες αναλογίες

- Είδηση 17/10/2015
- Το Ισραήλ δεν θα δίνει τους νεκρούς Παλαιστίνιους στις οικογένειές τους για να ταφούν.
- Ισραηλινός υπουργός Εσωτερικής Ασφάλειας:
- «*Η οικογένεια του τρομοκράτη μετατρέπει την κηδεία του σε διαδήλωση υποστήριξης προς την τρομοκρατία και υποκίνησης σε δολοφονίες και δεν μπορούμε να το επιτρέψουμε αυτό*».
- Η τελετή της ταφής είναι ιδιαίτερα σημαντική για Εβραίους και Μουσουλμάνους. Παλαιότερα γίνονταν συχνά «ανταλλαγές» νεκρών μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινιακής Αρχής.

- Ένας καθηγητής (ή Διευθυντής) επιβάλλει ποινή σε μαθητή – ανάμεσα στους μαθητές υπάρχουν ομάδες που υποστηρίζουν αντίστοιχα την επιβολή ή όχι της ποινής …

Διδακτικό παράδειγμα 1:
Η μεταστροφή της Ισμήνης

Β΄ επεισόδιο στ. 531-562 (από μετάφραση)

- Σύνδεση με προηγούμενα
- (Τι ανήγγειλε ο Κορυφαίος; Έχει προοικονομηθεί η νέα εμφάνιση της Ισμήνης; Πώς προεξαγγέλλεται από Κρέοντα και Χορό; Ποιο είναι το ήθος της από τον πρόλογο;)
- Εκδοχή βιωματικής αφόρμησης
- (π.χ. Έχετε βρεθεί μπροστά σε ένα σημαντικό δίλημμα ή σε μεγάλη συναισθηματική φόρτιση; Έννοια συμπόνοιας και συμπαράστασης)

- Μέθοδος: κειμενοκεντρική, ερμηνευτική, βιωματική - ενεργητική συμμετοχή μαθητών

Στάδια

- Παρουσίαση νέας ενότητας: εντοπισμός εξωτερικών στοιχείων: διάλογος, στιχομυθία
- Παρατηρήσεις για δράση (τρίτος υποκριτής, πώς χρησιμοποιείται, με τι αποτέλεσμα, μακρά σιωπή Κρέοντα)
- Όψη (ύφος, τόνος Αντιγόνης - Ισμήνης)
- Δραματική τεχνική, λειτουργία σκηνής, περιπέτεια
- Μετάφραση
- Βιωματική τεχνική
- Ερωτήσεις για το σπίτι (δημιουργικές, εμβάθυνσης)

Στόχοι σχετικοί με:

- Πώς εξηγείται η αλλαγή της Ισμήνης (είναι ειλικρινής;)
- Πώς εξηγείται η αντίδραση της Αντιγόνης (είναι άπονη;)
- Μελέτη χαρακτήρων (Ισμήνη, Αντιγόνη, Κρέοντας), συζήτηση για το εικός και αναγκαίον, η διαμόρφωση της ταυτότητας των προσώπων μέσω των επιλογών τους (κύριο στοιχείο: ήθος)
- Εξέλιξη δράσης, προώθηση μύθου, εσωτερικές – εξωτερικές συγκρούσεις, προοικονομία (μύθος) Πώς λειτουργεί η μεταστροφή, πώς συμβάλλει στην τραγικότητα, λειτουργία στιχομυθίας, τεχνική ποιητή - το απροσδόκητο
- Ιδέες προσώπων, πάθος και τραγικότητα ύπαρξης ενώπιον διλημμάτων (διάνοια)
- Όψη

Ερωτήματα

Τι ωθεί την Ισμήνη να ισχυριστεί ότι συμμετείχε στην ταφή; (αίσθημα ενοχής, φόβος μοναξιάς, υπέρβαση εαυτού σε οριακές καταστάσεις, εξιλέωση προς Πολυνείκη)

Τι ωθεί την Αντιγόνη να το αρνηθεί; Επίκληση θεών κάτω κόσμου (δικαιοσύνη, προστασία αδελφής)

Μήπως πράγματι η Ισμήνη συμμετείχε; Μήπως συμμετείχε ψυχικά;

Υπάρχει αμοιβαία αδελφική αγάπη; Γιατί η Αντιγόνη αρνείται και μελλοντική συνεισφορά; (στην εκ του σύνεγγυς ανάγνωση βρίσκουμε και αγάπη και μεγαλοψυχία: «*σώσε τον εαυτό σου, δεν σε φθονώ που γλιτώνεις*», ό,τι νιώθει η Ισμήνη αποτέλεσμα των επιλογών της)

Προβληματισμοί - Ανάλυση

- Σαν αντιστροφή του προλόγου, όπου η Ισμήνη προέκρινε τη λογική έναντι του συναισθήματος, ενώ η Αντιγόνη το συναίσθημα (αδελφικό καθήκον) έναντι της λογικής (διάταγμα). Εδώ η Ισμήνη λειτουργεί συναισθηματικά, η Αντιγόνη απαντά λογικά, ψυχρά.
- Την κατηγορεί ότι είναι μόνο λόγια – είναι άραγε λόγια μια ομολογία πράξης;
- Αντιστροφή της λογικής του Κρέοντα περί προδοσίας. Έχει τους κανόνες της και τα κριτήρια φιλίας – προδοσίας: όχι ακριβώς ο συγγενής αλλά αυτός που σέβεται το «συγγενικό δίκαιο», το αντίθετο (ο σεβασμός στο «νόμο» αντ’ αυτού) προδοσία: «*ου στέργω φίλην*» (543).
- «Φίλοι» της οι νεκροί («*οἱ κάτω ξυνίστορες*» 542), δικός της κόσμος ο κάτω κόσμος, ανήκει ήδη εκεί («*ἐμή ψυχή πάλαι τέθνηκεν*» 559, «*ἐγώ κατθανεῖν*» 555).

Ο στ, 555 «*εσύ διάλεξες να ζεις, εγώ να πεθάνω*»:

- χωρίζει τους δύο κόσμους (ζώντων – νεκρών)
- διαγράφει τις δύο επιλογές
- επανορίζει τους δυο χαρακτήρες: καθοριστικό σημείο το «τότε» όχι το «τώρα», η αρχική απόφαση (στον πρόλογο) όχι η τελική (ό,τι ζουν τώρα είναι συνέπεια της αρχικής επιλογής)
- προσδιορίζει τις δύο στάσεις ζωής (που είναι και στάσεις απέναντι στο θάνατο)

(«τώρα είναι αργά, τώρα είναι λόγια, τώρα ανήκεις μοιραία στη ζωή»)

Παρόμοια και οι στίχοι 557«*εσύ στα μάτια αυτών εδώ, κι εγώ στα μάτια των άλλων*», 559-60«*εσύ είσαι ζωντανή, η δική μυ ψυχή έχει από καιρό πεθάνει*»

- Η Αντιγόνη άτεγκτα δίκαιη

  Η σκληρότητά της έχει δύο πλευρές:

  την προστασία της αδελφής (λιγότερο;): το χρέος

  την αυταρέσκεια του ηρωισμού της (περισσότερο;): το κλέος

  «Η πράξη μου ανήκει. Είναι δικό μου και το τίμημα και η τιμή»

- Υπερασπίζεται την πράξη της
- Είναι μόνη
- Είναι μπροστά στο θάνατο
- Η υπέρβαση του φόβου του θανάτου

  (και η έννοια της φρόνησης)

- Η (αδύναμη) Ισμήνη με νέο ηθικό κάλλος, με νέα δύναμη
- Εσωτερικές αντινομίες: εύθραυστα θαρραλέα, απελπισμένα αποφασιστική, άτολμα (κλαίγοντας) τολμηρή
- Τώρα αδύναμη να αντιμετωπίσει τη ζωή

(στον πρόλογο αδύναμη να αντιμετωπίσει το θάνατο)

- Είναι η ίδια ύπαρξη σε άλλες επιλογές υπό άλλες συνθήκες (ευγενής καταγωγή, ευγενής ψυχή, φιλάδελφα αισθήματα, μέτριο ύψος)
- Επικαλείται την τιμή («*μή μ’ ἀτιμάσῃς*», «*οὐκ αἰσχύνομαι*») αλλά και τη ζωή χωρίς την Αντιγόνη (= θάνατος = συμφορά = μοναξιά)

Μουσική αναλογία
με την περίπτωση της Ισμήνης

Στίχοι: Μάνος Ελευθερίου

Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος

Ερμηνεία: Χρήστος Θηβαίος

- «Δεν είμαι άλλος»

«Και για τον κόσμο που μισείς δεν είμαι άλλος
Και για τον κόσμο που αγαπάς δεν είμαι αυτός
άλλοι νομίζανε πως ήμουνα μεγάλος
κι από σπουργίτι θα γινόμουνα αετός»

Θεατρικές τεχνικές

- Διάδρομος συνείδησης για Αντιγόνη (να δεχτεί ή να μη δεχτεί τη στάση της αδελφής της)
- Διάδρομος συνείδησης για Ισμήνη (να ακολουθήσει τη μοίρα της αδελφής της)
- Καυτή καρέκλα για Ισμήνη
- Καυτή καρέκλα για Αντιγόνη
- 10 χρόνια πριν (Αναδρομή)
- 10 χρόνια μετά (Προβολή στο μέλλον)
- Παγωμένη εικόνα (η σχέση των δύο αδελφών, κ.ά.)
- Ανίχνευση σκέψης (Χορού, Αντιγόνης, Ισμήνης)
- Θέατρο αγοράς (τι θα μπορούσε να αλλάξει)
- Ρόλος στον τοίχο
- Δελτίο ειδήσεων
- Εσωτερικές φωνές

- Ομάδες ή σειρές με βάση ποια υποστηρίζουν ή ποια βρίσκεται σε πιο δύσκολη θέση
- Μετά τη συζήτηση και την αξιολόγηση των επιχειρημάτων τίθεται ξανά η ερώτηση
- Πάλι σειρές για το ποια βρίσκεται σε δύσκολη θέση, αλλαγές, ταλάντευση

- Προβολή (10 χρόνια μετά)
- Πώς θα μπορούσε να είναι;
- Η Ισμήνη «απολογείται» στη νεκρή Αντιγόνη;
- Η σκηνή στον Άδη;
- κλπ.

Και ως δημιουργική γραφή

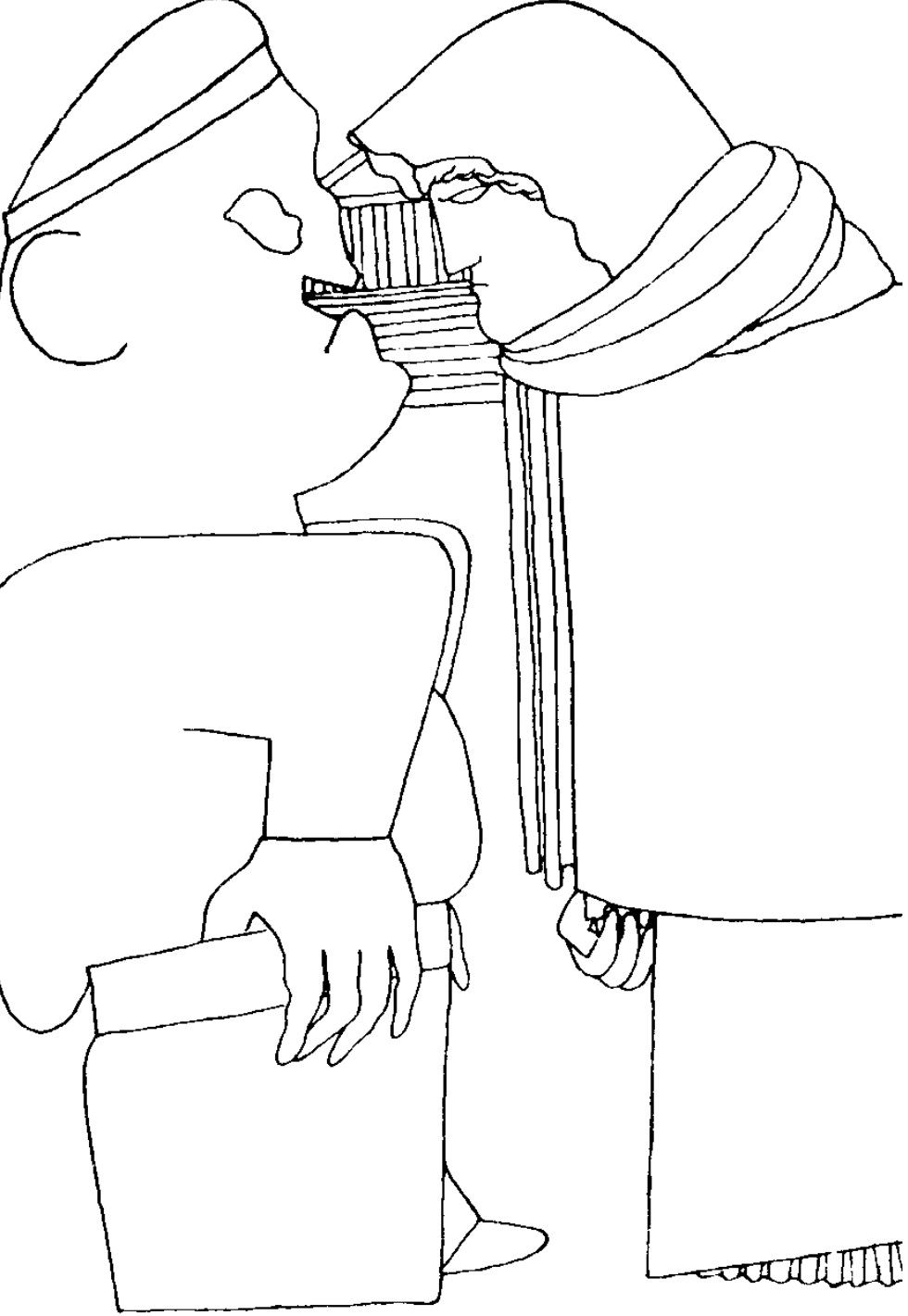
- 10 χρόνια μετά
- 10 χρόνια πριν
- Σκέψεις/ Διάλογοι
- Από τον Άδη
- Εσωτερικοί μονόλογοι των δύο αδελφών
- Στο σήμερα

Διδακτικό παράδειγμα 2: «Αντιγόνη» στ. 497-507 (από πρωτότυπο)

- Αν ήσασταν θεατές της παράστασης ποιες θα ήταν οι προσδοκίες σας για την σκηνή που ακολουθεί;
- Ποια προηγούμενα στοιχεία σας δημιουργούν αυτές τις προσδοκίες;».
- Η Αντιγόνη ακούει τον μονόλογο του Κρέοντα που μόλις τελείωσε. Πώς περιμένετε να αντιδράσει;».
- Πού έχει στραμμένο το βλέμμα της;
- Ποιος είναι ο τόνος της φωνής της;
- Ποια είναι η στάση του σώματός της;

- Με βάση τα ρήματα (εντοπισμός λέξεων στο αρχαίο)
- Έργα (να προχωρήσει ο Κρέοντας σε πράξεις)
- Λόγια (τα λόγια τους δεν είναι αμοιβαία αρεστά): έλλειψη επικοινωνίας (δεν υπάρχει ο βασικός όρος επικοινωνίας: κοινή γλώσσα, κοινές αρχές) αδυναμία πειθούς – λέξεις «αδιάφανες» - συγκρούονται δύο μονομέρειες
- Κλέος (Χρέος προς οικογένεια) – υστεροφημία: νέο επιχείρημα – κίνητρο – ανταμοιβή (αντλείται από το ηρωικό οπλοστάσιο, αλλά εδώ για τον οίκο, όχι για την πόλη) Επιτάφιοι λόγοι
- Ωστόσο, εισχωρεί στη δημόσια σφαίρα – πολιτική δήλωση (τυραννίς): ελευθερία λόγου - τυραννία

- «*Αν είσαι αναγκασμένος να δεχτείς την κατηγορία, εξομοίωσε την πράξη σου με τα ήθη των πολλών*» (Αριστοτέλης, *Ρητορική*)
- Η έννοια του κλέους προϋποθέτει την αναγνώριση των άλλων, τους άλλους. Γι’ αυτό η Αντιγόνη επικαλείται τη (σιωπηρή λόγω φόβου) υποτιθέμενη συμφωνία του Χορού.
- Η αναφορά της δεν είναι ουσιαστικά πολιτική, αν και εισχωρεί στην περιοχή του Κρέοντα και αποκτά τέτοια χαρακτηριστικά, της χρειάζεται να να στηρίξει το «ευκλεέστερον κλέος», δηλαδή το αδελφικό/ οικογενειακό καθήκον.
- Η απομόνωση της ηρωίδας – βίωση της απομόνωσης και από τον ήρωα.

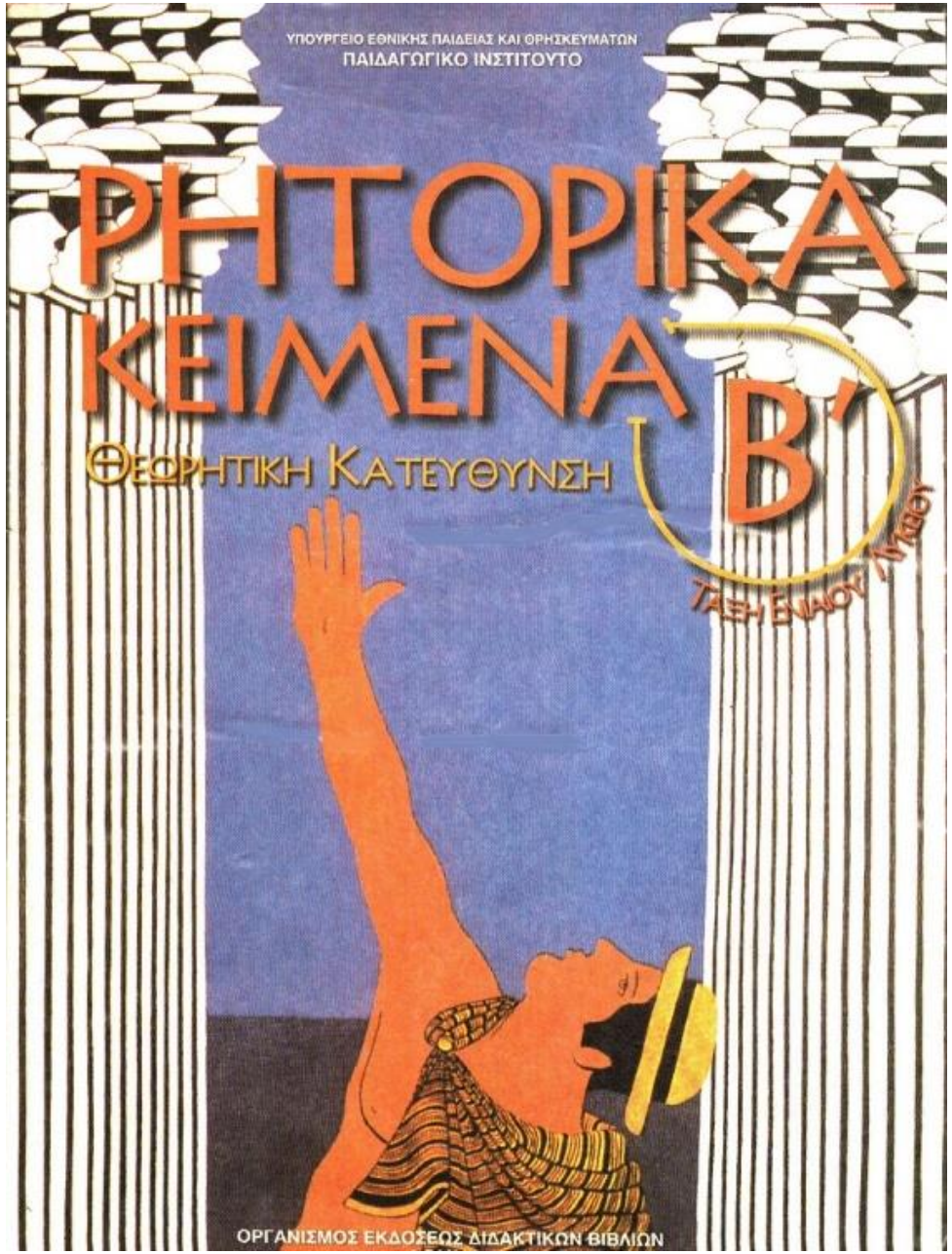

- Οριοθετούνται οι χώροι:
- Ο Κρέοντας θυσιάζει τον οικογενειακό και ιδιωτικό χώρο (Πολυνείκης, Αντιγόνη, αργότερα Ισμήνη, Αίμονας) στο όνομα της πόλης.
- Η Αντιγόνη θυσιάζει τον δημόσιο χώρο (νόμο άρχοντα – στάση Πολυνείκη) στο όνομα του οίκου.

- Σκηνοθετικές οδηγίες
- Λέξεις με ενδιαφέρον: *κλέος*, *τυραννίς*

Β΄ τάξη προσανατολισμός

- Διδαγμένο
- Ρητορικά κείμενα
- Λυσία «Υπέρ Μαντιθέου»

Οι βασικές αρχές οι κύριοι στόχοι

- Ρητορικό κείμενο
- Τρόποι πειθούς (έντεχνες πίστεις)
- Επιχειρήματα/ ενθυμήματα
- Ρητορικά ήθη, πάθη
- Ρητορικά σχήματα
- Άσκηση στην πειθώ
- Γνωριμία με θεσμούς δημοκρατίας
- Σύγκριση με σήμερα, αναλογίες, αξίες

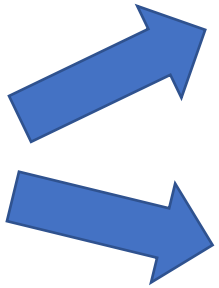

- Ισχύουν όσα ειπώθηκαν για διδακτικές μεθόδους, χρήση πίνακα, προσέγγιση κειμένου, εναλλακτικές τεχνικές

Διδακτικό παράδειγμα: παρ. 7

Σιγουριά για τη μη απόδειξη (το μη δυνατόν)

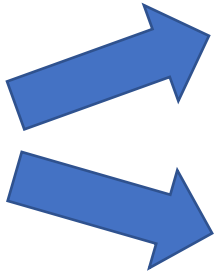
- *Ουδείς αν αποδείξειεν:*

Η σημασία της απόδειξης ως αναγκαία προϋπόθεση καταδίκης

Έμφαση (η πρόταξη του *εμέ*)

- *Εμέ*:

Εξειδίκευση μετά το γενικό πλαίσιο που παρουσίασε

- *Ουδείς αν αποδείξειεν:*

- Σιγουριά για τη μη απόδειξη (το μη δυνατόν)

- η σημασία της απόδειξης ως αναγκαία προϋπόθεση καταδίκης

-

- *Ούτ’ απενεχθέντα… / ούτε παραδοθέντα… / ούτε… καταβαλόντα*:

τα τρία στοιχεία που θα μπορούσαν να τεκμηριώσουν κατηγορία, να αποτελέσουν απόδειξη

εμφατικά αποκλείονται: ομοιοτέλευτο, πάρισο, επανάληψη, πολυσύνδετο (γοργίεια σχήματα)

- *εκείνοις τοις γράμμασιν* ≠ *ή τούτοις*
- *εκ μεν γαρ τούτων* ≠ *εν εκείνοις δε*

Βάρος στα άκρα (αρχίζει και τελειώνει με αυτό που θέλει να τονίσει)

- Σύγκριση των δύο καταλόγων – η βασική αντίθεση:
- Το σανίδιον (τούτοις) ≠ την κατάσταση των φυλάρχων (εκείνοις)

στηρίζει την κατηγορία ≠ Στηρίζει την αναίρεση της κατηγορίας

αναξιόπιστο/επισφαλές/ψευδές ≠ ασφαλές/αξιόπιστο/αληθές

(τίθεται το θέμα της αξιοπιστίας του τεκμηρίου – σημαντικό και σήμερα)

- Συμπυκνώνει το επιχείρημα τονίζοντας το κεντρικό σημείο για το καθένα πάλι με πάρισο / ομοιοτέλευτο:
- *…ράδιον ην εξαλειφθηναι* ≠ *αναγκαίον ην… απενεχθηναι*

Δίκη Μαντίθεου διασκευή

- **ΣΥΝΘΗΚΗ**
- Μεταφερόμαστε στη σύγχρονη εποχή και συγκεκριμένα μετά την επταετή δικτατορία. Το κλίμα είναι έντονα πολιτικοποιημένο και οι συνεργάτες της χούντας είναι εξοβελιστέοι από την κοινωνικοπολιτική ζωή. Ο «Μαντίθεος» διεκδικεί τη θέση του βουλευτή, ωστόσο παρουσιάζονται εναντίον του κάποιες κατηγορίες για συνεργασία του με τις αρχές της προηγούμενης περιόδου, πράγμα που θα τον θέσει αυτομάτως εκτός της διεκδίκησης της βουλευτικής έδρας. Η κατηγορία στηρίζεται στην ύπαρξη ενός εγγράφου, που αναφέρει το όνομά του ανάμεσα σε συνεργάτες – πληροφοριοδότες της Στρατιωτικής Αστυνομίας. Το έγγραφο, ωστόσο, είναι ιδιωτικό και ο «Μαντίθεος» ισχυρίζεται ότι κατά την περίοδο στην οποία αναφέρεται το έγγραφο σπούδαζε στο εξωτερικό. Βεβαίως είχε επιστρέψει πριν την πτώση της χούντας και συγκεκριμένα λίγες μέρες πριν την εξέγερση του Πολυτεχνείου, που μ’ έναν τρόπο έδειξε ότι οι μέρες της χούντας είναι μετρημένες. Η οικογένειά του πάντως φαίνεται ότι από παράδοση ήταν ιδεολογικά κοντά σε ό,τι εκπροσωπούσαν οι Απριλιανοί.

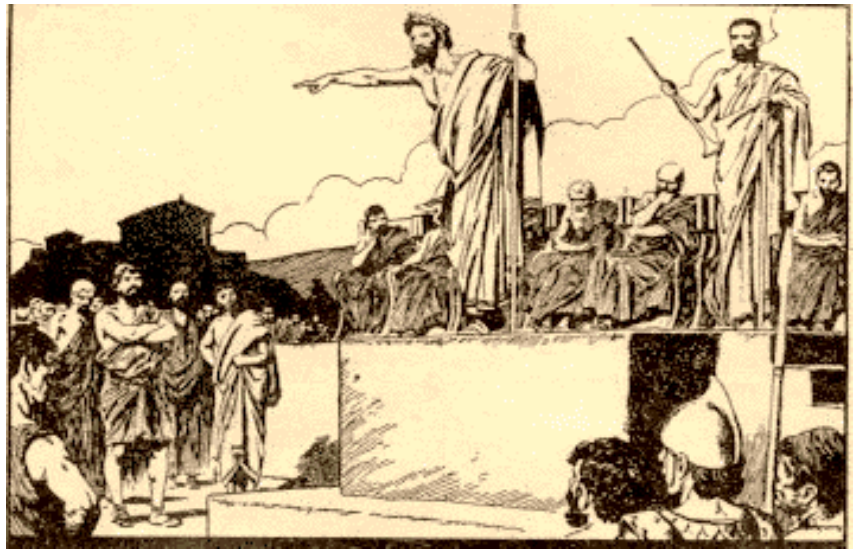
Δίκη Μαντίθεου (άλλη εκδοχή)

- Ομάδες:
- Βουλευτές – Κριτές / Συντονιστές της συζήτησης
- Σκηνοθέτες (δυναμικές εικόνες, ανίχνευση σκέψης, δημιουργία εικόνων)
- Λογογράφοι στο εργαστήριο του Λυσία
- Κατήγοροι
- Μάρτυρες

Αδίδακτο

- Ο γλωσσικός πρώτος (αλλά όχι μόνος) στόχος
- Αναγνωστική και μεταφραστική μονάδα το κείμενο (όχι η λέξη ή η πρόταση) – ενιαίο, οργανικό σύνολο
- Ρητορικά κείμενα (ή και ένας λόγος, π.χ. Ισοκράτης)
- Σύγκριση προοιμίων, χρήση και του γνωστού για περαιτέρω ανάλυση γλωσσική
- Ένταξη στο περικείμενο (το έργο στο οποίο ανήκει, πού αναφέρεται)

- Δυνατότητα να δίνουμε ευρύτερο κείμενο μεταφρασμένο στα τμήματα που δεν ζητούνται
- Εναλλακτικές μορφές διδασκαλίας (ομάδες, δίνουμε λέξεις μετάφρασης και συμπληρώνουν, «παράφραση»…)
- Χρήση λεξικού, γραμματικής, συντακτικού
- Ανάδειξη των λογικών σχέσεων των συντακτικών δομών, ώστε να μην αναπαράγονται κατ’ ανάγκην οι συντακτικές δομές του πρωτοτύπου στη μετάφραση, αλλά οι λογικές τους σχέσεις και η επικοινωνιακή τους λειτουργία
- Για την επικοινωνιακή ισοδυναμία η μετάφραση προφορική, εναλλακτική
- Τεχνικές απεικόνισης του κειμένου
- Ιδεολογικά σχόλια, κριτική σκέψη

Σας ευχαριστώ!

…κάνοντας πιο ελκυστικό τον καρπό της γνώσης…

